

PRZEWODNIK TURYSTYCZNY

Gmina Zabierzów

Jurajski Raj

KRAKÓW 2012

Spis treści

WSTĘP

Gmina Zabierzów – Jurajski Raj – Właśnie Tutaj: Wypoczywaj	4
--	---

CHARAKTERYSTYKA GMINY

Położenie gminy	8
Charakterystyka fizyczno-geograficzna	9
Budowa geologiczna, rzeźba, hydrologia	9
Walory krajobrazowe i ochrona środowiska	10
Mapa 1. Rzeźba terenu	11
Mapa 2. Ochrona przyrody	12

O GMINIE

Urząd gminy	16
Ilość mieszkańców, powierzchnia, sołectwa	16
Mapa 3. Podział administracyjny gminy	17
Mapa 4. Mapa gminy. Podział na arkusze	18
Mapa 5A-5L. Mapa gminy.....	19-30
Potencjał gospodarczy gminy, największe firmy	30
Obiekty użyteczności publicznej	31
Obiekty sportowo-rekreacyjne	33
Cykliczne imprezy gminne	37
Wybrane imprezy sportowo-rekreacyjne	38
Miejsca związane z papieżem	39

INFORMATOR KRAJOZNAWCZY (od A do Z)

Aleksandrowice	42	Niegoszowice	59
Balice	44	Nielepice	60
Bolechowice	46	Pisary	62
Brzezie	49	Radwanowice	63
Brzezinka	49	Rudawa	65
Brzoskwinia	51	Rząska	67
Burów	52	Szczyglice	69
Karniowice	52	Ujazd	71
Kobyłany	54	Więckowice	71
Kleszczów	57	Zabierzów	73
Kochanów	58	Zelków	75
Młynka	58		

OFERTA TURYSTYCZNO-REKREACYJNA GMINY

Jurajski Raj	80
Szlaki turystyczne	86
Mapa 7. Szlaki turystyczne gminy oraz krainy Jurajskiego Raju	87
Szlaki piesze	89
Szlaki rowerowe	111
Szlaki dydaktyczne	124
Szlaki konne	126
Rejony wspinaczkowe	129
Pozostałe atrakcje:	133
Rogate Ranczo	133
Fortyfikacje z II wojny światowej	134
Baza noclegowa i gastronomiczna	137
Legenda	138

Redakcja: Roman Trzmielewski

Materiały źródłowe, z których korzystano w trakcie opracowania przewodnika:

- *Monografia Gminy Zabierzów*, pod redakcją Piotra Hapanowicza i Stanisława Piwowarskiego, Kraków 2009
- teksty Krzysztofa Pucka opublikowane w Folderze Gmina Zabierzów
ISBN 978-83-913222-3-9
- *Strategia Rozwoju Gminy Zabierzów na lata 2007-2013*, Zabierzów 2007
- Jurajski Raj - studium wykonalności, Kraków 2009
- *Kronika Zelkowa 1900-2000*, Julian Kozera
- tekst Jacka Stefańskiego „Fortyfikacje z okresu II wojny światowej na terenie Gminy Zabierzów”

Autor tekstu „Wspinanie w Gminie Zabierzów”: Tomek Ślusarczyk

Korekta: Weronika Szewczyk

Projekt graficzny i skład: Diana Kruszelnicka

Redakcja map: Piotr Pietroń, Roman Trzmielewski

Wydawnictwo składa serdeczne podziękowania pracownikom Zespołu ds. Promocji, Turystyki i Współpracy Urzędu Gminy Zabierzów za udostępnienie materiałów oraz pomoc przy opracowaniu przewodnika.

Autor i Wydawnictwo dołożyli wszelkich starań, aby treść przewodnika była rzetelna i jak najbardziej zgodna z rzeczywistością, nie mogą jednak wziąć odpowiedzialności za jakiegokolwiek skutki wykorzystania podanych w nim informacji.

Przewodnik pod Patronatem Wójta Gminy Zabierzów.

Wydawca:

Wydawnictwo Kartograficzne „Compass”
Kraków, ul. Podchorążych 3
www.compass.krakow.pl

Druk: Drukarnia Leyko, Kraków

Urząd Gminy Zabierzów
Referat ds. Rozwoju i Promocji,
Zespół ds. Promocji, Turystyki i Współpracy,
tel. 12 285 21 16, fax.12 285 21 09
e-mail: zabierzow@zabierzow.org.pl
www.zabierzow.gmina.pl
www.jurajskiraj.pl

Gmina Zabierzów – Jurajski Raj – Właśnie Tutaj: Wypoczywaj

Powszechnie wiadomo, że Małopolska w skali kraju jest regionem wyjątkowym. Cechuje się bowiem bogactwem walorów przyrodniczych, kulturowych oraz krajobrazowych i jest najbardziej zróżnicowanym pod względem etnograficznym i kulturowym województwem w Polsce.

W tej szczególnej krainie, jednym z najbardziej atrakcyjnych i wyróżniających się miejsc, jest gmina Zabierzów. Gmina słynie z bogatej historii, malowniczych jurajskich krajobrazów, które idealnie współgrają z nowoczesną infrastrukturą techniczną. Miejsce jest atrakcyjne i przyjazne zarówno dla mieszkańców, turystów, jak i inwestorów ze względu na istniejące warunki, wysoki standard życia oraz dobry klimat dla inwestycji.

Niewątpliwym atutem gminy jest bardzo korzystne dla jej dynamicznego rozwoju położenie w bezpośrednim sąsiedztwie Krakowa oraz dostępność komunikacyjna. W pierwszej kolejności należy tu wymienić Międzynarodowy Port Lotniczy Kraków-Balice – zlokalizowany w południowej części gminy. Jest on drugim co do wielkości, po warszawskim Okęciu, portem lotniczym w Polsce, oferującym połączenia lotnicze z ponad 50 miastami świata. Dogodne połączenie drogowe zapewnia autostrada A4 – łatwo dostępna dzięki węzłom komunikacyjnym zlokalizowanym na terenie gminy. Aktualnie łączy ona Małopolskę z Europą zachodnią, a docelowo połączenie ma być przedłużone do krajów wschodniej Europy. Ważną rolę w transporcie samochodowym odgrywa również droga krajowa nr 79, łącząca Kraków ze Śląskiem, której znaczenie zapewne jeszcze wzrośnie po wybudowaniu planowanej na najbliższe lata obwodnicy Zabierzowa. Sieć komunikacyjną uzupełnia magistrała kolejowa Kraków-Katowice. To właśnie świetne położenie gminy w sąsiedztwie Krakowa, dogodny i bardzo szybki dojazd z jego centrum, zarówno transportem prywatnym jak i komunikacją publiczną (autobusy MPK, prywatne busy, pociągi PKP), w istotny sposób przyczyniają się do dynamicznego rozwoju i coraz bardziej intensywnego zasiedlenia gminy, głównie przez wyprowadzających się z wielkiej aglomeracji mieszkańców stolicy Małopolski. Te dogodne warunki sprzyjają również masowej turystyce związanej z weekendowym wypoczynkiem oraz krótkimi „wypadami” krakowian z miasta na łono natury.

Jednak największym atutem, stanowiącym o dużej atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej gminy Zabierzów, jest unikatowy

i niezwykle malowniczy jurajski krajobraz. Zróżnicowane formy krajobrazowe oraz wysoka jakość naturalnego, nieskażonego środowiska przyrodniczego, znajdującego się w bliskim sąsiedztwie miasta, tworzą tu doskonałe warunki do wypoczynku i spędzania wolnego czasu. Wyjeżdżając bowiem niespełna 15 km poza wielką aglomerację krakowską, przenosimy się w malowniczy i niepowtarzalny świat. Znajdujemy tu duże kompleksy leśne, niezliczoną ilość orliwych skał i ostańców wapiennych o fantazyjnych, wręcz baśniowych kształtach, jaskiń, wąwozów, źródeł krystalicznej wody oraz licznych zabytków. Dolinki Podkrakowskie ze swoimi charakterystycznymi skałkami to zakątek gminy, który wzbudza powszechny zachwyt. To miejsce przyciągające nie tylko spacerowiczów, ale i entuzjastów wspinaczek skałkowych, których w lecie tu co nie miara. To także, a może i przede wszystkim – fantastyczne miejsce do uprawiania turystyki pieszej i rowerowej.

Swoiste dopełnienie wachlarza krajobrazowo-przyrodniczych walorów gminy stanowią zabytki. Pałac Radziwiłłów w Balicach, pałac w Niegoszowicach, dwory: Aleksandrowice, Bolechowice, Karniowice, Więckowice, gotyckie kościoły w Rudawie i Bolechowicach czy lamus w Pisarach – olśniewają nie tylko swym architektonicznym pięknem, ale również skrywają w sobie wiele fascynujących historii.

Walory przyrodnicze, kulturowe, historyczne i krajobrazowe południowej Jury stały się inspiracją utworzenia parków krajobrazowych. Większa część (62,8 %) obszaru gminy Zabierzów znajduje się w granicach Jurajskich Parków Krajobrazowych „Dolinki Krakowskie” oraz „Tencyńskiego Parku Krajobrazowego”.

Z myślą o mieszkańcach oraz przyjeźdźnych gościach gmina w szczególny sposób dba o rozwój bazy turystycznej i zaplecza sportowo-rekreacyjnego. Aktywnemu wypoczynkowi służą: nowoczesny Ośrodek Sportowo-Rekreacyjny z krytą pływalnią oraz halą widowiskowo-sportową na 260 miejsc, stadion sportowy, dwie stadniny koni, korty tenisowe, boiska sportowe, strefy aktywnego wypoczynku oraz centra wspinaczkowe. Ponadto na terenie gminy istnieje gęsta sieć szlaków pieszych, rowerowych, spacerowych oraz konnych – prowadzących przez jej najciekawsze zakątki. Na turystów czeka również bogata oferta gastronomiczna. Systematycznie rozwija się także baza noclegowa.

Mając na celu wzbogacenie oferty turystycznej poprzez rozbudowę infrastruktury

pozwalającej na lepsze wykorzystanie atrakcji przyrodniczych i kulturowych, w ostatnim czasie gmina zrealizowała przy wsparciu środków unijnych projekt – Jurajski Raj.

W efekcie powstały strefy wypoczynkowo-biwakowe (połączone szlakami turystycznymi) pełniące jednocześnie funkcje edukacyjno-zabawowe dla dzieci oraz sportowo-rekreacyjne – dostosowane do naturalnych warunków miejsca, w których zostały zlokalizowane. W wybranych strefach urządzono dodatkowo centra i mini centra informacji turystycznej. Warto zaznaczyć, że sama nazwa Jurajski Raj nie powstała przypadkowo, bowiem gmina Zabierzów jest swoistym rajem dla turystów z uwagi na wspomniane już wcześniej walory przyrodnicze czy możliwości aktywnego wypoczynku. Jurajski Raj to naturalnie czyste środowisko, baśniowy krajobraz malowniczych podkrakowskich dolinek, wraz z ich bogatą historią, której śladem są zachowane zabytki architektury sakralnej i wieśkiej, a także bogata oferta kulturalna oraz sportowo-rekreacyjna.

Do doskonała lokalizacja gminy w sąsiedztwie Krakowa, dostępność komunikacyjna, kondensacja licznych atrakcji przyrodniczych, rozbudowana infrastruktura rekreacyjno-turystyczna, jak również wspomniane wcześniej atuty gminy Zabierzów sprawiają, że WŁASNIE TUTAJ przyjeżdżają

miłośnicy aktywnego wypoczynku, a każdy z nich może znaleźć coś dla siebie.

Przewodnik jest skromną próbą prezentacji tych nieprzeciętnych walorów turystycznych i rekreacyjnych gminy. Prowadzi Czytelnika nie tylko poprzez najpopularniejsze miejsca, ale także przez te mniej znane, jednak równie ciekawe i zasługujące na zwiedzenie zakątki. Wyrażamy nadzieję, że mieszkańcom, szczególnie tym, którzy niedawno osiedlili się w naszej gminie, pomoże na nowo odkryć miejsca z pozoru dobrze im znane, przypominając o unikatowych wartościach dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego ich małej ojczyzny. Z kolei, oddając przewodnik w ręce turystów, chcielibyśmy pokazać jak piękne i warte częstego odwiedzania są zachodnie okolice Krakowa, znajdujące się niemalże na wyciągnięcie ręki.

Przewodnik można podzielić na dwie zasadnicze części. Pierwsza – zawiera opis ogólny regionu i prezentuje poszczególne miejscowości, z podkreśleniem znajdujących się w nich atrakcji turystycznych. Druga część – prezentuje szczegółowy opis wycieczek po istniejących na terenie gminy szlakach turystycznych: pieszych, rowerowych, spacerowych, konnych. Całość uzupełniają dokładne mapy, ilustrujące przebieg szlaków wraz z lokalizacją atrakcji turystycznych.

Zapraszamy zatem w niezwykłą podróż.

Brama Bolechowicka, fot. B. Czerwiński

Charakterystyka Gminy

Panorama gminy, fot. B. Czerwiński

Położenie gminy

Gmina Zabierzów jest jedną z największych gmin wiejskich województwa małopolskiego. Położona jest w środkowej części powiatu krakowskiego, w bezpośrednim sąsiedztwie Krakowa, po jego zachodniej stronie. Ponadto gmina Zabierzów graniczy z gminami: Liszki – od południa, Krzeszowice – od zachodu, Jerzmanowice-Przeznica – od północy i Wielka Wieś – od strony północno-wschodniej. Przez Zabierzów przebiegają ważne trasy komunikacyjne: autostrada A4 (z węzłem balickim i Radzikowskiego w sąsiedztwie Rzęski), droga krajowa 79 (łącząca stolicę Małopolski ze Śląskiem) oraz linia kolejowa Kraków-Katowice (ze stacjami: Kraków Buisness

Park, Zabierzów i Rudawa). W południowej części zlokalizowane jest międzynarodowe lotnisko w Balicach. Północne i południowe obszary, ze względu na wybitne walory krajobrazowe, włączone zostały w „Zespół Jurajskich Parków Krajobrazowych” i pełnią funkcje turystyczno-rekreacyjne. Wschodnia i centralna część gminy jest mocno zurbanizowana, przez co stanowi największy potencjał gospodarczy, w którym istnieją duże skupiska budownictwa mieszkaniowego i strefy przedsiębiorczości. Bliskie sąsiedztwo dużych aglomeracji miejskich (odległość z centrum Krakowa wynosi około 13-15 km, z Katowic – około 60 km) odgrywa bardzo dużą rolę w turystycznym zagospodarowaniu i wielokierunkowym rozwoju gminy.

Charakterystyka fizyczno-geograficzna

Gmina Zabierzów leży w południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, na styku jej trzech mezoregionów: Wyżyny Olkuskiej, Rowu Krzeszowickiego oraz Garbu Tenczyńskiego (► mapa nr 1, str. 11). Wyżyna Olkuska, zwana także Płaskowyżem Ojcowskim, zajmująca północne fragmenty gminy, wznosi się przeciętnie na poziomie ok. 400 m n.p.m i opada do Rowu Krzeszowickiego seriami uskoków wyraźnie zaznaczającymi się w rzeźbie w postaci stromych, skalistych progów, o prawie 100-metrowej wysokości. Jej lekko faliste wierzchowiny od południa rozcinają liczne doliny potoków przybierające formę krętych i skalistych wąwozów, zwanych potocznie Podkrakowskimi Dolinkami. Na obszarze Gminy Zabierzów są to (zaczynając od wschodu) Doliny: Kluczwody, Bolechowicka, Kobylańska, Będkowska, Szklarki, a już poza gminą: Dolina Raclawki i Eliaszówki. Podobną rzeźbę charakteryzuje się, zajmujący południową część gminy – Garb Tenczyński, który jest największym zrębowym wzniesieniem w rejonie Krakowa. Jego wierzchowiny, wznoszące się przeciętnie na wysokość 300 m n.p.m., analogicznie opadają po stronie północnej do Rowu Krzeszowickiego stromymi progami i są porożniane licznymi dolinami, z których część jest jednak martwych (np. Zapustny Dół, Wąwóz Kochanowski, Wąwóz Zbrza). Południowe zbocze Garbu Tenczyńskiego przecinają Doliny: Aleksandrowicka i Brzoskwinki. Wschodnie partie Garbu Tenczyńskiego, a więc pozostające w obrębie gminy Zabierzów, pokrywa Las Zabierzowski, jeden z największych kompleksów

leśnych w rejonie Krakowa. Powyższe dwa masywy rozdziela około 4-kilometrowej szerokości tektoniczne zapadlisko Rowu Krzeszowickiego, charakteryzującego się stosunkowo płaską, wyrównaną powierzchnią. Dnem Rowu Krzeszowickiego płynie Rudawa, która za Zabierzowem skręca na południe, tworząc przełom przez Garb Tenczyński pod legendarną Skalą Kmity. Niewielkie, wysunięte najbardziej na południe fragmenty gminy, w zasadzie ograniczające się do lotniska Balice, leżą w Obniżeniu Cholerzyńskim, przynależnym do Bramy Krakowskiej.

Budowa geologiczna, rzeźba, hydrologia

W budowie geologicznej obszar gminy największy udział posiadają górnourajskie wapień, a więc skały zbudowane głównie z węglańca wapniowego. Powstały one w ciepłym i stosunkowo płytkim morzu, które około 160 mln temu pokrywało dzisiejszą Wyżynę Krakowsko-Częstochowską, w wyniku osadzenia się na jego dnie skorupki i szkieletów różnych organizmów morskich, jak skorupiaki, małże, jamochłony, ramienionogi, itp. W rejonie Krakowa górnourajskie wapień tworzą gruby, liczący około 300 m miąższości kompleks, który wykazuje znaczne zróżnicowanie litologiczne. W jego obrębie najbardziej charakterystyczne są wapień skaliste, które jako najbardziej odporne na procesy wietrzenia uległy wypreparowaniu spośród pozostałych odmian, budując obecnie tak charakterystyczne dla krajobrazu Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej skałki, zarówno na wierzchołkach, jak i w dolinach. W dalszym procesie formowania się obecnej rzeźby, po ustąpieniu ostatniego morza w górnej kredzie (80 mln lat), największy wpływ na jej obecny kształt wywarły zachodzące w trzeciorzędzie, a dokładniej w miocenie (23 mln lat) alpejskie ruchy górotwórcze. Nasunięcie fałdujących się Karpat na sztywną płytę Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej spowodowało jej spękanie na różnej wielkości bloki i ich wzajemne przesuwanie się wzdłuż płaszczyzn uskoków; a więc doprowadziło do powstania zrębów (w tym Garbu Tenczyńskiego) oraz tektonicznego zapadliska (Rowu Krzeszowickiego). Około 15 mln lat temu Rów Krzeszowicki wypełniło morze, pozostawiające grube serie ilastych osadów, spod których następnie zostały odpreparowane okalające go serie uskoków, zaznaczające się w dzisiejszej rzeźbie w postaci stromych, skalistych i postrzępionych progów morfologicznych. Z końcem trzeciorzędu rozpoczął się również proces rozwoju obecnych dolin. Początkowo potoki spływały bezpośrednio

Kamieniołom w Zabierzowie, fot. UG Zabierzów

nio ku Wiśle przez Rów Krzeszowicki i Garb Tenczyński, złabiając swe koryta w miękkich osadach miocenijskich. Po dotarciu do bardziej twardego podłoża, a także skutkiem obniżenia się poziomu Wisły, nastąpiło ich przeciągnięcie na wschód i połączenie w dzisiejszą Rudawę. Dolne odcinki na Garbie Tenczyńskim zostały opuszczone, a niekiedy wtórnie wykorzystane przez mniejsze cieki, jak Sanka, czy Brzoskwinka. W okresie czwartorzędu, a więc współczesnego nam okresu dziejów Ziemi (od 1,8 mln lat), ostatecznie wykształciła się obecna rzeźba. Starsze struktury zostały w znacznym stopniu przykryte utworami głównie pochodzenia lodowcowego, jak występującymi na wierzchołkach i stokach lessami, a także piaskami nawiewanymi pod koniec okresu glacialnego (15-12 tys. lat temu). W formowaniu się rzeźby niezwykle istotną rolę odgrywają zjawiska krasowe, polegające na chemicznym rozpuszczeniu skał węglanowych przez wody opadowe. Ich efektem są wywierzyska, krasowe leje, bezodpływowe dolinki (np. znane z rejonu Doliny Będkowskiej), charakterystyczna mikrorzeźba powierzchni skał, a przede wszystkim liczne jaskinie i schroniska skalne.

Gmina Zabierzów leży w zlewni dwóch lewo-brzeżnych dopływów Wisły, tj. Rudawy i Sanki. Te dwie zlewni dzieli Garb Tenczyński. Rudawa liczy prawie 36 km długości; powstaje z połączenia w rejonie wsi Rudawa potoków: Krzeszówki i Rudawki. Zbiera wody lewo-brzeżnych dopływów, jakimi są potoki: Będkowska, Kobylanka, Bolechówka, Kluczwoda, Wedonka. Płynąca poza gminą Sanka przyjmuje wody potoku Brzoskwinka.

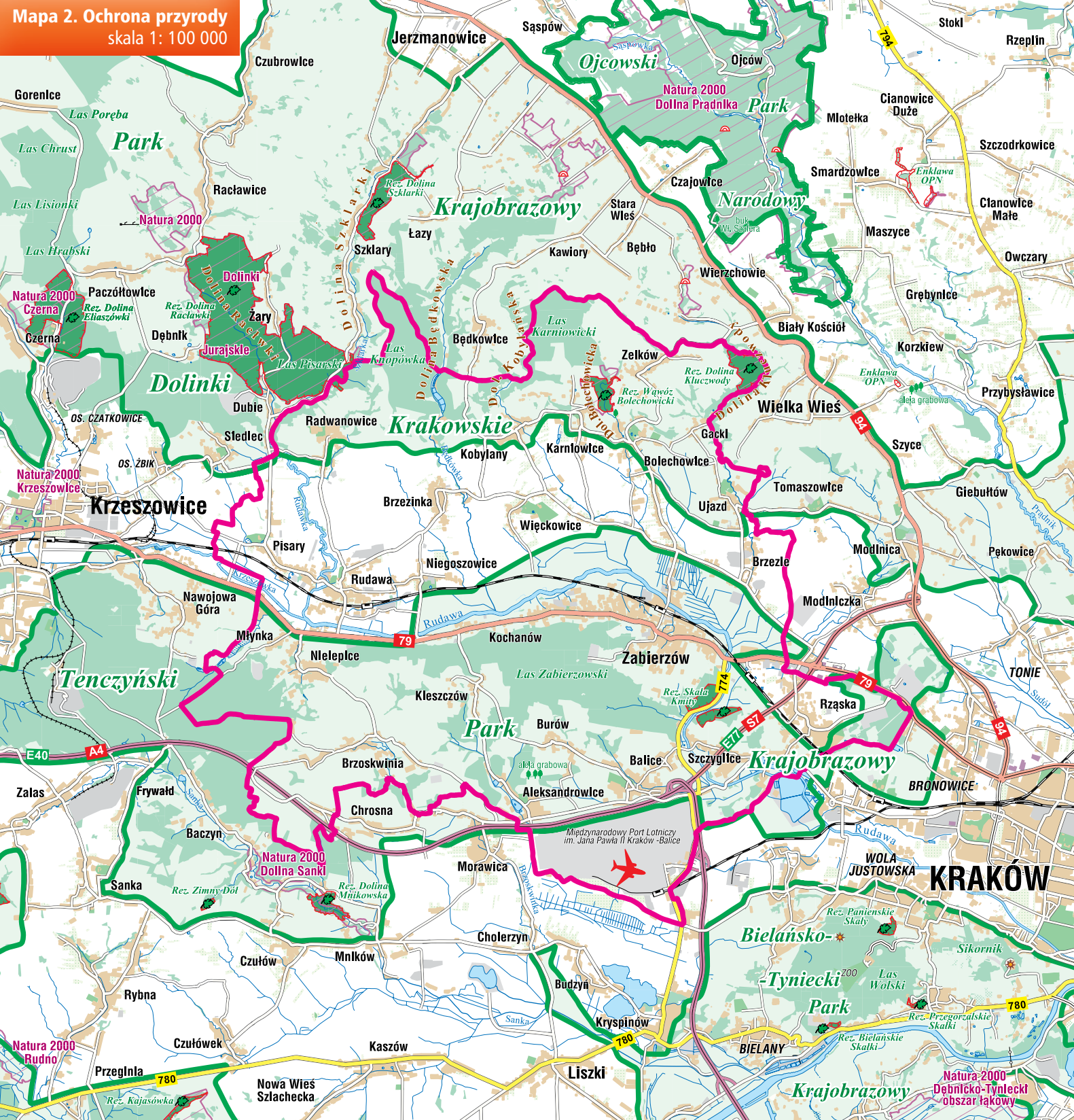
Walory krajobrazowe i ochrona środowiska

Położenie gminy na zróżnicowanych obszarach 3 jednostek geograficznych decyduje o niezwykle urozmaiconym ukształtowaniu powierzchni terenu i dużej różnorodności przyrodniczej gminy. Podziwiać tu możemy równiny, łagodne pagórki i niezwykle malownicze, głęboko wcięte dolinki jurajskie. Na stosunkowo niewielkich powierzchniach występują tu obok siebie elementy przyrody różnych obszarów; spotykają się gatunki i zbiorowiska górskie i ciepłolubne (południowe), biocenozy skrajnie suchych skał i podmokłe łąki oraz bagienne lasy, siedliska skrajnie ubogie i niezwykle bogate (nawapienne). Ponadprzeciętne walory przyrodnicze wzbogacają dodatkowo harmonijnie obok nich funkcjonujące elementy bogatej spuścizny historycznej i kulturowej, stanowiąc o wybitnych walorach krajobrazowych gminy. Charakterystyczną cechą krajobrazu południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, na której leży gmina Zabierzów, są liczne ostańce i inne skały wapienne o fantastycznych często kształtach, jaskinie, krasowe źródła i leśne potoki z kryształowo czystą wodą, głębokie wąwozy, a na odkrytych wysoczyznach doskonałe punkty widokowe. Istotnym elementem krajobrazowym, podnoszącym walory krajoznawcze tego regionu są liczne zabytki kultury materialnej. Ich istnienie nadaje terenom niepowtarzalny charakter i klimat oraz stanowi istotny element tożsamości Gminy. Na jej terenie znajduje się 17 zespołów obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz 18 stanowisk archeologicznych. Wartość krajobrazową tych zabytków potęguje ich

Rów Krzeszowicki, fot. T. Gębuś

atrakcyjne otoczenie. Drzewostany wokół kościołów, willi, zespołów dworskich, kapliczek stanowią również istotny walor krajobrazowy. Ważnym składnikiem krajobrazu regionu są lasy. W gminie Zabierzów zajmują one około 15 % ogólnej powierzchni gminy. Największy kompleks tworzy, liczący około 500 ha, Las Zabierzowski, pokrywający wschodnią część Garbu Tenczyńskiego. Lasy porastają także zbocza dolinek jurajskich oraz wierzchowiny pomiędzy dolinami Bolesławowską a Kobylańską (Las Karniowski) i pomiędzy dolinami Będkowską a Szklarki.

Charakterystycznym elementem w krajobrazie gminy Zabierzów są wysokoobszarowe pola Instytutu Zootechniki w Balicach, leżące w rejonie wsi Rudawy, Kobylan, Brzezia, Balic i Aleksandrowic.

Istotnym procesem jest rozprzestrzenianie się nowej zabudowy, lokalizowanej nie tylko wokół istniejących już osad. Zabudowywane są nowe obszary, zarówno w sposób rozproszony jak i w osiedlach deweloperskich – mocno odznaczających się w krajobrazie.

Ze względu na wybitne wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne i krajobrazowe, większa część obszaru gminy Zabierzów (62,8 %) została objęta ochroną poprzez włączenie w granice Jurajskich Parków Krajobrazowych: Dolinki Krakowskie oraz Tenczyńskiego Parku Krajobrazowego. Typowym przykładem fragmentu Jurajskich Parków Krajobrazowych jest północna część gminy z miejscowościami: Bolechowice, Karniowice i Kobylany, który integruje w jedną całość walory krajobrazu naturalnego i zespoły zabytkowe.

Rezerваты przyrody:

Dolina Kluczwy – rezerwat leśny, o powierzchni 35,29 ha, znajdujący się w środkowej części Doliny Kluczwy (zajmuje fragment jej zachodniego zbocza). Utworzony został w 1989 r. w celu ochrony lasu łąkowego, muraw naskalnych, zarośli kserotermicznych i charakterystycznego krajobrazu. Rezerwat jest objęty ochroną w ramach programu Natura 2000 Dolinki Jurajskie.

Wawóz Bolechowicki – rezerwat krajobrazowy, obejmujący dolną część Doliny Bolesławowskiej, o pow. 21,31 ha, utworzony w 1968 r. Ochronie podlega malownicza Brama Bolechowicka wraz ze skałami wapiennymi i jaskiniami a także fragment łągi olszowego, łąki mieszanej, zbiorowiska muraw i zarośli kserotermicznych. Jest to rezerwat częściowy; dopuszczalna

jest wspinaczka skałkowa, pod warunkiem korzystania wyłącznie z zamocowanych już haków. Rezerwat jest objęty ochroną Natura 2000 Dolinki Jurajskie.

Skała Kmity – rezerwat krajobrazowy, o powierzchni 19,47 ha, utworzony w 1959 r. Ochronie podlegają tutaj krajobraz – fragment przełomu rzeki Rudawy przez Garb Tenczyński oraz malownicze skały wapienne pokryte roślinnością kserotermiczne i zbiorowiska leśne (łągi, łąki) zaroślowe.

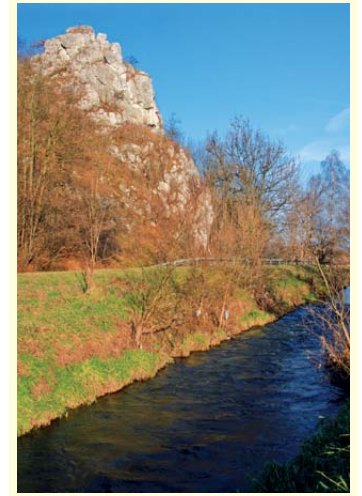
Użytki ekologiczne:

- Stanowisko lilii złotogłów, położone na terenie Lasu Zabierzowskiego, o powierzchni 3,57 ha, utworzone w 1998 r.;
- Uroczysko Podgólogórze oraz Uroczysko w Rzęsce – przylegające do siebie, położone na terenie Rzęski, o łącznej powierzchni 65,10 ha, utworzone w 2001 r. i chroniące stawy

Obszary Natura 2000:

Dolinki: Kluczwy, Bolechowicka wraz z wierzchołową od zachodu, Dolina Szklarki i częściowo Dolina Będkowska.

Powyższe, przestrzenne formy ochrony uzupełniają pomniki przyrody ożywionej i nieożywionej, których na terenie gminy Zabierzów ustanowiono łącznie 53. Są to głównie zabytkowe drzewa (lipy, dęby, plandy, graby, modrzewie) a ponadto: Źródła przed Wawozem Bolechowickim i koło skały Żabi Koń w Dolinie Kobylańskiej oraz skała Nad Jackiem, położona na południe od Skały Kmity.

Skała Kmity, fot. B. Czerwiński

O Gminie

URZĄD GMINY

Siedzibą Urzędu Gminy jest wieś Zabierzów.

Adres urzędu:

Urząd Gminy Zabierzów
ul. Kolejowa 11
32-080 Zabierzów
tel: 12 285 21 16, fax: 12 285 21 09
e-mail: zabierzow@zabierzow.org.pl
www.zabierzow.gmina.pl

W skład Kierownictwa urzędu wchodzi:
Wójt Gminy, tel. 12 283 07 12
Zastępca Wójta Gminy, tel. 12 283 07 12
Sekretarz Gminy, tel. 12 283 07 26
Skarbnik Gminy, tel. 12 283 07 41

Urząd Gminy w Zabierzowie, fot. UG Zabierzów

Urząd Gminy obsługuje Klientów:
w poniedziałki od 9.00 do 17.00
od wtorku do piątku od 8.00 do 16.00

Promocja Gminy

Zadania Gminy z zakresu promocji i turystyki realizuje Zespół ds. Promocji, Turystyki i Współpracy w Referacie ds. Rozwoju i Promocji Urzędu Gminy Zabierzów.

Głównym celem działań zespołu jest promocja Gminy Zabierzów z zachowaniem spójnej identyfikacji wizualnej, która sprzyja utrwaleniu wizerunku Gminy. Zasadniczym elementem stworzonego systemu identyfikacji jest znak usługowy Urzędu Gminy Zabierzów, opracowany we współpracy z Akademią Sztuk Pięknych w Krakowie.

Gmina Zabierzów jest pierwszą w powiecie krakowskim gminą, która ma własne logo promocyjne- znak rozpoznawalny łączący w sobie symbol nowoczesności oraz zrównoważonego rozwoju. Wszelkie materiały promocyjne, publikacje i narzędzia, w tym serwis informacyjny Urzędu Gminy Zabierzów www.zabierzow.org.pl, tworzone są

z wykorzystaniem znaku usługowego Urzędu Gminy Zabierzów, jak również utrzymane w tonacji kolorystycznej spójnej z Księgą Znaku oraz wzornictwem linii ID. Wiodącym hasłem promocyjnym Gminy jest: Właśnie Tutaj Zamieszkać, Wypoczywać, Zainwestuj. Zespół opracowuje szereg materiałów promocyjnych, m.in.: mapy, foldery, przewodniki, pocztówki, spoty reklamowe. W 2009 r. wydano we współpracy z Muzeum Historycznym Miasta Krakowa „Monografię Gminy Zabierzów”, w 2010 r. stworzono „Wirtualny Spacer po Gminie Zabierzów” a w 2011 r. zrealizowano film reklamowy. Gmina posiada także swój profil na portalu społecznościowym Facebook. Wciąż poszukujemy

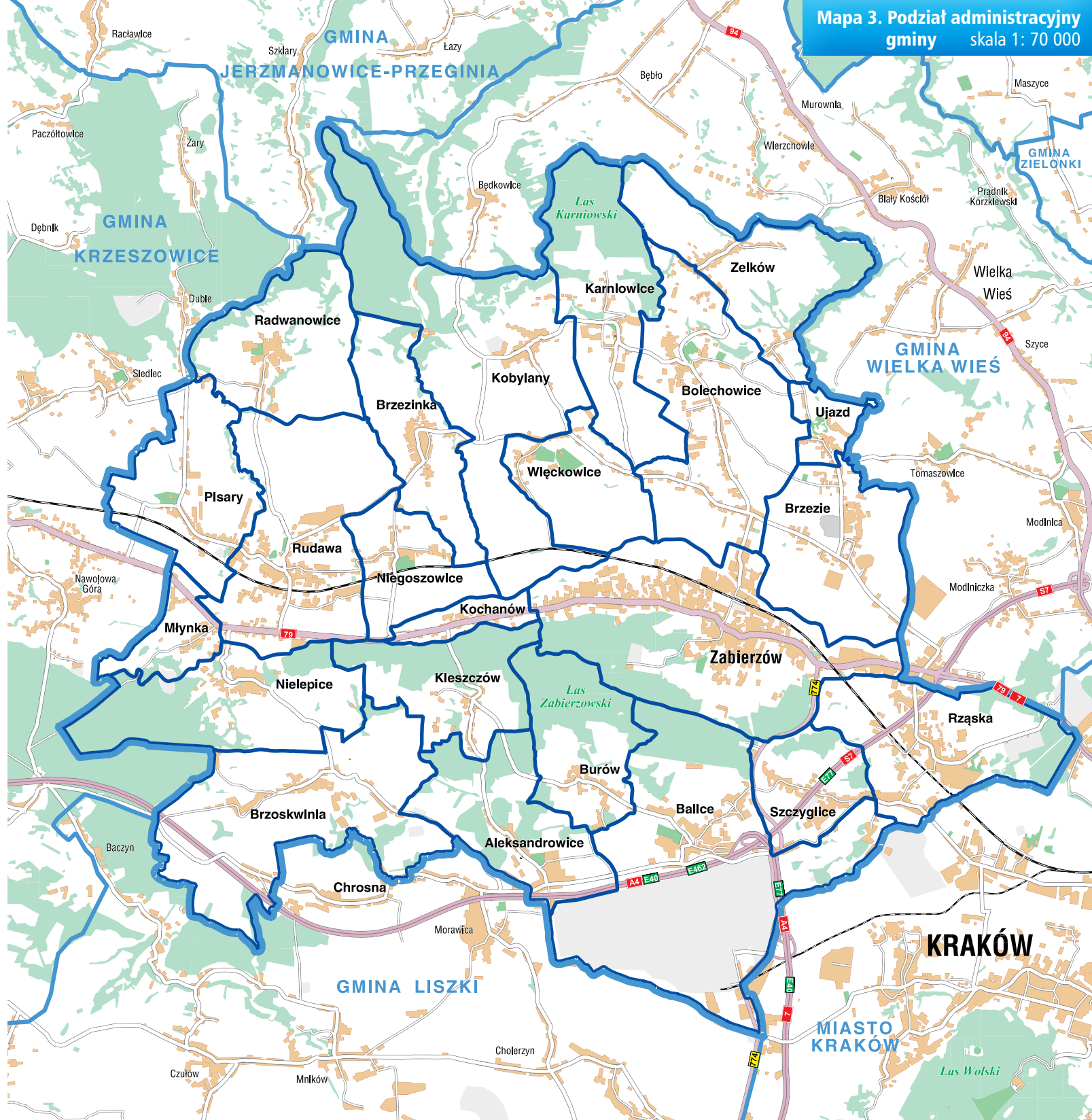
nowych form promocji oraz innowacyjnych rozwiązań, które wpłyną na rozpowszechnienie adresu strony internetowej Gminy Zabierzów, a tym samym na promocję naszej gminy jako atrakcyjnego miejsca do zamieszkania, wypoczynku i inwestycji. Dlatego postanowiliśmy użyć do promocji, popularnego już w innych dziedzinach QR Code. Mamy nadzieję, iż wykorzystywanie nowych technologii do promocji Gminy Zabierzów, pozwoli na szersze zaprezentowanie walorów przy-

rodniczych, krajobrazowych oraz potencjału naszej Gminy.

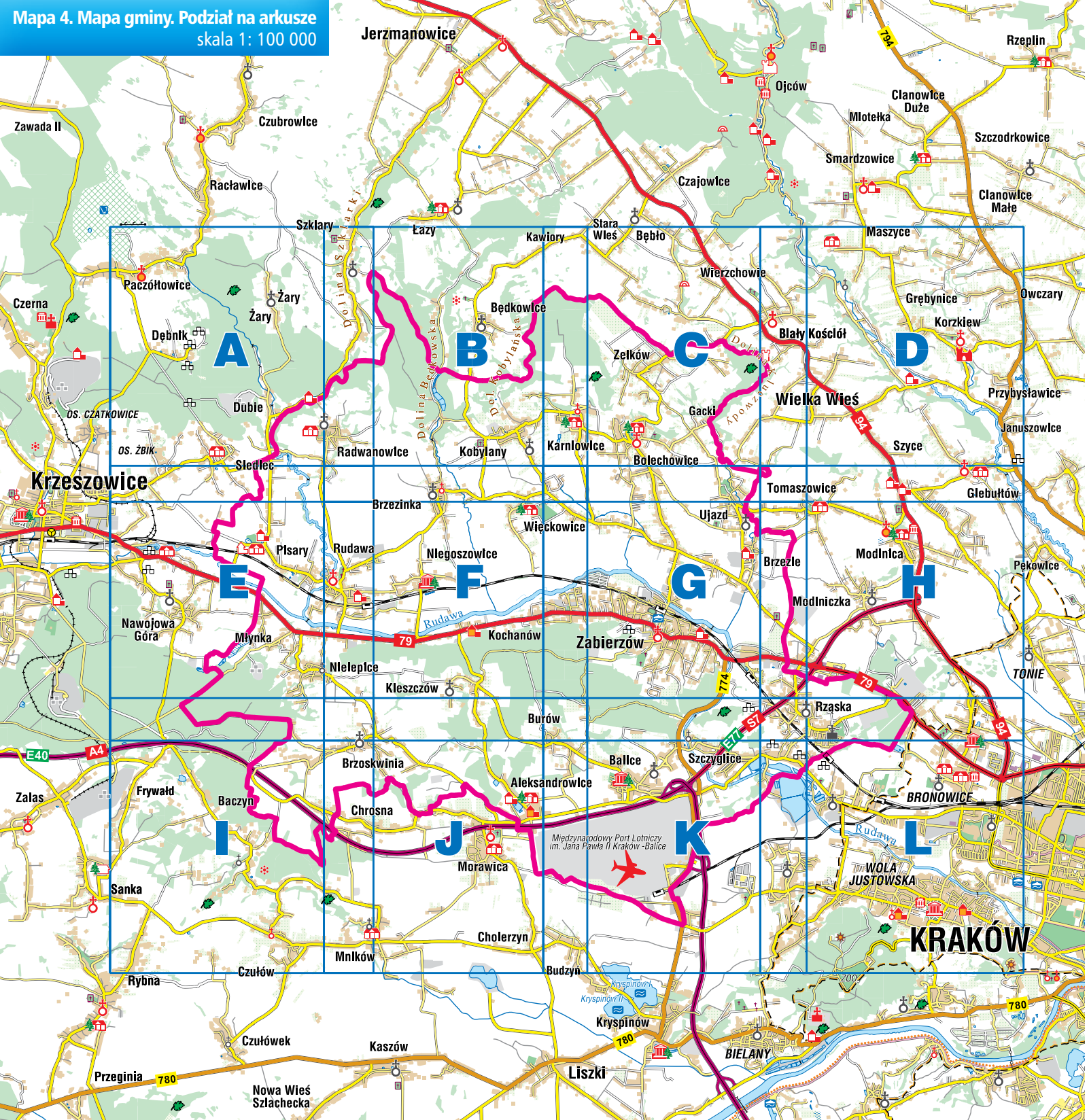
Siedziba: budynek Gimnazjum,
ul. Kolejowa 15 (wejście od stadionu),
pok. nr 02,
tel. 12 285 40 76

ILOŚĆ MIESZKAŃCÓW, POWIERZCHNIA, SOŁECTWA

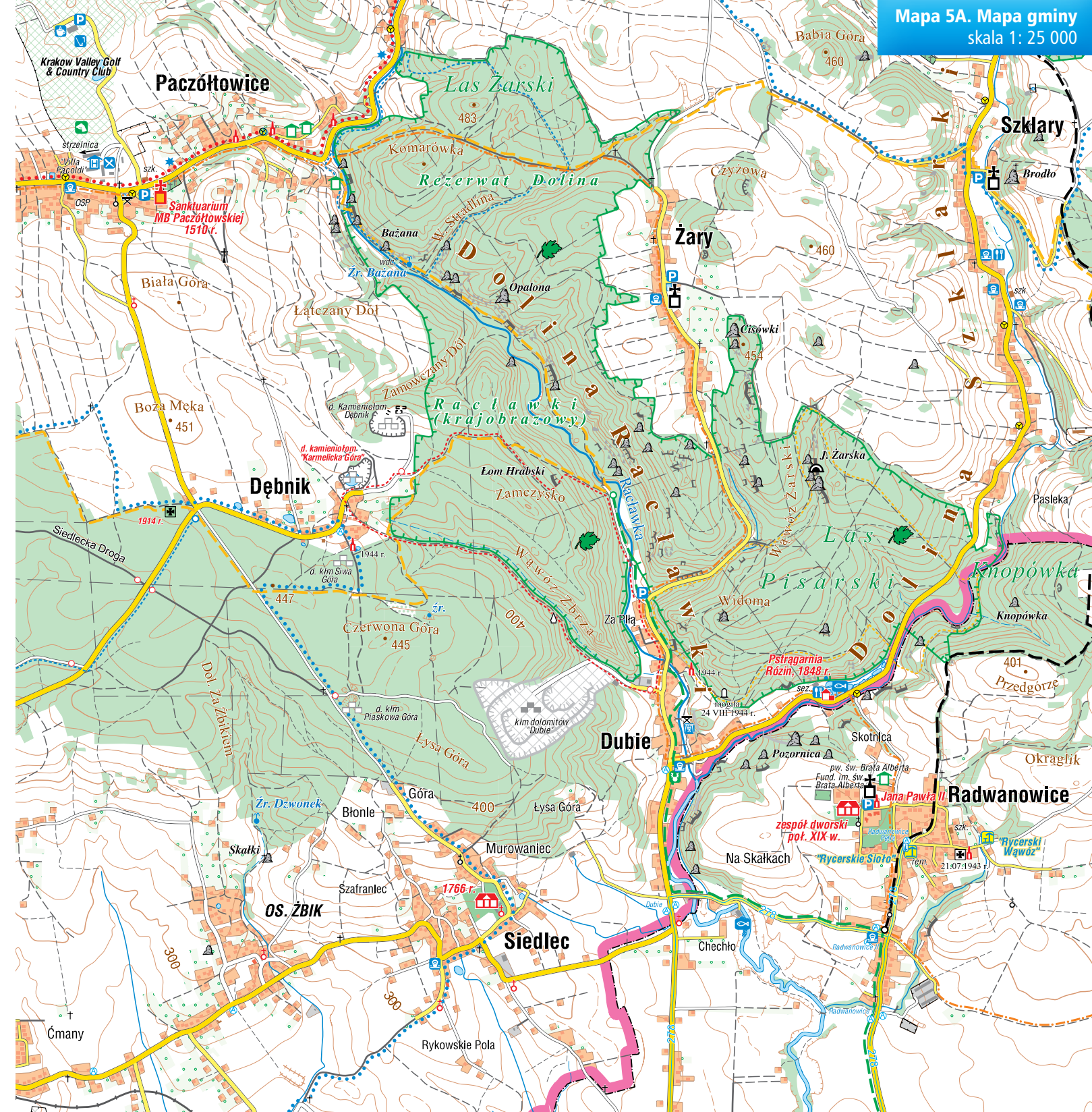
Gmina Zabierzów liczy ponad 23 000 mieszkańców (dotyczy to zameldowanych osób, szacuje się jednak, że faktycznie mieszka tu nawet 26 tys. osób). Zajmuje teren o powierzchni 99,6 km², podzielony na 23 sołectwa: Aleksandrowice, Balce, Bolechowice, Brzezina, Brzeskwina, Burów, Karniowice, Kleszczów, Kobylany, Kochanów, Młynka, Niegoszowice, Nielepie, Pisary, Radwanowice, Rudawa, Rząska, Szczyglice, Ujazd, Więckowice, Zabierzów, Żelków. Największe z nich pod względem liczby mieszkańców to: Zabierzów (5,2 tys. mieszkańców), Rząska (2,3 tys.), Rudawa (1,7 tys.), Bolechowice (1,9 tys.), Balce (1,2 tys.).

Mapa 4. Mapa gminy. Podział na arkusze
skala 1: 100 000

Mapa 5A. Mapa gminy
skala 1: 25 000

Mapa 5B. Mapa gminy
skala 1: 25 000

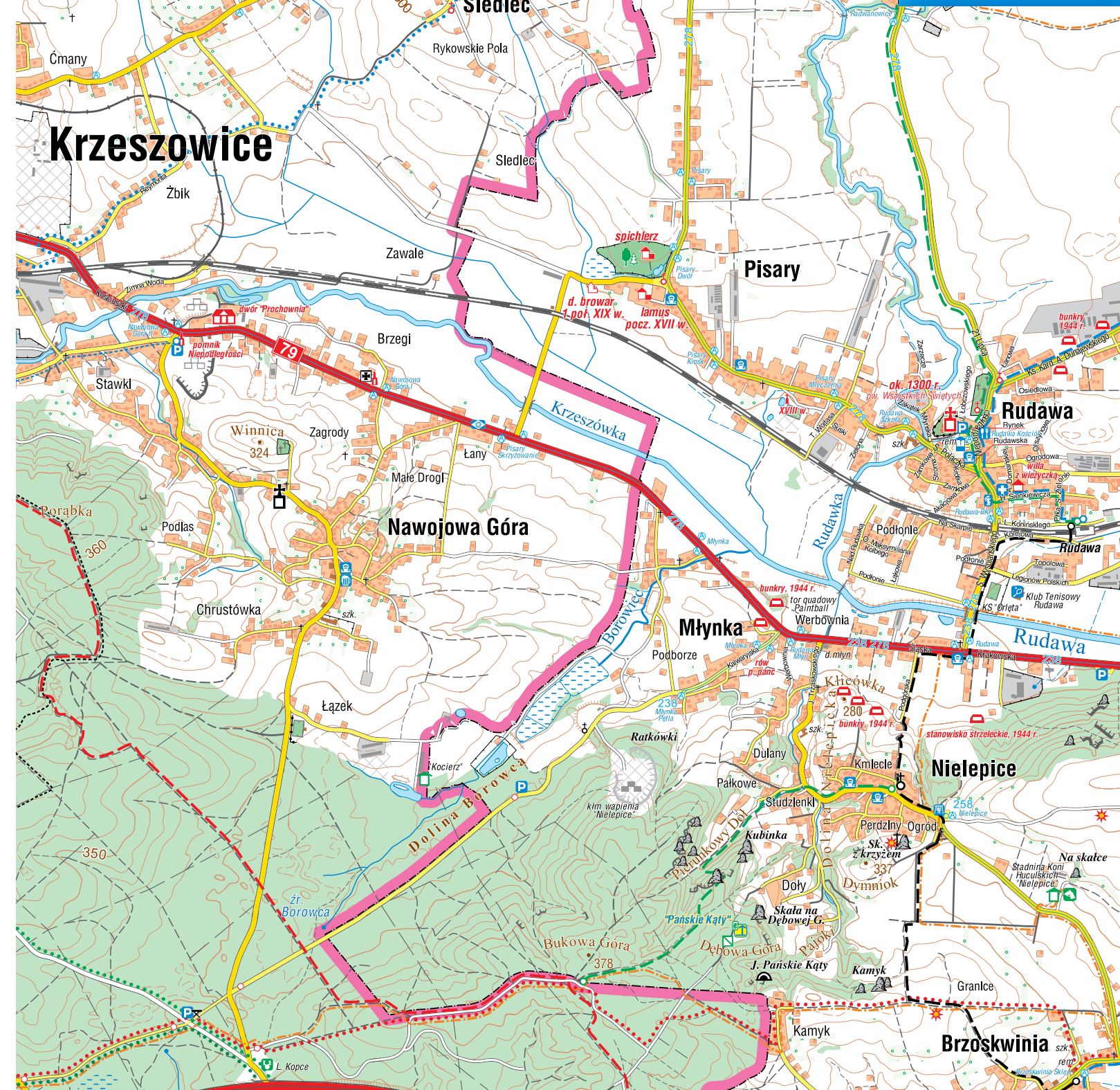
Mapa 5C. Mapa gminy
skala 1: 25 000

Mapa 5D. Mapa gminy
skala 1: 25 000

Mapa 5E. Mapa gminy
skala 1: 25 000

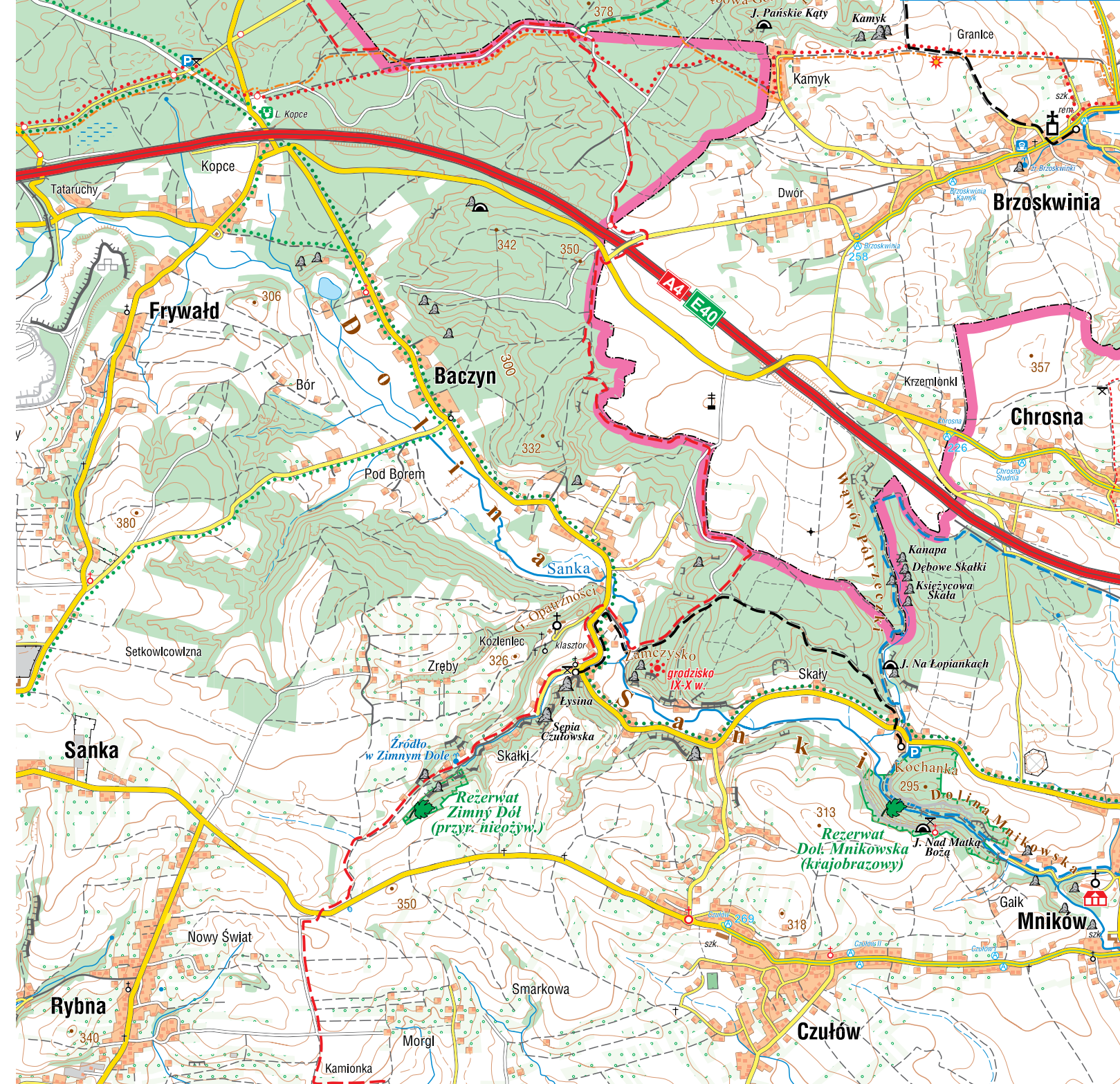
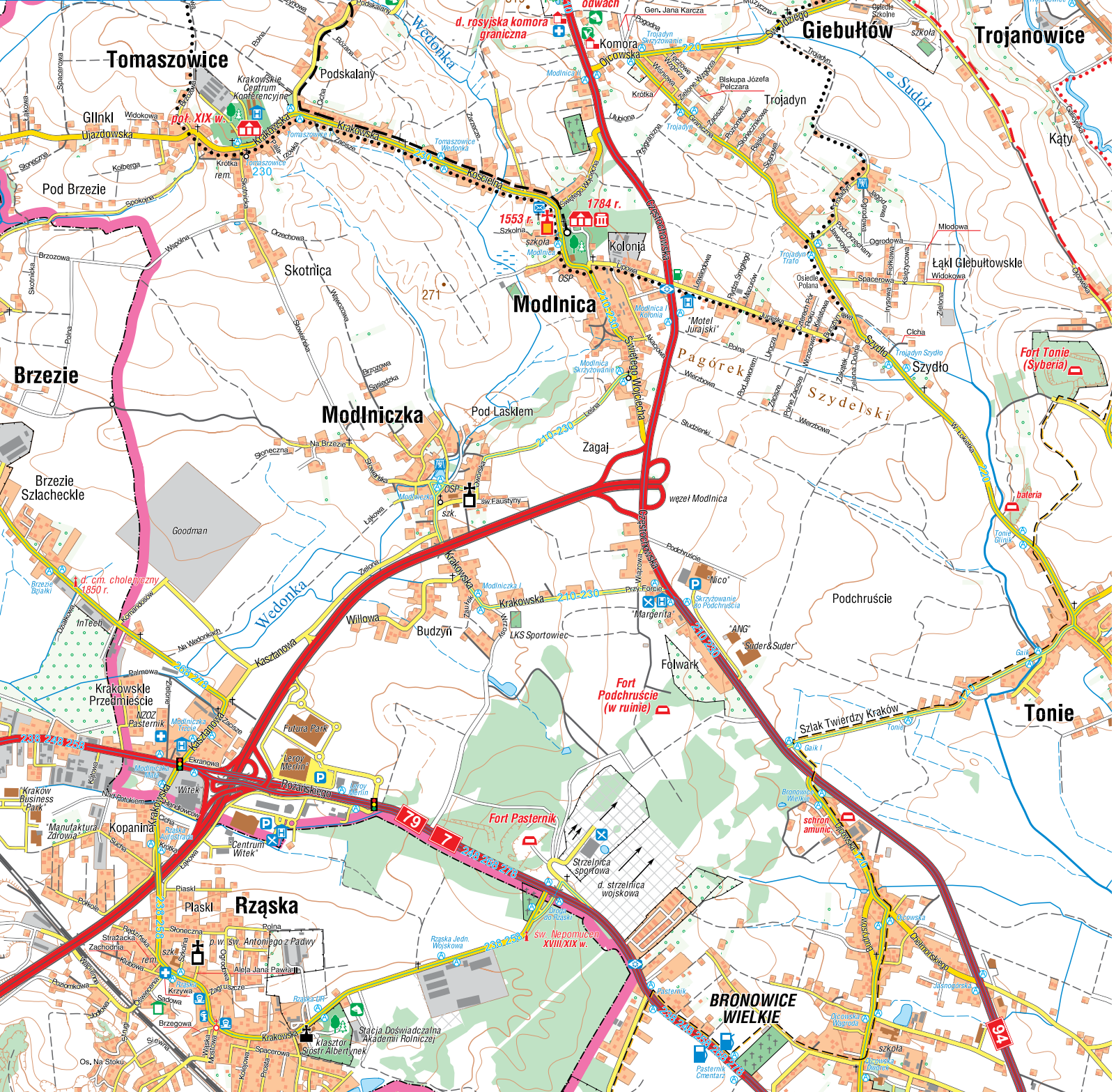

Mapa 5F. Mapa gminy
skala 1: 25 000

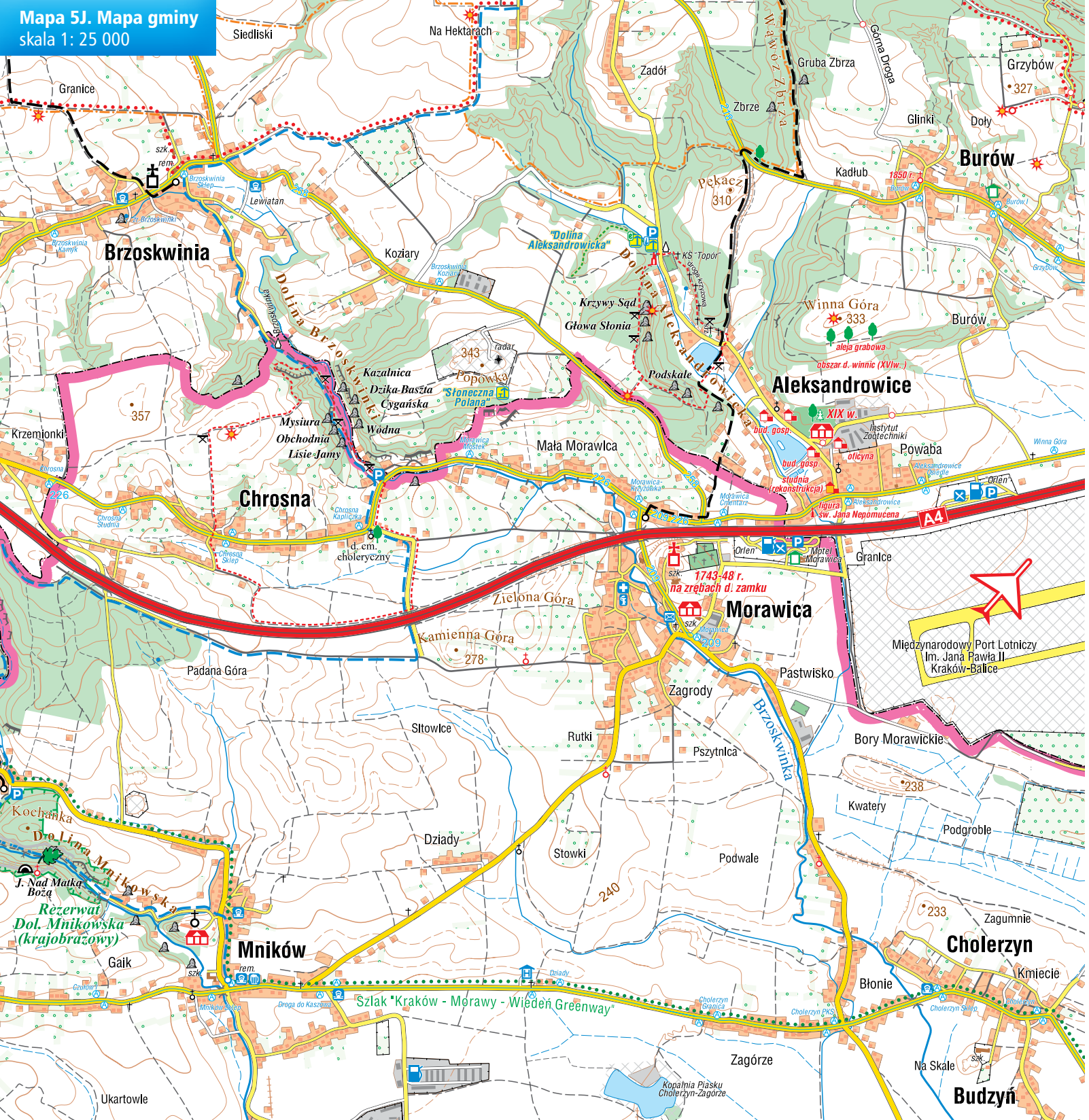

Mapa 5G. Mapa gminy
skala 1: 25 000

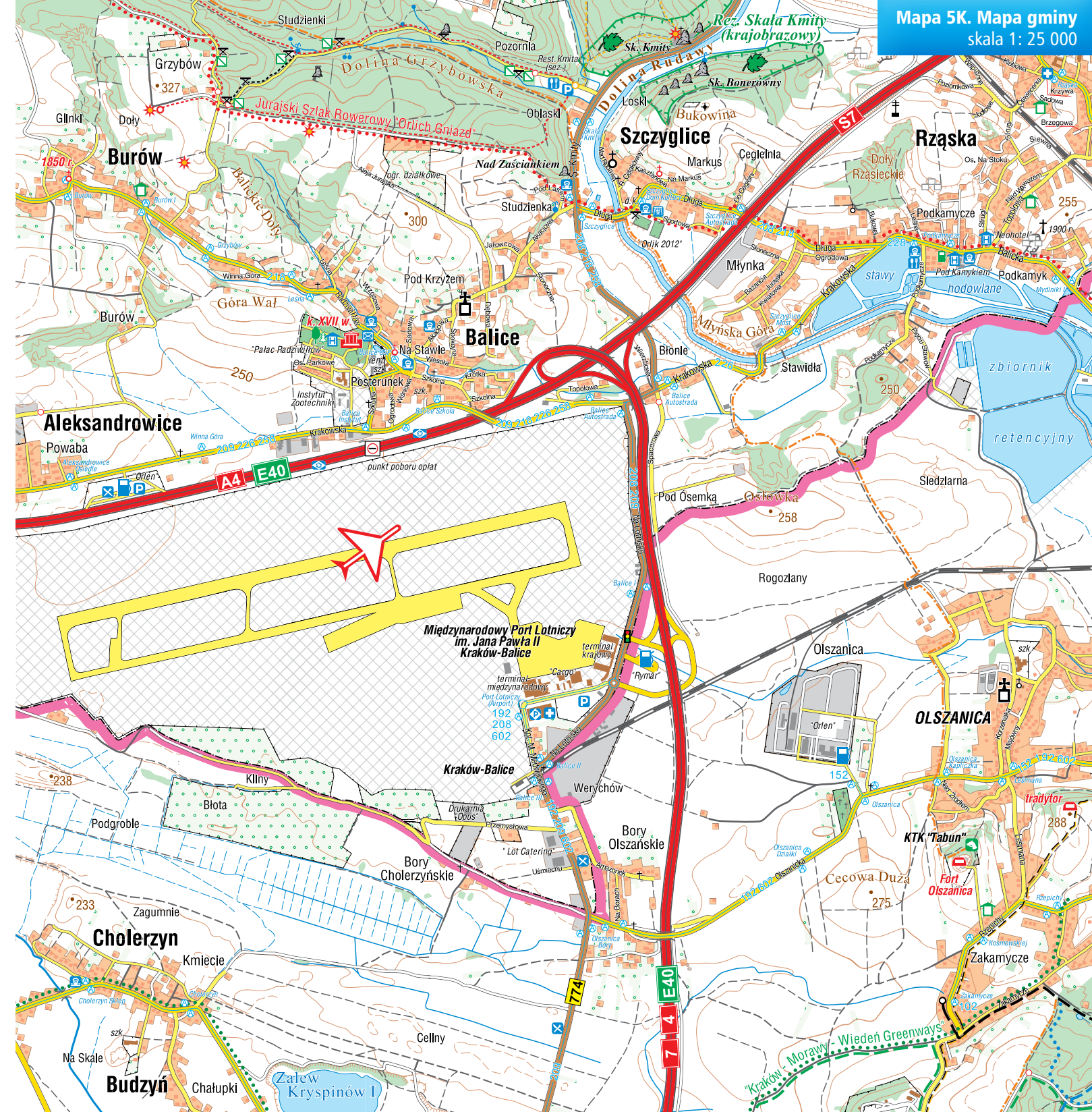

Mapa 5J. Mapa gminy
skala 1: 25 000

Mapa 5K. Mapa gminy
skala 1: 25 000

Kraków Business Park, fot. A. Kwarcik

POTENCJAŁ GOSPODARCY GMINY, NAJWIĘKSZE FIRMY

Doskonała lokalizacja w sąsiedztwie Krakowa, wyjątkowa dostępność komunikacyjna i dogodne warunki dla inwestorów tworzone przez władze samorządowe sprawiają, że gmina Zabierzów zaliczana jest do strefy podmiejskiej o najwyższym stopniu aktywizacji. Nie dziwi więc systematyczny wzrost ilości zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w ostatnich latach. Na terenie gminy funkcjonuje ponad 2 tys. firm. Wprawdzie w większości są to niewielkie zakłady osób fizycznych, prowadzących działalność gospodarczą w sferze usługowej i handlowej, ale działają tu również duże, liczące się na rynku krajowym przedsiębiorstwa. Zaliczamy do nich przede wszystkim:

Kraków Business Park
To ciągle rozbudowywany na terenie Krakowskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej w Zabierzowie kompleks komercyjnych biurowców wraz z zapleczem hotelowo-gastronomicznym i rekreacyjnym. Docelowo planuje się wybudowanie około 220 000 m² powierzchni komercyjnej, zlokalizowanej w 14 nowoczesnych budynkach. Najwyższą jakość projektu, jego unikalną architekturę i dogodną lokalizację doceniło wielu renomowanych najemców, między innymi centrum obsługi *Shell Polska*.

ASPEL S.A.
Przedsiębiorstwo specjalizujące się w projektowaniu oraz produkcji elektronicznej aparatury medycznej, urządzeń elektrotechnicznych i narzędzi precyzyjnych.

Międzynarodowy Port Lotniczy im. Jana Pawła II Kraków-Balice
Działa on w formie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością o kapitale zakładowym wynoszącym 101.232.000 zł (Gmina Zabierzów posiada w nim 0,04% udziałów). Jest to największe regionalne lotnisko w Polsce i jeden z wiodących pracodawców w Małopolsce. Świadczy usługi lotniskowe jak i pozalotniskowe, obejmujące wynajem pomieszczeń, dzierżawę terenu, wynajem powierzchni reklamowych, itd.

FoodCare Sp.
W Zabierzowie swoją siedzibę ma producent deserów w proszku oraz napojów energetycznych i izotonicznych. Ten jeden z większych producentów w branży spożywczej obecnie jest właścicielem następujących marek, pod którymi wytwarza: *Gellwe* – galaretki, budynie i kisiel, słodkie kubki z kawałkami owoców, ciasta (na ciepło i na zimno), czekolade, bakalie. *Fitella* – płatki śniadaniowe i musli *BLACK* – napój energetyzujący *N-GINE* – napój energetyzujący *4MOVE* – napój izotoniczny *FRUGO* – napój owocowy

Lotnisko w Balicach, fot. arch. Compass

OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

Samorządowe Centrum Kultury i Promocji Gminy Zabierzów

Samorządowe Centrum Kultury i Promocji Gminy Zabierzów to prężnie działająca placówka kulturalna, główny propagator kultury, sztuki oraz wszelkich form aktywnego wypoczynku wśród mieszkańców gminy. Placówka skupia wokół siebie nie tylko dzieci i młodzież, ale również seniorów i ludzi pochłoniętych pracą zawodową, którzy w zaciszu pracowni realizują swoje zainteresowania. To właśnie to myślą o nich prowadzone są lektoraty języków obcych, organizowane są zajęcia jogi, fitness, gimnastyki rehabilitacyjnej dla pań. Odbywają się tu kursy tańca kierowane do wszystkich grup wiekowych. Miłośnicy literatury mogą korzystać z Gminnej Biblioteki Publicznej, która organizuje wraz z filiami znajdującymi się w Bolechowicach, Balicach i Rudawie coroczne konkursy czytelnicze.

Dzięki współpracy z krakowską Akademią Sztuk Pięknych, w Centrum Kultury odbywają się zajęcia z rysunku oraz malarstwa dla dzieci, młodzieży i dorosłych. W „Galerii Na Piętrze” znani malarze, rzeźbiarze oraz fotograficy wystawiają swoje prace, wśród nich byli: Sebastian Wywiórski, Marita Benke-Gajda, Hanna Rojkowska, Eugeniusz Molski, Tadeusz Maria Przybylski.

W pracowni modelarskiej zainteresowani modelarstwem znajdą tu swój zaciszny kąt do pracy, a pasjonaci wyrobów ceramicznych – uruchomioną w 2009 r. pracownię ceramiczną.

Dla najmłodszych Centrum Kultury stworzyło *Akademii Malucha*, w której dzieci poznają język angielski oraz uczestniczą w zajęciach ogólnorozwojowych i umuzykalniających. W okresie ferii zimowych oraz wakacji prowadzone są tu zajęcia *Magiczne ferie zimowe* i *Magiczne wakacje*, które cie-

szą się dużym zainteresowaniem. SCK i PGZ posiada swoją Gminną Orkiestrę Dętą, uświetniającą wszelkie uroczystości gminne. Promując gminę Zabierzów, orkiestra występuje na lokalnych imprezach, a także poza gminą. Zdarzyło się nawet, iż koncertowała poza granicami kraju, a mianowicie w Monachium i Oberhaching.

Obok orkiestry w Centrum Kultury funkcjonują: Zespół Wokalny *ENNA*, Kapela Ludowa oraz Chór *Voci di San Francesco*. Dla miłośników muzyki organizowane są kursy gry na instrumentach klawiszowych, gitarze i perkusji.

Poza stałymi zajęciami fakultatywnymi, Centrum Kultury organizuje wiele różnego rodzaju imprez. Najpopularniejsza, ciesząca się ogromnym powodzeniem, to *Piknik Rodzinny* organizowany w Dolinie Kobyłańskiej, przyciągający tłumy w to urokliwe miejsce. Wśród pozostałych najważniejszych imprez, w których organizowanie corocznie włącza się Centrum Kultury są: *Gminne Dożynki*, *Dni Zabierzowa*, Gala Rozdania Nagród Samorządowych *Najlepsi z Najlepszych*, czy *Dni Seniora*.

Placówka organizuje także Powiatowy Przegląd Zespołów Wokalno-Instrumentalnych *Śpiewać każdy może*.

Raz w miesiącu w Centrum Kultury spotykają się szachiści z całego województwa małopolskiego, by poćwiczyć pod okiem fachowców i przygotowywać się do turnieju szachowego *Grand Prix o Puchar Wójta Gminy Zabierzów*.

Poza wszystkimi wyżej opisanymi licznymi przedsięwzięciami, jakie podejmuje się Centrum Kultury na rzecz swoich mieszkańców, nie można zapomnieć o czasopiśmie „Znad Rudawy”. Jest to wydawany przez Centrum Kultury miesięcznik, informujący mieszkańców o wszystkich ważnych wydarzeniach na terenie gminy Zabierzów.

Podsumowując, należy podkreślić, iż świetnie działająca placówka kulturalna, jaką jest Samorządowe Centrum Kultury i Promocji Gminy Zabierzów to efekt chęci, zaangażowania i kreatywności grupy ludzi pracujących na rzecz mieszkańców.

Adres: SCKiPGZ

ul. Szkolna 2,
32-080 Zabierzów
tel. 12 285 11 79
e-mail:

sckipgz@zabierzow.org.pl

SCKiPGZ w Zabierzowie, ul. Szkolna 2, fot. SCKiP

Jednostki oświatowe

Do przedszkoli i szkół w Gminie Zabierzów uczęszcza około 2 500 dzieci i młodzieży. W gminie funkcjonują:

- 3 Gimnazja (Rudawa, Rzęska, Zabierzów)
- 11 Szkół Podstawowych (Balice, Bolechowice, Brzezie, Brzoskwinia, Kobyłany, Nielepice, Radwanowice, Rudawa, Rzęska, Zabierzów, Żelków – niepubliczna)
- 13 Przedszkoli, w tym: 10 niepublicznych, 3 przedszkola samorządowe (Balice, Bolechowice – 2, Brzezie, Brzoskwinia, Nielepice, Radwanowice – 2, Rudawa, Rzęska, Zabierzów – 3, Żelków)

OBIEKTY SPORTOWO-REKREACYJNE

Ośrodek Sportowo-Rekreacyjny w Zabierzowie

To położony w centrum, obok stacji kolejowej, nowoczesny ośrodek składający się z dwóch głównych obiektów:

Ośrodek Sportowo-Rekreacyjny, fot. K. Śmiech

• **plywalnia** o wymiarach 25 m×12,5m, z widownią na 260 miejsc, przystosowanej do prowadzenia nauki pływania, gier i zabaw w wodzie oraz przeprowadzania zawodów pływackich. Zastosowany nowoczesny system uzdatniania wody basenowej zapewnia wodę o stałej jakości i temperaturze. Kompleks szatniowo-sanitarny obiektu posiada nowoczesny system natrysków i szafek, a obsługa systemem elektronicznym zapewnia ciągłość wejść klientów indywidualnych bez ustalania „sztywnych” godzin. Ośrodek prowadzi naukę i doskonalenie pływania dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Pływalnia posiada homologację Polskiego Związku Pływackiego do rozgrywania zawodów z elektronicznym pomiarem czasu.

Ośrodek Sportowo-Rekreacyjny, pływalnia, fot. UG Zabierzów

• **hali sportowej** o wymiary 38 m x 16 m, z nawierzchnią tarketową i trybunami na 260 miejsc, umożliwiającej prowadzenie rozgrywek i treningów wszystkich gier zespołowych. Ponadto ośrodek poleca:

- siłownię
- gabinet masażu
- saunę fińską
- solarium

Ośrodek sprawuje także nadzór nad funkcjonowaniem dwóch *Orlików*, znajdujących się na terenie gminy.

Adres: ul. Kolejowa 15a, 32-080 Zabierzów, tel. 12 285 12 00, www.osr.zabierzow.org.pl

Korty tenisowe Rudawa

Klub Tenisowy Rudawa to jeden z najlepszych obiektów tenisowych w Polsce. Obiekt zlokalizowany jest w Rudawie na 4 ha działce nad rzeką Rudawą, obok boiska sportowego. Hala tenisowa posiada 4 korty i spełnia wymogi ITF (*International Tennis Federation*) oraz PZT (Polski Związek Tenisowy) do rozgrywania turniejów tenisowych. W Klubie Tenisowym Rudawa trenują zarówno amatorzy jak i wyczynowi zawodnicy, wśród nich wielu znanych zawodników Małopolski. Obiekt stwarza idealne warunki do organizacji zgrupowań i obozów szkoleniowych. PZT często organizuje tu zgrupowania kadry polskiej wszystkich kategorii wiekowych, przygotowując się do ważnych imprez tenisowych.

Adres: Klub Tenisowy Rudawa
ul. Legionów Polskich 8
32-064 Rudawa, tel. 12 283 83 88

Stadniny koni

Ośrodek Jazdy Konnej *SANTOS* w Zabierzowie

Położony jest niemalże w samym centrum Zabierzowa, tuż za kościołem u wylotu niewielkiej dolinki na skraju Lasu Zabierzowskiego. W oparciu o własną bazę: dwie obszerne stajnie, dwie ujeżdżalnie otwarte oraz dwie kryte hale, kryty łonżownik, wybiegi oraz doskonałe warunki terenowe w przyległym Lesie Zabierzowskim, ośrodek prowadzi szeroką działalność, którą można podzielić na 3 główne obszary: jazdy rekreacyjne (nauka i doskonalenie), prowadzenie pensjonatu dla koni, hodowlę koni huculskich.

Zainteresowanym nauką jazdy konnej i jazdą rekreacyjną ośrodek oferuje kilkanaście koni przeznaczonych dla jeźdźców o różnym stopniu zaawansowania. Są wśród nich huculey do nauki zarówno najmłodszych jak i dorosłych. Jazdy na huculach odbywają się na placu lub w terenie. Ponadto ośrodek poleca kilka dużych wierzchowców do jazdy dla początkujących, jak i do doskonalenia bardziej

OJK „Santos”, fot. OJK „Santos”

zaawansowanych ćwiczeń jazdy klasycznej. Pomocą w nauce służy 4 instruktorów. Wszyscy jeżdżący mają możliwość sprawdzenia swoich umiejętności w organizowanych na miejscu zawodach dla amatorów. Dla właścicieli koni ośrodek proponuje duże boksy w dwóch stajniach, w których obsługa ośrodka dba o czystość i zapewnia koniom całodobową opiekę i nadzór. Kolejnym zadaniem ośrodka jest prowadzenie zachowawczej hodowli koni huculskich. Oznacza to, że hodowla objęta jest ochroną zasobów genetycznych tej rasy. Dzisiaj stado liczy ponad 35 koni. Po najlepszych ogierach urodziło się w ostatnim 15-leciu ponad 90 źrebiąt. Wiele koni zostało sprzedanych, przez co zasilono w najlepszy materiał prywatne hodowle oraz ośrodki rekreacyjne. Hucule to mało wymagające, wytrzymałe, spokojne, nieduże konie idealne do rekreacji i rajdów terenowych. Szczególnie sprawdzają się jako wierzchowce dla dzieci, początkujących jeźdźców i na wyprawy terenowe.

Ośrodek oferuje możliwość wyjazdu na kilkugodzinne rajdy, na koniach huculskich w malownicze okolice Zabierzowa. Oferta kierowana jest do wszystkich miłośników jazdy konnej i przygód w siodle. Położenie ośrodka sprzyja organizowaniu rajdów i wybieżek, na których z końskiego grzbietu

można podziwiać malownicze okolice terenów Jurajskich Parków Krajobrazowych. Konie huculskie idealnie spełniają rolę „małych terenówek”, są bardzo wytrzymałe i dzielne.

Adres: Ośrodek Jazdy Konnej *SANTOS*
ul. Leśna 2, 32-080 Zabierzów
www.ojk-santos.pl

Stadnina Koni Huculskich Nielepice

Została założona w 1993 r. W chwili obecnej dysponuje stanem ok. 30 koni rasy huculskiej, z czego 22 konie są przygotowane do pracy w siodle oraz w zaprzęgach. Stadnina prowadzi działalność hodowlaną oraz jeździecką, a także organizuje spotkania rodzinne i koleżeńskie. W dyspozycji stadniny znajduje się 30 miejsc noclegowych, sala kominkowa wyposażona w ciekawe eksponaty rękodzieła ludowego, miejsca do grillowania oraz odkryta ujeżdżalnia.

Trasy spacerowe prowadzą urozmaicone zakątkami Garbu Tenczyńskiego, stanowiącego południowy kraniec Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Przez Nielepice przebiega trasa transjurajskiego szlaku konnego, który poprzez Zawadę, Małobądz, Pustynię Błędną, Karlin, Mirów, Złoty Potok i Biskupice, prowadzi aż do Częstochowy. Stadnina organizuje zawody sportowe w crossie terenowym, p.n. „Ścieżka Huculska”, dysponując jednym z piękniejszych, a z pewnością najtrudniejszych w Polsce torem crossowym. Jesienią organizowane są barwne gonitwy „za lisem”, łączone tradycyjnie ze świętem św. Huberta. Stadnina prowadzi rzadko już spotykany „beztajenny”, tabunowy chów koni, który oprócz utrwalania znakomitej odporności zdrowotnej koni tej rasy, pozwala na uzyskanie zwierząt łagodnych, przyjaznych człowiekowi, pozbawionych charakterystycznych dla chowu stajennego narowów.

Stadnina Koni Huculskich Nielepice, fot. SKH Nielepice

Stadnina oferuje swoim klientom:

- naukę jazdy konnej od podstaw (instruktorzy z uprawnieniami)
- jazdę na ujeżdżalni odkrytej, z możliwością ćwiczenia skoków przez przeszkodę do wys. 100 cm, jak również jazdę w terenie
- możliwość korzystania z toru crossowego, a także przygotowania koni do próby dzielności
- rajdy wielodniowe szlakiem transjurajskim, a także innymi szlakami (Beskid Niski, Beskid Żywiecki, Roztocze itp.) oraz coraz bardziej popularne, jednodniowe rajdy konne południowymi zakątkami Jury
- wycieczki zaprzęgami konnymi (w zimie kuligi) - możliwa jednorazowa obsługa grup liczących do 40 osób
- letnie i zimowe „wakacje w siodle”
- organizację imprez okolicznościowych, spotkań integracyjnych, szkoleń
- pobyt młodzieży szkolnej, z możliwością łączenia jazdy konnej z lekcjami biologii, pokazami sztuki gamcarskiej, warsztatów tkackich, pieczenia chleba starymi metodami oraz innych czynności gospodarskich dawnej wsi.

Stadnina posiada Certyfikat gospodarstwa agroturystycznego oraz afiliację w PTTK. Jest także laureatem wyróżnienia w Plebiscycie „Odkrywamy Małopolskę – 2010” w kategorii Agroturystyka.

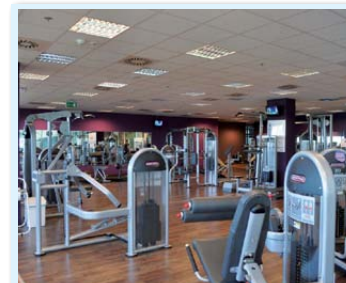
Dojazd od strony Krakowa jest możliwy zarówno przez Zabierzów (skręt z drogi A-4 w kierunku Morawicy, Balic), jak również z osiedla Widok, przez Mydlniki, Aleksandrowie, Morawicę, Brzoskwinie.

Adres: Stadnina Koni Huculskich, Nielepice 196, 32-064 Rudawa, tel. 12 283 87 26, stadnina@nielepice.com.pl
www.nielepice.com.pl

Manufaktura Zdrowia

To bardzo nowoczesne *fitness centrum*, znajdujące się na terenie *Krakowskiego Business Parku* przy ul. Krakowskiej 280 w Zabierzowie. Centrum urządzone na dużej przestrzeni (prawie 800 m²) ostatniego piętra przeszklonego wieżowca, co umożliwi uczestnikom zajęć podziwianie pięknej panoramy jurajskiego krajobrazu, podnosząc tym samym komfort ćwiczeń.

Manufaktura zdrowia, fot. MZ

Przestrzeny obiekt podzielono na strefy:

- siłownia (400 m²), wyposażonej w najnowocześniejszy sprzęt, *strefą cardio* z bieżniami, trenerami, stepperami, e-spinnerami, rowerami, wiosłarzami, *strefą wolnych ciężarów*, *strefą* najnowszych urządzeń izotonicznych
- sala fitness, na której zajęcia prowadzone są według programu specjalnie dobranego do potrzeb poszczególnych osób
- sala spinning
- gabinety relaksu i odnowy: duża sauna, masaże, solarium.

Fitness Klub jest miejscem na spędzenie swojego wolnego czasu aktywnie, korzystając z usług najwyższej jakości, w komforcie, gdzie zupełnie można uwolnić się od stresu. Aktywność realizowana przez klientów fitness klubu może być:

- sportowa, Dla osób przygotowujących się pod konkretne dyscypliny sportowe – golf, tenis, boks, lekkoatletyka, piłka nożna, narciarstwo, kolarstwo, pływanie. Wykwalifikowana kadra instruktorska zadba o każdego klienta, by wykorzystał okres przygotowawczy do sezonu maksymalnie, umożliwiając realizację celów na, markowym, o najwyższej klasie, sprzęcie izotonicznym, siłowym
  - rekreacyjna, Zajęcia dostosowane są do potrzeb i zainteresowań uczestników zajęć.
  - Rehabilitacyjna, Siłownia jako jedna z nielicznych w okolicach Krakowa dostosowana jest dla osób, które coraz częściej mają problemy z kręgosłupem, ulegają chorobom cywilizacyjnym takim jak: stres, problemy z nadciśnieniem, krążeniem, układem szkieletowo-mięśniowym, paleniem papierosów, nadwagą. Klub poleca także usługi dla osób po urazach, wypadkach, które dzięki profesjonalnym instruktorom, treningom personalnym, zajęciom pro rehabilitacyjnym wracają szybko do formy
- Więcej na stronie: www.manufakturzdrowia.pl, tel.: 883 773 730.

Boiska Orlik

Boiska Orlik to obiekty sportowo-rekreacyjne, budowane w ramach programu rządowo-samorządowego w gminach całej Polski. Założeniem programu jest udostępnienie dzieciom i młodzieży nowoczesnej infrastruktury sportowej w celu aktywnego uprawiania sportu. W skład takiego kompleksu wchodzi:

- boisko o wymiarach 30.0 m × 62 m ze sztuczną nawierzchnią (sztuczna trawa), na którym można grać w piłkę nożną;
  - boisko wielofunkcyjne o wymiarach 20 m × 30 m ze sztuczną nawierzchnią (tartan) na którym można grać w piłkę ręczną, koszykówkę oraz siatkówkę;
  - budynek o powierzchni ok. 60 m² stanowiący zaplecze sanitarno-szatniowe
- Na terenie obiektu dopuszcza się również instalowanie placu zabaw oraz otwartej siłowni. Cały obiekt jest oświetlony i ogrodzony siatką o wysokości 4 m.

Na terenie gminy funkcjonują dwa takie boiska:

- w Zabierzowie, przy szkole podstawowej, ul. Szkolna
- w Szczyglicach, nad Rudawą przy ul. Sportowej, obok boiska piłkarskiego

Orlik w Szczyglicach, fot. UG Zabierzów

Boiska piłkarskie

Na terenie gminy Zabierzów działa kilka klubów piłkarskich, dysponujących własnymi, często dobrze utrzymanymi, kameralnymi boiskami:

- Najbardziej okazałym jest gminny stadion sportowy w Zabierzowie. Z boiska korzysta młody zespół juniorów nowego klubu piłkarskiego *Akademia Piłkarska 2011 Zabierzów*. Stadion znajduje się przy ul. Sportowej, obok Ośrodka Sportowo-Rekreacyjnego, stanowiącego zaplecze sanitarno-szatniowe dla użytkowników boiska.
- Aleksandrowice, boisko *KS Topór Aleksandrowice*
- Bolechowice, ul. Spokojna
- Niegoszowice, boisko *KS Niegoszowianka*
- Radwanowice, boisko *KS Iskra*
- Rudawa, ul. Legionów Polskich, boisko *KS Orleńca*
- Rząska, boisko *KS Wisła Rząska*
- Szczyglice, boisko *KS Dragon*
- Więckowice, boisko *LKS Potok*
- Zerków, boisko Jurajskiego Klubu Sportowego Zerków

Strefy aktywnego wypoczynku i rekreacji

W ramach realizacji jednego z projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej, w trzech miejscowościach gminy Zabierzów: Karniowicach, Brzeziu i w Zabierzowie,

Plac zabaw w Karniowicach, fot. UG Zabierzów

wie, powstały strefy aktywnego wypoczynku i rekreacji. Strefy to place zabaw, wyposażone w infrastrukturę rekreacyjną, umożliwiającą korzystanie z nich osobom w różnym wieku od najmłodszych, poprzez młodzież i osoby starsze. Każda strefa posiada: drewnianą altanę o powierzchni 25m², betonowy stół do tenisa stołowego, stół do gry w szachy i chińczyka, ogródki zabawowe dla dzieci (podzielone dodatkowo na ogródki dla dzieci młodszych i dla dzieci starszych). Ogródki, pełniące również funkcje edukacyjne, są wyposażone w urządzenia do zabawy i ćwiczeń ruchowych, ogrodzone małym płotkiem i wyłożone nawierzchnią typu tartan. W strefach zagospodarowano ciągi piesze, uporządkowano teren zieleni niskiej i wysokiej oraz zainstalowano ławki parkowe.

W Karniowicach strefa znajduje się na miejscowym boisku sportowym, przy drodze Karniowice-Kobyłany, w Brzeziu i Zabierzowie na przyszkolnych boiskach sportowych.

CYKLICZNE IMPREZY GMINNE

Dni Zabierzowa – cykliczna impreza plenerowa o charakterze pikniku rodzinnego trwająca dwa dni, w trakcie której odbywają się rozgrywki sportowe, koncerty, wystawy, występy artystyczne dzieci i młodzieży ze szkół

Dni Zabierzowa, fot. UG Zabierzów

z terenu Gminy Zabierzów. Impreza odbywa się każdego roku w czerwcu.

Piknik Rodzinny w Kobyłanach – jednodniowa impreza plenerowa, odbywająca się co roku w czerwcu. Program obejmuje występy artystyczne dzieci i młodzieży, warsztaty plastyczne oraz liczne konkursy. Główną atrakcją pikniku jest wieczorny koncert, który co roku uświetniają swoimi występami znani artyści. Wśród dotychczas koncertujących gwiazd byli: Skaldowie, Wawele, Andrzej Sikorowski, Alosza Adwiejew, Andrzej Grabowski czy Halina Frąckowiak (niektórzy z nich są mieszkańcami gminy Zabierzów). Po zakończeniu części artystycznej odbywa się zabawa taneczna, która trwa do późnych godzin wieczornych.

Piknik Rodzinny w Kobyłanach, fot. UG Zabierzów

Piknik Ekologiczny w Bolechowicach – trwająca dwa dni impreza, organizowana co roku w lipcu przez Sołectwo Bolechowic. Pierwszego dnia przeprowadzona jest akcja honorowego krwiodawstwa. Program obejmuje pokazy artystyczne, rozgrywki sportowe a wieczorem koncert oraz zabawę taneczną. Drugiego dnia organizowane są bloki zabaw dla dzieci, koncert zespołów folklorystycznych oraz finały konkursu na najmilszą parę gminy Zabierzów.

Dożynki Gminne – uroczystość święta plonów, rozpoczynająca się mszą świętą, podczas której święcone są wieńce dożynkowe. Celem imprezy jest kultywowanie tradycji ludowych. Ceremonii dożynkowej co roku przewodniczą Starosta i Starościna dożynkowi. Podczas

Dożynki Gminne, fot. UG Zabierzów

imprezy jest możliwość degustacji potraw regionalnych. Dożynki kończą się festynem ludowym. Odbywają się co roku w sierpniu. Zapowiedzi nadchodzących wydarzeń na stronie www.zabierzow.gmina.pl

Rajdy Śladami II Wojny Światowej i Pikniki Forteczne „Spotkania z historią”

Od 2007 Małopolskie Stowarzyszenie Miłośników Historii Rawelin, przy wsparciu finansowym Gminy Zabierzów i udziale Sponsorów organizuje Rajdy Śladami II Wojny Światowej i Pikniki Forteczne. Imprezy, których punktem centralnym jest zawsze schron Regelbau 668 w Rudawie odbywają się naprzemiennie, każdego roku w październiku i cieszą się ogromnym zainteresowaniem, zwłaszcza uczniów i nauczycieli okolicznych szkół. Trasy rajdów są zaplanowane w taki sposób, by ich uczestnicy mogli poznać miejsca na terenie gminy związane z wydarzeniami ostatniej wojny oraz obelżyce pozostałości niemieckich umocnień. Pikniki to spotkania, w czasie których można zwiedzić odrestaurowany schron i przygotowane z tej okazji wystawy wyposażenia, dioram, planów i archiwalnych zdjęć. Atrakcją zarówno pikników jak i rajdów są rekonstruktorzy w mundurach z epoki. Każdą z imprez kończy wspólne ognisko i wręczenie pamiątkowych dyplomów. Szczegółowe informacje można znaleźć na stronie www.rawelin.org oraz na profilu MSMH Rawelin w portalu Facebook.

Natomiast corocznie, w czerwcu, SPN „Nasze Nielepice” wraz z SRH „Wrzesień 39” przy wsparciu Gminy Zabierzów organizuje piknik rodzinny, pn. „Spotkania z historią”. Impreza odbywa się na rozległym placu rekreacyjnym w centrum Nielepic oraz na wzgórzu „Klicówka” przy grupie czterech schronów z 1944 roku. W atrakcyjny i przystępny dla każdego sposób prezentowane są zagadnienia związane z historią regionu oraz historią Polski. Co roku „Spotkania” poświęcone są innej tematyce. Stałymi punktami imprezy są inscenizacje historyczne z udziałem rekonstruktorów ubarwione dodatkowo elementami pirotechnicznymi, pokazy sprzętu i wyposażenia wojskowego - również historycznego, prezentacje służb mundurowych oraz wystawy towarzyszące. Więcej informacji można znaleźć na stronie www.naszenielepice.pl

Rajd Śladami II Wojny Światowej

WYBRANE IMPREZY SPORTOWO-REKREACYJNE

W gminie Zabierzów co roku organizowane są cykliczne imprezy o charakterze sportowo-rekreacyjnym. Biorą w nich udział zarówno wyczynowi sportowcy, jak i amatorzy, miłośnicy rekreacji i sportowego trybu życia.

Zawody pływackie o Puchar Rycerza Kmity, fot. A. Kwarcia

Jurajski Półmaraton – jest największą i najbardziej popularną, cieszącą się renomą jedną z najlepszych imprez biegowych w kraju. Po raz pierwszy zawody odbyły się w 2005 roku. Start i meta znajduje się w Rudawie, a trasa (21,2 km) przebiega drogami asfaltowymi w malowniczym otoczeniu Dolinek Podkrakowskich przez miejscowości: Brzezinka, Więckowice, Bolechowice, Kamiowice, Kobylany, ponownie przez Brzezinkę, z metą w Rudawie na ul. Legionów Polski. W czerwcu 2012 r. odbędzie się już VIII edycja tych zawodów; w poprzednich latach startowało około 1,5 tys. biegaczy z całej Polski.

Bieg Ku Rogatemu Ranczu to cross terenowy na dystansie około 8 km, rozgrywany pod koniec zimy (ostatni weekend lutego). Start i meta w Rogatym Ranczu, trasa prowadzi ścieżkami Lasu Zabierzowskiego w rejonie rezerwatu *Skala Kmity*. W zawodach uczestniczy około 300 osób. Biegacze rywalizują w klasyfikacji generalnej kobiet i mężczyzn, a także w kategorii małżeństw klasyfikowanych w 4 grupach w zależności od stażu małżeńskiego.

Jurajski Półmaraton, fot. UG Zabierzów

Rowerowa Familiada z Wójtem Gminy. Impreza rekreacyjno-sportowa o charakterze rajdu rowerowego, organizowana w połowie maja. Nie obowiązują na niej limity czasowe pokonania trasy, jak i limity wiekowe uczestników. Tempo poruszania się po trasie jest uzależnione od możliwości uczestników. Impreza jest szczególnie adresowana do całych rodzin. Trasa rajdu wynosi około 20 kilometrów i prowadzi drogami asfaltowymi i duktami leśnymi. Na mecie zlokalizowanej w *Rogatym Ranczu* (obok Skali Kmity) odbywają się liczne konkursy rodzinne i sportowe. Wszyscy uczestnicy otrzymują dyplomy i biorą udział w losowaniu atrakcyjnych nagród w postaci sprzętu sportowego. Współorganizatorem imprezy jest Urząd Gminy w Zabierzowie.

Rowerowa Familiada, fot. UG Zabierzów

Jurajski Wyścig w Kolarstwie Górskim organizowany jest w drugiej połowie maja w Dolinie Będkowskiej. Co roku startuje w nim kilkuset zawodników z całej Polski, rywalizujących na trasie długości 6 km, w trudnym i urokliwym terenie dolinki jurajskiej. Zawodnicy, amatorzy i zawodowcy, klasyfikowani są w 17 kategoriach. Dzieci ścigają się na odrębnie wytyczonej, krótszej trasie o małym współczynniku trudności.

Halowe otwarte mistrzostwa Polski we Freestyle'u kajakowym „Loop”

Zawody co roku odbywają się w Ośrodku Sportowo Rekreacyjnym w Zabierzowie, przy

ul. Kolejowej 15a w marcu. Impreza ma na celu popularyzację i upowszechnianie Freestyle'u kajakowego wśród dzieci i młodzieży.

Ogólnopolskie Zawody w pływaniu o puchar Rycerza Kmity

Odbywają się w ciągu dwóch dni na pływalni OSR w Zabierzowie. Jak zapewniali organizatorzy, dzięki 456 zawodnikom, w tym z Ukrainy, jest to największa impreza pływacka w Polsce. Co roku organizatorzy zapraszają do Zabierzowa jednego z wyróżniających się polskich zawodników.

MIJESCA ZWIĄZANE Z BŁ. PAPIEŻEM JANEM PAWŁEM II

Ojciec święty bł. Jan Paweł II nie był bezpośrednio związany z Ziemią Zabierzowską. Pozostawił jednak wiele śladów swojej tu obecności, nie tylko jako papież, ale także jako młody ksiądz Karol Wojtyła, a później jako metropolita krakowski-biskup i kardynał. Niewątpliwie najważniejszym z miejsc związanych z Ojcem Świętym bł. Janem Pawłem II jest **Międzynarodowy Port Lotniczy Kraków – Balice** (dziś Kraków Airport), noszący nie bez przyczyny Jego imię. Wszak tu w Balicach żegnaliśmy Jana Pawła II po Jego pielgrzymkach do Ojczyzny:

- pierwszej – 10.06.1979 r.,
- drugiej – 23.06.1983 r.,
- szóstej – 10.06.1997 r.,
- siódmej – 17.06.1999 r.

Tu w Balicach witaliśmy Go 16.08.2002 r. przybywającego z ósmą pielgrzymką do kraju, a żegnając 19.08. nie przypuszczaliśmy, że będzie ona ostatnią.

Pierwszą pielgrzymkę upamiętnia kamień wystawiony w jej 10. rocznicę w Zabierzowie przy skrzyżowaniu głównych dróg, w miejscu zwanym Topólkami, gdzie mieszkańcy zebrali się, by pożegnać jadącego na lotnisko Ojca Świętego.

O ostatniej przypomina **kościół w Radwanowicach**, pod który kamień węgielny poświęcił Jan Paweł II podczas mszy na krakowskich Błoniach 18.08.2002 r. Odsłonięty w 2005 r., obok radwanowickiej świątyni, pomnik Ojca Świętego przypomina również o tym, że jest ona wotum mieszkańców za 25 lat Jego pontyfikatu, a także miejscem złożenia papieskiej relikwii – piuski Jana Pawła II, którą 13.06.2010 r. przekazał osobisty sekretarz Jana Pawła II i Benedykta XVI, abp Mirosław Mokrzycki, obecny metropolita lwowski. Po raz pierwszy Karol Wojtyła jako młody ksiądz, wikariusz krakowskiej parafii św. Floriana odwiedził tutejsze okolice 1.05.1952 r. podczas rowerowej wycieczki z Krakowa. Jej celem była **Dolina Bolechowicka** oraz pobliskie grotty w Wierchowiu. To jedyna udokumen-

towana wycieczka ks. Wojtyły w okolice Zabierzowa, chociaż, jak wskazują różne relacje, bywał On wielokrotnie w okresie lat 50. XX w. w podkrakowskich dolinkach jurajskich.

Bolechowice Karol Wojtyła ponownie odwiedził 29.06.1965 r. już jako arcybiskup, metropolita krakowski. Kolejne Jego duszpasterskie wizyty w Bolechowicach miały miejsce 1.11.1967 r., 29.04.1972 r. i 2.05.1972 r., 30.04.1974 r. oraz 1.02.1978 r. Podczas wizyt w 1972 r. oraz w 1978 r. Kardynał K. Wojtyła odwiedził punkt katechetyczny w **Zelkowie**.

Szczególnie pamiętaną okazała się druga wizyta. Otóż występujący wówczas miejscowy, ludowy zespół „Herody” w jednej ze swoich piosenek zczył kardynałowi Wojtyłę, by został papieżem. Długo na to nie trzeba było czekać. Dla upamiętnienia tych wydarzeń, 25.09.1999 r. w Zelkowie, dokładnie naprzeciw dawnego punktu katechetycznego, przy dzisiejszej szkole, odsłonięto ufundowaną przez mieszkańców pomnik Jana Pawła II, który zaprojektował krakowski rzeźbiarz Władysław Dudek.

Kolejną wizytę kanoniczną na terenie gminy Zabierzów kardynał Karol Wojtyła odbył w okresie 30.04. – 2.05.1977 r. nawiedzając parafię w Morawicy, do której należały wówczas Aleksandowice, Balice, Brzoskwinia, Burów, Kleszczów oraz **Szczyglice**. We wszystkich tych miejscowościach 1.05. spotkał się z mieszkańcami, zaś w Szczyglicach, w tamtejszej kaplicy odprawił Mszę św., o czym przypomina umieszczona na jej ścianie, a ufundowana przez mieszkańców pamiątkowa tablica. Kilkakrotnie kardynał Karol Wojtyła bawił w **Rudawie**. Po raz pierwszy 15.05.1963 r., jeszcze jako arcybiskup, wizytując parafię, następnie 9.06.1970 r. i 26.10.1976 r. na zjazdach koleżeńskich księży, oraz 1.11.1970 r. wygłaszając homilię z okazji rozpoczęcia nowenny w 900-lecie parafii. W lipcu tegoż roku odwiedził **Zabierzów** dokonując poświęcenia przebudowanej fasady tutejszego kościoła parafialnego oraz kaplicy cmentarnej.

Pomnik papieża Jana Pawła II w Radwanowicach fot. A. Kwarcia

Informator krajoznawczy

Aleksandrowice, fot. B. Czerwiński

ALEKSANDROWICE

Aleksandrowice to niewielka, licząca niepełną 750 mieszkańców wieś, mogąca poszczycić się bogatą historią. Miejscowość znajduje się w południowej części gminy Zabierzów, u podnóża Garbu Tenczyńskiego, w obszarze wylotu Doliny Aleksandrowickiej – z racji swego położenia wyróżnia się pod względem walorów przyrodniczych i krajobrazowych. Swoiste dopełnienie stanowią zachowane zabytki oraz atrakcyjna infrastruktura turystyczna. Droga powiatowa: Balice-Frywałd, prowadząca przez Aleksandrowice, jest jedną z podstawowych tras dojazdowych w dolinki Garbu Tenczyńskiego, cieszy się dużą popularnością szczególnie wśród rowerzystów. Przez wieś przebiega czarny szlak turystyczny z Morawicy, który dalej prowadzi do Lasu Zabierzowskiego, gdzie łączy się ze szlakiem niebieskim. Dojazd MPK: z *Salwatora* – linia nr 209; z *Bronowic Małych* – linie nr: 226, 258.

Z kart historii

Aleksandrowice wzmiankowane po raz pierwszy w 1401 r., pozostawały wsią rycerską, która początkowo należała do wywodzących się z Morawicy przedstawicieli rodu Toporów zwanych Aleksandrowskimi. Współczesne nawiązanie do historycznych faktów znajdziemy w nazwie miejscowego Klubu Sportowego „Topór” Aleksandrowice, z urokliwym stadionem położonym na obrzeżach wioski. Na przestrzeni dziejów wieś przechodziła z rąk do rąk, aż pod koniec XIX w. aleksandrowickie dobra stały się własnością Dominika Radziwiłła. To on rozbudował majątek, którego pozostałości zachowały się do współczesnych czasów oraz wznosił nowy dwór. Od 1950 r. zespołem dworskim zarządza Instytut Zootechniki w Balicach.

Zabytki

Dwór neoklasycystyczny – obiekt wzniesiony w 1900 roku przez księcia Dominika Radziwiłła w miejsce dawnego dworu z XVI lub XVII stulecia, pełniący funkcję letniej rezydencji. Obok dworu znajdują się: nieco późniejsza oficyna, zaś po zachodniej stronie drogi zabudowania folwarczne z końca XIX w oraz czworaki mieszkalne dla służby folwarcznej. Całość otacza rozległe założenie parkowe ze stawami połączone ciągłymi się w kierunku Balic alejami starodrzewu z położonym od północy, na stokach Winnej Góry, dziś częściowo tylko zachowanym parkiem, pierwotnie tarasowym, o renesansowym charakterze.

Aleksandrowice - dwór, fot. M. Olech

Aleksandrowice - zabytkowa studnia, fot. J. Kwaśnik

W samym centrum Aleksandrowic zwraca uwagę okazała konstrukcja **studni** z drewnianym kołem zamachowym. Obiekt jest rekonstrukcją z 2006 r. i został postawiony w macierzystym miejscu gromadzkiej studni. Powstała ona w poł. XIX w. i zapatrywała wówczas w wodę całą miejscowość. W 1968 r. oryginalna studnia została przeniesiona do Nadwiślańskiego Parku Etnograficznego w Wygietzowie k. Balic, gdzie pełni rolę ekspozycyjną. Obok głównego skrzyżowania, naprzeciw sklepu, stoi budynek dawnego szpitala dla ubogich wybudowany w 1841 r. Od 2003 r. mieści się w nim ośrodek zdrowia. Przy drodze do Morawicy stoi **figura św. Jana Nepomucena** z 1755 r.

Ciekawostki

Choć w dzisiejszych czasach trudno w to uwierzyć, ale na ziemiach polskich już w XII w. uprawiano winorośl (w oko-

licach Trzebnicy), a rozkwit upraw winorośli i produkcji wina w Polsce przypada na XIII-XIV w. i wieki późniejsze. Został on zahamowany dopiero w wiekach XVII i XVIII, głównie w wyniku przejściowego ochłodzenia klimatu, tzw. małej epoki lodowcowej. Ślady takiej tradycyjnej winnicy znajdziemy również w rejonie Aleksandrowic.

Seweryn Boner, ówczesny dziedzic z Balic, nadworny bankier Zygmunta Starego, wykorzystując urodzajną glebę i odpowiednie nasłonecznienie na południowych stokach wyniosłej góry (333 m n.p.m.) pomiędzy Aleksandrowicami a Balicami i Burowem, założył na niej w XVI w. winnicę. Winnica wraz z sąsiadującymi gajami: brzoskwiniovym, morelowym a także figowym stanowiła jedną z pierwszych w Polsce, na której rozpoczęto hodować owoce pochodzące z południa Europy. Dzisiaj oczywiście – niestety – nie ma w tym miejscu winicy, a jednym świadectwem tamtych prekursorskich przedsięwzięć pozostaje nazwa wzniesienia – Winna Góra.

Figura św. Jana Nepomucena

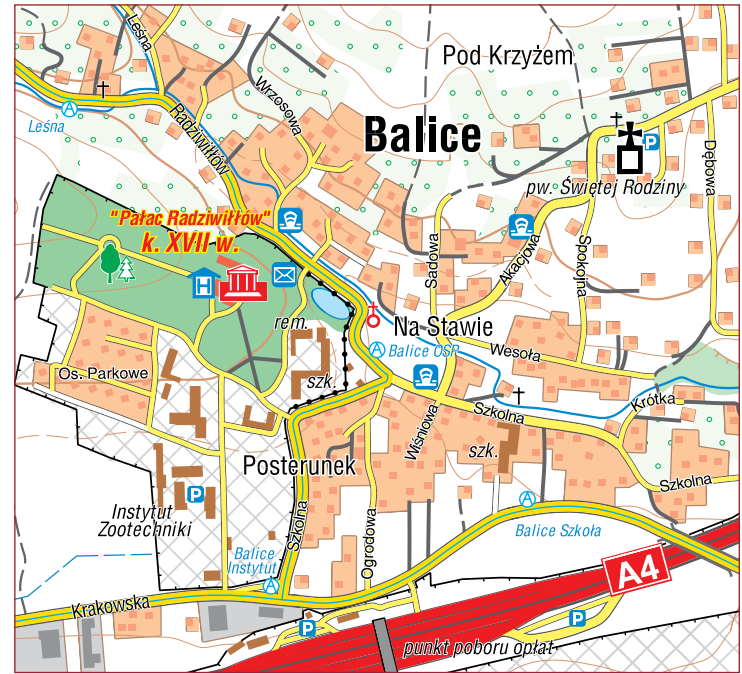

Dolinka Aleksandrowicka – zw. też Strumykiem rozciąga się na długości niespełna 3 km. Najbardziej malowniczym fragmentem jest jej środkowy odcinek, gdzie niedługo zabudowany, z łąkami otaczającymi stawy i ukrytymi wśród lasu pokrywającego zbocza skałkami. Poznanie najciekawszych zakątków Doliny Aleksandrowickiej umożliwiała nowo wytyczony szlak spacerowo-edukacyjny. Na jego trasie spotkamy szereg skał zboczowych, m.in. odsłoniętą grań owianą legendą Skały Krzywy Sąd, na szczycie której znajdują się: platforma widokowa, tablice informacyjne, a także miejsca do odpoczynku. Szlak ma charakter pętli o długości 2,5 km (► str. 125). Spacer najlepiej rozpocząć z parkingu przy boisku KS „Topór”. Od północy do Doliny Aleksandrowickiej uchodzi niewielka dolinka zwana w swej górnej części Wąwozem Zbrza, który nie przypomina jurajskich dolinek. Wycięty w grubej lessowej pokrywie, posiada silnie rozczłonkowane bocznymi dolinkami zbocza, na których grani nader sporadycznie ukazują się niewielkie skałki. Są one bardziej wykształcone w charakterystyczne dla jurajskich dolinek formy w części dolnej, która pod samymi Aleksandrowicami jest niestety zagrodzona.

BALICE

Balice to niewątpliwie najbardziej znana w świecie wieś z gminy Zabierzów, choć nazywa utożsamiana jest częściej z Krakowem – z uwagi na Międzynarodowy Port Lotniczy im. Jana Pawła II Kraków-Balice. Lecz Balice to nie tylko lotnisko. Słyną również za sprawą okazałego pałacu Radziwiłłów, będącego świadectwem bogactwa historycznego tej wsi. Balice to najbardziej na południe wysunięta wieś gminy Zabierzów. Malowniczo położona miejscowość, częściowo u podnóża, częściowo na południowym zboczu Garbu Tenczyńskiego, oddziela od lotniska autostrada A4. Od wschodu graniczy bezpośrednio z Krakowem. Na północ od wsi, na wznórzach Garbu Tenczyńskiego, znajduje się duży kompleks leśny zwany Lasem Zabierzowskim. Stanowi on ulubione miejsce relaksu mieszkańców i turystów. Skrajem lasu przebiega jurajski szlak rowerowy Orlich Gniazd, prowadzący z Krakowa do Częstochowy. Najłatwiej dotrzeć tam można aleją o charakterze parkowym, zwaną Aleją Jurajską. Jest to widokowa droga, odchodząca od ul. Akcyjowej. Przez centrum Balic wprawdzie nie prowadzi żaden szlak, ale ulicą Krakowską

Dolina Aleksandrowicka, fot. UG Zabierzów

Jurajski raj
W górnej części doliny, już za ostatnimi zabudowaniami, tuż przy rozwidleniu dróg do Kleszczowa i Brzskwini, w 2011 r. wybudowana została okazała infrastruktura jednej z krain zrealizowanego przez gminę projektu Jurajski Raj, o nazwie: Dolina Aleksandrowicka. Znajdują się tu miejsca postojowe dla samochodów osobowych, motorów i rowerów jak również zadaszone urządzenia informacyjne, infomat, urządzenia przeznaczone do odpoczynku, a także miejsca zabaw dla dzieci i młodzieży, miejsce grupowej rekreacji z urządzonym zapleczem, ścieżki edukacyjne, Wioska Dziecięca – Kraina Skarbów wraz ze stanowiskiem poszukiwania skarbów (► str. 80).

biegnie bardzo popularna wśród rowerzystów z Krakowa trasa wycieczek po Tenczyńskim Parku Krajobrazowym. Łatwy dojazd komunikacją miejską z Krakowa czyni z Balic dogodnie miejsce do rozpoczynania także pieszych wypraw krajoznawczych. Wąloiry przyrodnicze, bliskość Krakowa i dostępność komunikacyjna sprawiają że Balice, podobnie jak w przypadku innych miejscowości gminy, są atrakcyjnym miejscem do osiedlenia się. Na terenie wsi zamieszkało ostatnio wiele znanych osób ze świata nauki, kultury i biznesu. Od 2005 r. istnieje w Balicach parafia rzymsko-katolicka pw. Świętej Rodziny. *Dojazd MPK: z Salvatora – 209, z Bronowickich Małych – 218, 226, 258*

Z kart historii

Początkowo Balice należały do rodu rycerskiego Toporczyków, a następnie Jana z Goźlic oraz jego synów. Na początku XVI w. Balice znalazły się w posiadaniu Seweryna Bonera. Pod jego rządami nastąpił znaczny rozkwit miejscowości. Założył on papiernię oraz wybudował pałac z drzewa modrzewiowego w stylu włoskim. Po śmierci Seweryna Bonera, Balice często zmieniały właścicieli. Pod koniec XIX w. nabył je książę Dominik Radziwiłł, który przebudował pałac. Nową rezydencję regularnie odwiedzali Wojciech Kossak, Józef Mehoffer, Teodor Axentowicz. W 1926 r. dobra balickie przejął książę Hieronim Radziwiłł, który zarządzał włością aż do II wojny światowej. Książę Hieronim zbudował w Balicach prywatne lotnisko, które przez wybuch wojny zamieniono na lotnisko polowe. W czasie okupacji pałac i lotnisko zajęli Niemcy. Po 17 stycznia 1945 r. wojska sowieckie wkroczyły na teren Balic, grabiąc i dewastując pałac. Po wojnie znacionalizowane dobra Radziwiłłów zostały przekazane UJ, a następnie utworzonemu w 1950 r. Instytutowi Zootechniki. W latach 1977-87 przeprowadzono kompleksową restaurację całości rezydencjonalnego założenia, urządzając w nim centrum konferencyjno-bankietowe oraz hotel. O odzyskaniu prestiżu balickiego pałacu może świadczyć fakt, że 27.01.2005 r. odbyło się w nim spotkanie prezydentów i innych najwyższych przedstawicieli 30 państw, uczest-

nicyjących w obchodach 60-lecia wyzwolenia niemiecko-nazistowskiego obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu.

Port Lotniczy Balice

Pierwotnie było to prywatne lotnisko książąt Radziwiłłów, które w latach 50. XX w. przekształcono w wojskowe, a następnie w latach 60. w części przeznaczono na cele cywilne. Stopniowo powiększane, w 1995 r. rozbudowane o terminal pasażerski stało się drugim co do wielkości, po warszawskim Okęciu, portem lotniczym w Polsce, spełniającym funkcję lotniska zapasowego kraju. Pamięta ono moźnych tego świata przybywających odwiedzić prastarą stolicę Polski, a zwłaszcza papieża Jana Pawła II, przewodnika duchowego, któremu lotnisko zawdzięcza swoją nazwę.

Balice - lotnisko, A. Kwarcik

Pałac w Balicach, fot. W. Kowalczyk

Historia można rzec zatoczyła koło. Bowiem w XVI w. – złotym w historii wsi, bardziej znakomitsi goście przybywający do Krakowa zatrzymywali się właśnie w Balicach, w iście królewskiej rezydencji Bonerów, a później Firlejów, która tu istniała. Zatrzymywały się tu przed uroczystościami ślubnymi przyszłe królowe – w 1543 r. pierwsza żona Zygmunta Augusta – arcyksiężniczka Elżbieta Rakuszanka, w 1553 r. trzecia żona króla, a siostra Elżbiety – Katarzyna. Stąd wyruszały do Krakowa w ślubnych orszakach przyszłe małżonki Zygmunta III Wazy – w 1592 r. Anna Austriaczka i w 1605 r. jej siostra Konstancja. W 1574 r. dwukrotnie gościł w Balicach król Henryk Walezy (w tym tuż przed koronacją), a w 1596 r. poseł papieża Klemensa VIII – kardynał Enrico Gaetano, który prowadził rozmowy w sprawie sformowania ligi chrześcijańskiej przeciwko Turkom.

Zabytki
Zespół pałacowy

Początkowo był to dwór drewniany, rozbudowany w pałac modrzewiowy, własność Bonerów i Firlejów. Pod koniec XVI wieku, z inicjatywy Jana Szembeka został wzniesiony nowy murowany pałac. W latach 1790-1808 Balice należały do Urszuli Darowskiej, która przebudowała zniszczony pałac w stylu klasycystycznym oraz udekorowała go malowidłami szkoły krakowskiej. W latach 1887-1894 pałac należał do księcia Dominika Radziwiłła, który zlecił krakowskiemu architektom Tadeuszowi Stryjewskiemu i Zygmuntowi Hendlowi przebudowę pałacu w stylu neobarokowym. Podczas przebudowy odkryto pod środkową częścią murowane piwnice z późnogotyckimi, renesansowymi i barokowymi portalami kamiennymi. Cechą wyróżniającą pałac w Balicach jest cofnięty portyk, przed którym

są półkoliste, pnące się schody frontowe prowadzące na taras. Jest to najstarszy obiekt z grupy współtworzących „styl narodowy” nawiązujący do form baroku. Pałac otoczony jest zabytkowym parkiem krajobrazowym o zróżnicowanym, liczącym około 600 gatunków drzewostanie, w części nawiązujący do dawnego założenia typu włoskiego.

Pałac dostępny jest dla zwiedzających po uprzednim telefonicznym zgłoszeniu (pon.-pt., godz. 8-15; tel. 12 357 27 00).

BOLECHOWICE

Rozległa, położona na północ od Zabierzowa, nad potokiem Bolechówka wieś jest jedną z najstarszych i najpiękniejszych miejscowości na terenie gminy. O jej niezwykłym uroku w dużej mierze stanowi malownicze położenie. Historyczne centrum wsi leży na północnej, stromej krawędzi Rowu Krzeszowickiego, tworzącej jednocześnie południowy próg Wyżyny Olkuskiej, zaledwie kilkaset metrów od Bramy Bolechowickiej, zamykającej wyłot Doliny Bolechowickiej, zamykającej wyłot Doliny Bolechowickiej. Pozostała część miejscowości, intensywnie rozbudowująca się wzdłuż ulicy Jurajskiej i Turystycznej, łagodnie opada w kierunku dna Rowu Krzeszowickiego. Od południa wieś graniczy wzdłuż Rudawy z Zabierzowem.

Bolechowice z uwagi na wybitne walory krajobrazowe są bardzo popularnym miejscem rozpoczęcia spacerów w Dolinki Podkrakowskie. Przebiegająca przez miejscowość sieć szlaków rowerowych przyciąga również całe rzesze rowerzystów ruszających stąd na zwiedzanie pozostałych, nieco dalej położonych dolin i wierzchołwin. Umożliwia to przede wszystkim okrężny czerwony szlak rowerowy, prowadzący przez Dolinki: Kluczwydy, Będkowską, Kobyłańską. Początek i koniec tego szlaku w centrum wsi, gdzie obok parkingu, turyści znajdują tablice z mapami szlaków rowerowych. Niezmo-

ryzowani turyści łatwo dotrą do Bolechowic autobusem komunikacji miejskiej, a wybierający pociąg dojadą ze stacji PKP Zabierzów do centrum Bolechowic wzdłuż niewielkiego potoku Bolechówka niebieskim szlakiem turystycznym. Ciekawy jest górny odcinek tego szlaku wzdłuż ul. Nad Potokiem, gdzie wzdłuż zwartej zabudowy wsi, fragmentami ulica biegnie potokiem, a szlak kilkakrotnie przechodzi z jednej na drugą stronę rzeczki. Wcześniejszy odcinek szlaku prowadzi ul. Turystyczną, intensywnie zabudowywaną nowymi osiedlami. Z centrum do Bramy Bolechowickiej prowadzi krótki czarny szlak śluzkowy.

Dojazd MPK: z Bronowic Małych – 248, 268.

Z kart historii

Pierwsze wzmianki na temat miejscowości pochodzą z roku 1243, kiedy to książę Bolesław Wstydlivy przekazał część wsi biskupowi krakowskiemu – Prandocię z Odrowążów. Od tamtej pory, Bolechowice przechodziły wprawdzie z rąk do rąk, ale zawsze należały do biskupów krakowskich. Zapewne dlatego też miejscowość może poszczycić się przepięknym gotyckim kościołem parafialnym pw. św. Piotra i Pawła z początków XIII w. Pamiątką po biskupach krakowskich pozostał także murowany klasycystyczny dworek z XVII w.

Z bolechowickim dworkiem, w czasach gdy był on w posiadaniu krakowskiej kapituły, związany był jeden z biskupów krakowskich, znany poeta, kaznodzieja a późniejszy prymas Królestwa Polskiego – Jan Paweł Woronicz. Wspomina on o pięknie Bolechowic w jednym z swoich utworów:

*„Jakież to piękne miejsce! Aż popatrzyć miło,
Jakby się do pasterskich zabaw urodziło
Ku zabawie las, góry, strugi i krynice?
Otóż wy macie wszystko Bolechowice (...).”*

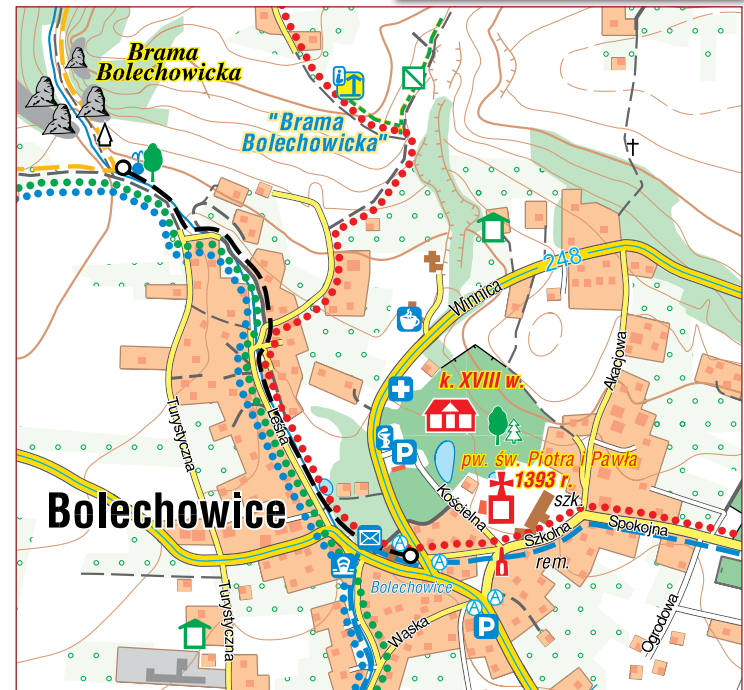

Zabytki
Klasycystyczny dworek

Został wzniesiony w XVIII w. Jest to murowany budynek o dwutraktowym układzie wnętrza, symetrycznym z kolumnowym gankiem. Przykryty mansardowym dachem dwór, otoczony

Klasycystyczny dworek w Bolechowicach, A. Kwarciał

jest zabytkowym parkiem. Aktualnie dworek jest niedostępny do zwiedzania, a znajduje się w posiadaniu rodziny Janusza Roszko (1932-1995) – reportera i prozaika, znanego głównie ze swych książek o tematyce historyczno-archeologicznej, który zakupił go w 1974 r. i poddał gruntownej renowacji. Nie zachowały się przyłegłe zabudowania gospodarcze. Na ich miejscu w 1997 r. wybudowano parking zabezpieczając fragment muru dawnej stajni. Natomiast drewniany spichlerz z 1763 r. trafił do projektowanego skansenu w Krakowie Krzesławicach.

Kościół w Bolechowicach, fot. UG Zabierzów

Gotycki kościół parafialny pw. św. Piotra i Pawła Najstarszą częścią świątyni są prezbiterium i zakrystia, wzniesione w 1393 r. z fundacji biskupa Piotra Wysza oraz XV-wieczna część murów nawy. Nawa została przebudowana w XVII w., a następnie w latach 1912-13 przedłużona. W tych latach została także dobudowana do korpusu wysoka wieża zegarowa. W wyposażeniu wnętrza, w większości barokowym, na uwagę zasługuje ołtarz główny z obrazem Ukrzyżowania, namalowanym w 1685 r. przez Jana Trycjusza (Tretke), nadwornego artystę królów Jana Kazimierza, Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Jana III Sobieskiego. Z wcześniejszych elementów wystroju interesującą jest gotycka dekoracja malarska ścian prezbiterium z lat 1410-20, którą odkryto w latach 60. XX w. podczas renowacji kościoła. Przedstawia ona m. in.

sceny figuralne: Ukrzyżowania i św. Krzysztofa oraz elementy ornamentalne, w tym herb fundatora świątyni – Bróg.

Obiekt dostępny jest dla zwiedzających po uprzednim telefonicznym zgłoszeniu: 12 285 11 87.

Dolina Bolechowicka

zw. też Wąwozem Bolechowickim, wykształcona w górnourajskich wapieniach, licząca około 1,5 km długości, wąska i kręta – jest uznawana za jedną z najbardziej malowniczych z Podkrakowskich Dolinek. Otwiera ją efektowna, o niespotykanej wielkości, prawie 30 m wysokości skalna brama, zwana Bramą Bolechowicką. Jej lewą orograficznie stronę, trenującą tu od przedwojnia taternicy, nazwali Filarem Abazego, zaś prawą (zachodnią) rozwiniętą w skalną, postrzępioną grań – Filarem Pokutników. Za Bramą wkraczamy w skalisty wąwóz, o zboczach porośniętych kserotermicznymi murawami i zaroślami, by dalej w wyraźnie przewężonym i zalesionym, środkowym odcinku napotkać niewielki wodospad utworzony na skalnych progach przez płynący dolinką potoczek Bolechowka. W swej górnej części dolina tworzy kilka odnóg, z których najdłuższa – właściwa, przybiera formę niedostępnego, skalistego i zalesionego jaru. W 1968 r. dolinę objęto ochroną, tworząc rezerwat krajobrazowy o powierzchni 21,31 ha. Została ona także włączona w obszar Natura 2000 Dolinki Jurajskie. Poza jego granicami, przed Bramą Bolechowicką, znajduje się krasowe źródło z dobrą wodą, które zostało uznane za pomnik przyrody. Doliną wiedzie żółty szlak turystyczny.

Jurajski Raj

Nad Bolechowicami przy ul. Górskiej znajduje się kolejny obiekt Jurajskiego Raju. Jest to zadaszone miejsce do odpoczynku, zaopatrzone w infomat. Zlokalizowane w górnej części południowego zbocza Wyżyny Olkuskiej stanowi doskonały punkt widokowy. Leży przy czerwonym szlaku rowerowym (► str. 80).

Brama Bolechowicka, fot. B. Czerwiński

BRZEZIE

Położona na północ od Zabierzowa, nad potokiem Kluczwoda wieś jest pierwszą miejscowością gminy od wschodu leżącą przy drodze dojazdowej z Krakowa w Dolinki Podkrakowskie. Z drogi tej często korzystają krakowscy rowerzyści. W Brzeziu odchodzi boczna droga, prowadząca do Doliny Kluczwody, która jednocześnie w miarę łagodnym podjazdem prowadzi przez Gacki na wierzchołek Wyżyny Olkuskiej. Przy szkole w Brzeziu rozpoczyna się jednokierunkowy niebieski Szlak Brzozowy, który wiedzie przez Gacki, Las Kamiowski, Dolinkę Kobylańską, Kobylany, Bolechowice, Zabierzów z powrotem do Brzezia. W sumie ok. 21 km.
Dojazd MPK: z Bronowic Małych – 268, 278.

Z kart historii

Dawniej Brzezie było podzielone na Brzezie Szlacheckie, wzmiankowane w 1289 r. i pozostające własnością rycerską oraz Brzezie Narodowe, które wymienione w 1260 r. stanowiło majątek kapituły krakowskiej. Ten podział własności, mimo usunięcia drugiego członu nazwy i pozostawieniu tylko Brzezia, trwał kilka wieków. Dopiero pod koniec XVIII w. Brzezie stało się własnością kapituły krakowskiej oraz posiadką ziemi krakowskiej, Saryusza Jedlińskiego. Wtedy to rozpoczęto budowę budynków gospodarskich, z których dwa zachowały się aż do połowy XX w., szkoły, młynów oraz kuźni. W XIX w. w południowej części wsi istniał cmentarz, na którym grzebano choleryków. Jedynym zachowanym świadkiem tego miejsca jest żeliwny krzyż, z przedstawieniem Grupy Ukrzyżowania, widoczny tuż przy drodze z Modlniczki. Około 1920 r. w Brzeziu wybudowano spichlerz, który należy dziś do gospodarstwa rolnego Instytutu Zootechniki w Balicach. Brzezie posiadało także dwór wraz z przylegającym parkiem. Przed II wojną światową właścicielami dworu była rodzina Boguszków. W czasie wojny włości zostały im odebrane przez okupanta, a po wojnie majątek przeszedł w ręce skarbu państwa. Dwór przekształcono na potrzeby administracji biurowej oraz mieszkania dla pracowników. Park dworski wycięto, stawiając budynki mieszkalne również dla pracowników Instytutu Zootechniki. W latach w 1983-1987 wybudowano w Brzeziu kościół pw. Najświętszej Marii Panny.

Kościół w Brzeziu, fot. A. Kwarciak

Zabytki

Pozostałości dawnego założenia dworsko-parkowego z końca XIX w., a w nim zachowane obiekty: piętrowy spichlerz kamienno-drewniany oraz stajnia. Poza tym warto zwrócić uwagę na drewnianą, zrębową chałupę, która niedawno obchodziła setną rocznicę budowy. Jest dobrze zachowaną, zadbaną i użytkowaną chałupą.

BRZEZINKA

Granicząca z Zabierzowem od północy wieś Brzezinka leży w środkowej części Rowu Krzeszowickiego, nieco poniżej wylotu Doliny Będkowskiej. Pola wokół wsi prawie całkowicie są zagospodarowane rolniczo. Biegnie tędy droga powiatowa z Modlniczki do Rudawy. To właśnie w Brzezince znajduje się skrzyżowanie z północną odnogą tej drogi, którą turyści dojeżdżają do Dolinki Będkowskiej. Wprawdzie nie prowadzi tędy szlak rowerowy, ale wyraźny drogowy szlak przy zabytkowej kapliczce wskazuje kierunek jazdy. Przez wieś przebiega Szlak Warowni Jurajskich (niebieski) z Rudawy przez Dolinę Będkowską, Jerzmanowice i dalej aż do Mstowa.
Dojazd MPK: z Bronowic Małych – 278.

Z kart historii

Brzezinka podobnie jak Brzezie, swoją nazwę zawdzięcza łaskowi brzozowemu. Pierwsze wzmianki na temat wsi pojawiły się ok. 1427 r. W 1464 r. król Kazimierz Jagiellończyk przeniósł Brzezinkę z prawa polskiego na magdeburskie. Od początku jej istnienia wsi należała do kapituły katedralnej krakowskiej. We wsi od XVI w. stał dwór, po którym niestety nie zachowały się żadne ślady. Na terenie Brzezinki w 1914 r. powstała jedna z drużyn strzeleckich, stworzonych przez Marszałka Józefa Piłsudskiego. W późniejszym okresie drużyny te przeobrażano w Wojsko Polskie. Podczas kampanii wrześniowej w 1939 r. w wyniku nalotów lotniczych i ostrzału artyleryjskiego zniszczeniu uległa znaczna część wsi. Pod koniec lat 90. XX stulecia wybudowano we wsi kaplicę parafialną pw. św. Maksymiliana Kolbego.

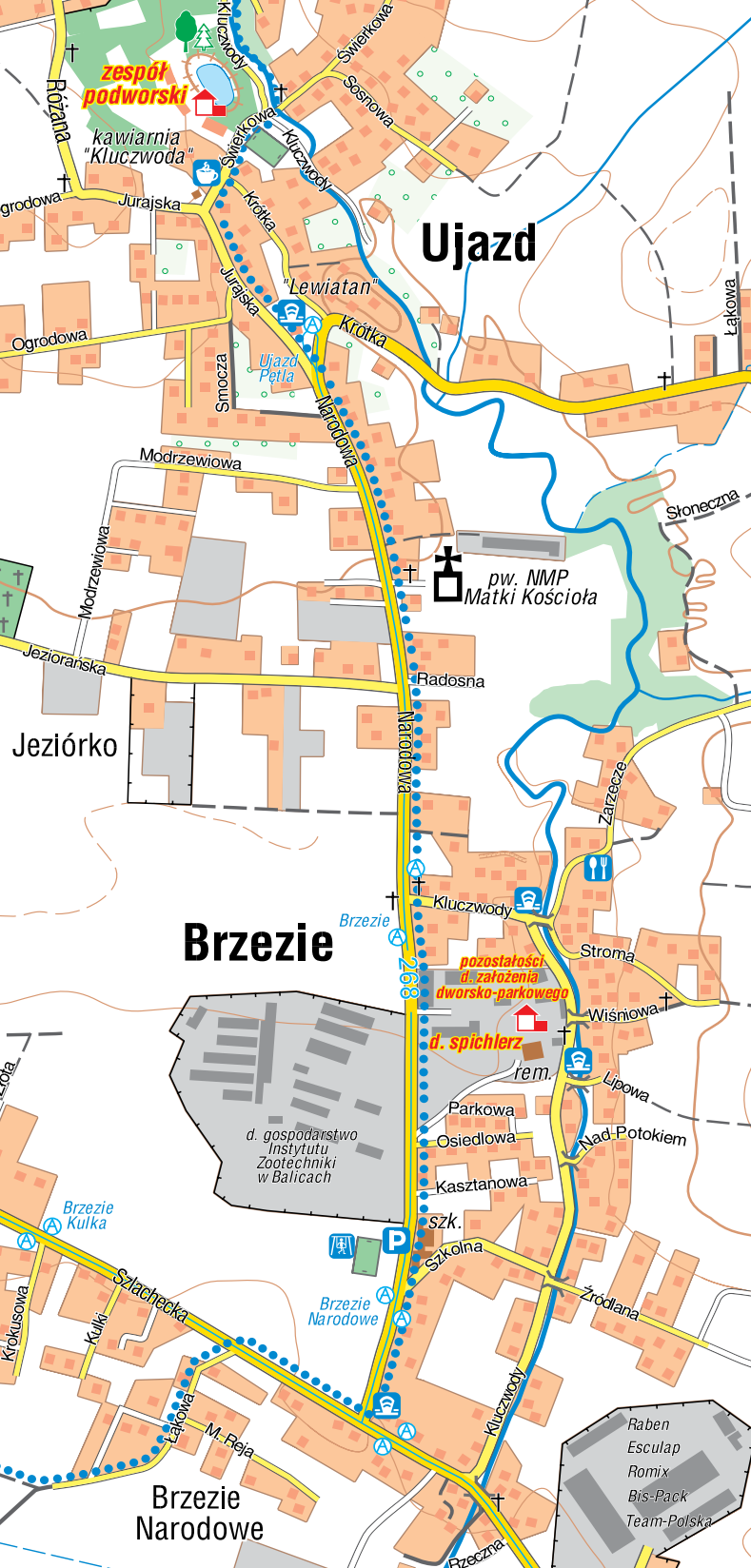

Zabytki

We wsi znajduje się kilka zabytkowych przydrożnych krzyży i kapliczek. Najbardziej okazała znajduje się przy skrzyżowaniu głównej drogi z drogą wylotową do Doliny Będkowskiej. Jest to duża, murowana kapliczka z dwuspadowym dachem z 1816 r. W środku znajdują się trzy drewniane ołtarzyki, pomalowane na zielono. Przy drodze z Brzezinki do Rudawy wśród drzew stoi ażurowy krzyż, z posrebrzaną figurą Chrystusa.

Figura Chrystusa

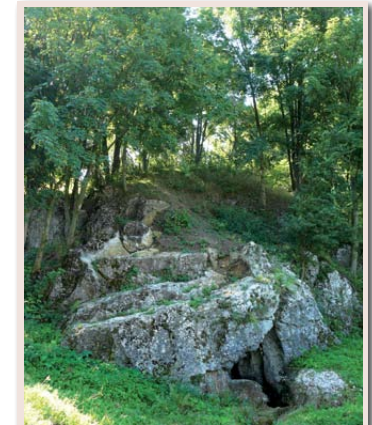
Kościół w Brzezince, fot. UG Zabierzów

Z kart historii

Pierwsze wzmianki o wsi z ok. 1325 r. wskazują, że wieś posiadała różne nazwy: Woskyna, Weskina, Broskinia. Dopiero w 1581 r. przyjęła nazwę Brzozkwinia. Początkowo należała do drobnej szlachty, a od końca XV w. stała się własnością rodu Tęczyńskich, pozostając w składzie dóbr zamku tęczyńskiego (w Rudnie pod Krzeszowicami) aż do ich nacjonalizacji w 1945 r. Niestety na terenie wsi nie zachowały się żadne zabytków. Dwór oraz przylegające budynki gospodarcze zostały wyburzone. Warto wspomnieć, że Brzozkwinia jest jednym z czołowych stanowisk archeologicznych z okresu późnego paleolitu, tj. XIII-XI tys. lat p.n.e. Na jej obszarze w latach 1974-80 odkryto kopalnie krzemienia wraz zespołem pracowni jego wstępnej obróbki do dalszego eksportu.

Dolina Brzozkwinia

rozciąga południową część Grzbietu Tęczyńskiego. Górną jej odcinek, o równoleżnikowym przebiegu ma łagodne stoki i szerokie dno (100-250 m) z zabudowaniami wsi Brzozkwinia. Dolny odcinek, pomiędzy Brzozkwinia a Chrosną, zmieniający kierunek na południowy to skalisty wąwóz o dnie szerokości ok. 50 m. Na obu jego stromych ścianach pojawiają się liczne skały wapienne. Skały te powstały w okresie górnej jury na dnie płytkiego morza, które wówczas znajdowało się na tym terenie. Zawierają one niezliczne tylko skamieniałości. W zamian występują na ich powierzchni liczne żebra, nisze skalne i wgłębienia oraz pęknięcia, które powstały w wyniku osuwania się i osiadania zewnętrznych części skał. To do tej części doliny powszechnie odnosi się nazwa Dolinka Brzozkwinia. Jeszcze kilkadziesiąt lat temu zachodnie zbocze doliny było użytkowane rolniczo – były tu pastwiska i łąki. Po zaprzestaniu jego użytkowania zarosło lasem. Jednak w 2005 r. staraniem mieszkańców Chrosnej zbocze to odlesiono, odsłaniając szereg malowniczych skałek zboczowych, o ciekawych obłych kształtach.

Źródło Brzozkwinia, fot. A. Kwarcia

BRZOSKWINIA

Najbardziej wysunięta na południowy zachód wieś w gminie. Położona w obrębie Garbu Tęczyńskiego, ukryta jest urokliwie wśród pól w rozległej, o łagodnych zboczach dolinie, stanowiącej górną część Doliny Brzozkwinia. Na terenie wsi znajduje się wywierzysko, dające początek potokowi w Brzozkwinia. Z leżącego na skraju Lasu Zwierzynieckiego przysiółka Kamyk można podziwiać najpiękniejsze w tej części Garbu Tęczyńskiego widoki. W centrum wsi kaplica parafialna pw. Imienia Maryi, należąca do Parafii pw. św. Bartłomieja Ap. w Morawicy.

Przez wieś przebiegają: niebieski szlak pieszy z Mnikowa do Przybysławic; czarny łącznik z Brzozkwinia przez Nielepice do stacji PKP Rudawa oraz czerwony szlak rowerowy Orlich Gniazd z Krakowa do Częstochowy. Drogi i szlaki w rejonie Brzozkwinia to bardzo popularne trasy wśród turystów rowerowych. Przejeżdżają tędy w drodze na Bukową Górę i dalej do Lasu Zwierzynieckiego. Kilka razy w roku trasy te przemierzają również uczestnicy maratonów rowerowych, tak bardzo popularnych w ostatnich latach imprez rowerowych.

Dojazd: MPK: z Bronowic Małych –258.

Ponadto wyznakowano ścieżkę dydaktyczną „Chrośnianeczka” w postaci pętli o długości 4,4 km wraz z tablicami opisującymi dolinę oraz stanowiskami biwakowymi dla turystów i parkingiem (przy drodze Balice-Chrosna). Ścieżka prowadzi pomiędzy malowniczymi wapiennymi skałkami, gdzieniegdzie długim korytarzem skalnym przez Obchodnią lub wyprowadza na punkt widokowy z krzyżem na szczycie skałki Wielki Brzeg ok. 60 m ponad dno doliny. Powyżej znajduje się skała z jaskinią Ducha Gór, skąd rozciąga się krajobraz na południe. Przy dobrej widoczności widać stąd Tatry. Z jaskinią Ducha Gór wiąże się legenda. Duch Gór pilnować miał wypasnego bydła podczas gdy pastuszkowie zajęci byli zabawą. W ostatnich latach krakowskie środowisko wspinaczy doszło do porozumienia z prywatnymi właścicielami wschodniego zbocza i uruchomiono tu kilkadziesiąt dróg wspinaczkowych. Pamiętać należy, że zbocze udostępnione zostało tylko wspinaczom. Przez dolinę prowadzi niebieski szlak turystyczny, z Mnikowa do Przybysławic.

Jurajski Raj

W rejonie szczytu góry Popówka (343 m n.p.m.) powstała kolejna kraina Jurajskiego Raju – Słoneczna Polana. To obiekt wybudowany z myślą o miłośnikach ekstremalnych tras rowerowych. Znajduje się tam miejsca służące do odpoczynku oraz zestaw tablic edukacyjno-informacyjnych (► str. 80).

Zabytki

W Burowie podziwiać możemy tzw. chaty krakowskie, charakterystyczne dla XIX w. budynki mieszkalne wsi podkrakowskich. W centrum wsi, przy charakterystycznych „serpentynach” (dwóch ostrych zakrętach i skrzyżowaniu drogi) znajduje się murowana kapliczka „domkowa” z 1850 r. Przy drodze do Kleszczowa po północnej stronie (tuż przy drodze, ale ukryty w lesie więc trudno zauważyć) znajduje się przydrożny krzyż umieszczony na 600-letnim dębie, upamiętniający miejsce pochówku zmarłych na cholera mieszkańców Burowa oraz Kleszczowa w 1873 r.

Kapliczka w Burowie, fot. A. Kwarciak

BURÓW

Leży w południowej części gminy na Garbie Tenczyńskim. Jest niewielką wsią wciśniętą pomiędzy Las Zabierzowski, Aleksandrowice i Balice. Jakkolwiek od dawna stanowił odrębną wieś, to od 1415 r., kiedy to był wymieniony po raz pierwszy, aż po czasy najnowsze poprzez stosunki własnościowe związany był ściśle z Balicami. Dlatego też aktualnie wydaje się, że stanowi jakby przedłużenie Balic. Leży w dolinie potoku Balica, wcinającej się w południowe zbocze Garbu Tenczyńskiego, wzdłuż drogi powiatowej Balice-Kochanów.

Przez Burów nie prowadzą wprawdzie żadne szlaki, ale jest on atrakcyjnym punktem na trasie wycieczek rowerowych. Właśnie z centrum Burowa rowerzyści często wspinają się szutrową drogą od strony południowej na Garb Tenczyński w Lesie Zabierzowskim. Do wsi Burów przynależą osada Grzybów, położona na skraju lasu, z punktem widokowym. Administracyjnie, podobnie jak sąsiednie wsie w czasach Księstwa Warszawskiego, Burów należał do powiatu krakowskiego, następnie w okresie zaboru austriackiego do gminy Liszki, a dopiero od 1918 r. do gminy Zabierzów. Jadąc główną drogą z Balic nasz wzrok przykuje okazały, nowoczesny budynek Domu Ludowego, zbudowany w 2002 r. Dojazd MPK: z Bronowic Małych – 218.

KARNIOWICE

Karniowice leżą w północnej części gminy Zabierzów, pomiędzy Kobylanami a Bolechowicami, stanowiąc z tymi miejscowościami swego rodzaju „trójwieś”. Podobnie jak te dwie pozostałe wsie Karniowice położone są na południowych zboczach Wyżyny Olkuskiej i w Rowie Krzeszowickim, rozdzielającym Wyżynę Olkuską od Garbu Tenczyńskiego. Na północ od centrum wsi znajduje się las, z najwyższym punktem Krzemionka (447 m n.p.m.), spinający górne części dolin – Bolechowickiej i Kobylańskiej. Dotrzeć tam można stromą serpentyną przez widokowy przysiółek Góry Karniowskie. Przy pierwszym zakręcie urządzono niewielki parking, skąd łatwo podejść pod krzyż, usytuowany na grani tektonicznego progu, który ufundowali mieszkańcy Karniowic w 1990 r. Roztacza się stąd malownicza panorama Rowu Krzeszowickiego, Garbu Tenczyńskiego, Krakowa, a w oddali Pogorza Wielickiego, Beskidów, a nawet Tatr. Karniowice, podobnie jak sąsiednie wsie, są doskonałym punktem rozpoczęcia wycieczek w Dolinie Podkrakowskiej, a także na wierzchołki Wyżyny Olkuskiej. W centrum wsi obok zespołu dworskiego w byłym hotelu pracowniczym znajduje się Dom

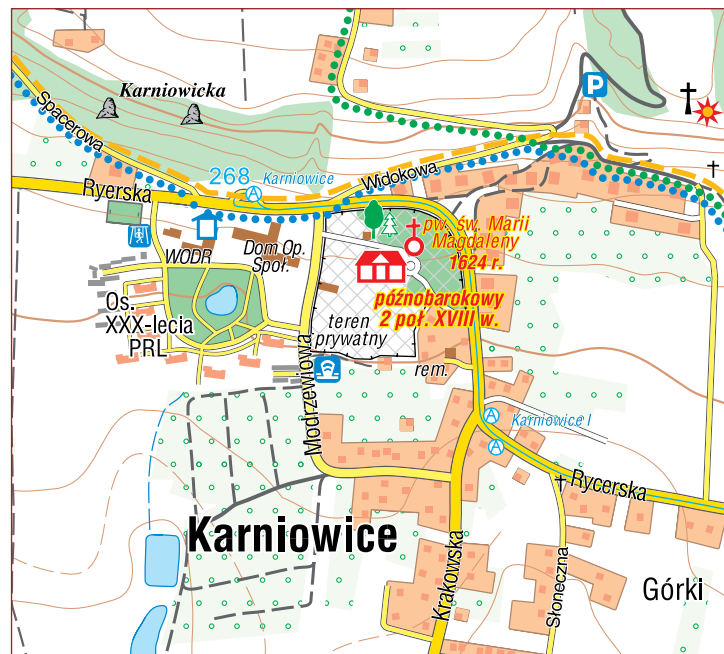
Dwór w Karniowicach, fot. W. Kowalczyk

Pomocy Społecznej, w sąsiednim budynku Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, z miejscami hotelowymi. Poniżej centrum wsi powstają nowe osiedla mieszkaniowe. Karniowice, Góry Karniowskie oraz Las Karniowski to wyjątkowo atrakcyjne i popularne wśród turystów (szczególnie rowerowych) tereny. Nic dziwnego, bo przebiega tędy kilka szlaków turystycznych. Należą do nich: żółty szlak pieszy Dolinek Jurajskich z Chrzanowa do Pieskowej Skały, niebieski rowerowy Szlak Brzozowy – okrężny z Brzezia, zielony szlak rowerowy z Zabierzowa do Jerzmanowic, okrężny czerwony szlak rowerowy z Bolechowic. Dojazd MPK: z Bronowic Małych – 268.

Z kart historii

Karniowice w 1286 r. z nadania Leszka Czarnego stały się wsią rycerską, która dość często na przestrzeni swych dziejów zmieniała dziedziców. Nie zabrakło wśród nich takich rodów jak Kmitowic, Tęczyńscy, Ossolińscy czy Morsztynowie. W II poł. XVIII w. wybudowano tutaj barokowy dwór. Aktualnie stanowi on własność prywatną i nie jest udostępniony do zwiedzania. Po wielokrotnych przebudowach i remoncie przeprowadzonym przez nowego właściciela prezentuje się niezwykle okazale. W 1624 r. wybudowano w bezpośrednim sąsiedztwie dworu kaplicę dworską pw. św. Marii

Magdaleny. We współczesnej historii wsi zapisał się Krakowski Ośrodek Postępu Rolniczego (obecnie Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego), który w latach 1978-82 wznosił zespół bloków użytkowo-mieszkalnych, o charakterze miejskiego osiedla. W 1988 r. ośrodek podjął także renowację kamiowickiego dworu, którą, jak wspomniano powyżej, dopiero parę lat temu ukończył jego następny, prywatny właściciel.

Kapliczka w Kamiowicach, fot. arch. Compass

Zabytki

Późnobarokowy dwór – mury, z dachem mansardowym, parterowy budynek z II połowy XVIII wieku. Rokokową frontową fasadę dworu zamakają w narożnikach ośmioboczne alkieze w kształcie wieżyczek.

W 1860 r. w toku przebudowy dokonanej przez Stanisława Mieroszewskiego, galicyjskiego polityka i ówczesnego dziedzica Kamiowic, dwór zyskał lukarny i ganek z oryginalnym przycółkiem ozdobionym herbem Ślepowron i łacińską sentencją „Miłość ojczyzny naszym obowiązkiem”. Do dziś zachował się przy dworze park krajobrazowy ze śladami tarasowego założenia. W 1997 r. obiekt nabył prywatny właściciel, który dokonał gruntownego remontu dworu oraz znajdującej się na terenie parku kaplicy. Dwór jako własność prywatna nie jest udostępniony do zwiedzania.

Barokowa kaplica pw. św. Marii Magdaleny – wczesnobarokowa kaplica dworska zbudowana przed 1624 rokiem przez Jerzego Pipana, właściciela majątku, rektora Uniwersytetu Krakowskiego i Padewskiego. Była odnawiana w II poł. XVII wieku przez ks. Stanisława Woleńskiego, a w 1860 r. przez Stanisława Mieroszewskiego. Kaplica jest murywana, sześcioboczna, ściany zewnętrzne mają podziały ramowe. Wewnątrz sklepienie klasztorne. Obiekt jest nakryty kopułą z latarnią.

W kaplicy zachował się ołtarz z marmurowym antepedium o bogatej, wzorzystej dekoracji oraz sześć marmurowych tablic epitafijnych z okresu lat 1665 - 75. Kaplica znajduje się na prywatnej posesji i nie jest udostępniona do zwiedzania.

KOBYLANY

Sąsiadują z Kamiowicami, tworząc z nimi i Bolechowicami swego rodzaju „trójwieś”. Kobylany położone są niemalże identycznie, jak sąsiednie wsie u stóp stromej, południowej, opadającej do Rowu Krzeszowickiego krawędzi Wyżyny Olkuskiej oraz częściowo w samym Rowie Krzeszowickim, w północnej części gminy. Największą atrakcją Kobylan jest Dolina Kobyłańska, która otwiera się tuż za ostatnimi zabudowaniami wsi od strony północnej. Jest ona szczególnie popularna wśród wspinaczy, którzy mają tu do dyspozycji dziesiątki dróg wspinaczkowych. Przez wieś przepływa potok Kobyłanka, będący lewo-brzeżnym dopływem Rudawy. Ścieżka do Doliny Kobyłańskiej przez całe lata biegła właśnie brzegiem tego potoku, po betonowych płytach ułożonych ponad jego korytem. Koryto potoku było równocześnie drogą dojazdową dla okolicznych mieszkańców (dla przyjezdnych obowiązywał zakaz wjazdu). Był to rzadko spotykany w Polsce układ komunikacyjny (po obfitych deszczach, gdy dnem potoku płynęły duże i rwące wody, droga była praktycznie nieprzejezdna), stanowiący atrakcję dla turystów a jednocześnie bardzo uciążliwe rozwiązanie dla mieszkańców. W ostatnim czasie odcinek ten poddano przebudowie – drogę utwardzono, koryto potoku uregulowano i poprowadzono obok, równoległe do drogi. Nieco poniżej centrum wsi, przy drodze do Więckowic stoi nowy kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego. Kościół wybudowany w latach 1984-1988, został poświęcony w 1989 r. Do Kobylan przynależą dwa przysiółki: Gaj – górujący nad centrum, po jego północnej stronie oraz Łączki – leżące na zachód od centrum, u wylotu Doliny Będkowskiej. Administracyjnie dolna (północna) część Doliny Będkowskiej przynależą do sołectwa Kobylany. Kobylany są najdłuższym sołectwem gminy Zabierzów – ponad 7 km. Od południa graniczą wzdłuż Rudawy z Zabierzowem, od północy linia graniczna tworzy charakterystyczny klin, którym gmina Zabierzów wcina się w sąsiednią gminę Jerzmanowice-Przegonia, stanowiącym najbardziej na północ wysunięty obszar. W centrum wsi, przy drodze dojazdowej do Doliny Kobyłańskiej znajduje się niewielka restauracja. Niestety we wsi trudno zaparkować samochód, bo brakuje zorganizowanych parkingów, a wiejskie

Widok na Kobylany i Dolinę Kobyłańską, fot. ASPEL

uliczki są niezwykle wąskie. Z tego powodu lepszym rozwiązaniem staje się podjazd nieco wyżej w kierunku Będkowic, gdzie wybudowano miejsce postojowe z wiatami i urządzeniami do zabaw terenowych.

Położenie miejscowości sprawia, że jest ona popularnym miejscem wypadowym do zwiedzania nie tylko Doliny Kobyłańskiej, ale także – Będkowskiej i Bolechowickiej.

Przez wieś i dolinę przebiegają dwa szlaki rowerowe: czerwony okrężny z Bolechowic i niebieski okrężny Szlak Brzozowy z Brzezia. Natomiast żółty szlak pieszy Dolinek Jurajskich, prowadzący z Chrzanowa do Pieskowej Skály.

Dojazd MPK: z Bronowic Małych – linia nr 278.

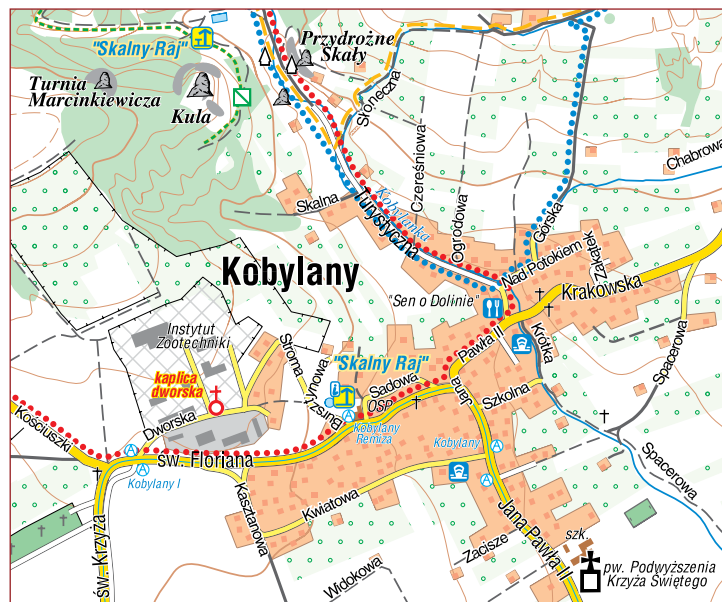

Z kart historii i zabytki

Kobylany, od czasów kiedy po raz pierwszy zostały wzmiankowane, czyli od 1399 r. aż do czasów najnowszych należały do dziekanii katedry krakowskiej. Istniał tu dwór wraz z folwarkiem. Budowle powstałe pod koniec XVIII w. zostały zburzone po II wojnie światowej. Z dawnej zabudowy pozostała murywana stołota (z początku XIX w.) oraz wzniesiona w tym samym okresie niewielka, obecnie nieużytkowana dawna dworska kaplica.

Natomiast w miejscu zburzonego dworu powstały budynki gospodarstwa rolnego należące aktualnie do Instytutu Zootechniki w Balicach.

Innym zupełnie nieznanym, a ciekawym obiek-

Kaplica dworska w Kobylanach, fot. A Kwarcik

tem związanym z dziejami Kobylan jest krzyż stojący na skrzyżowaniu z drogą Brzezinka-Więckowice i opatrzony jeszcze czytelną inskrypcją: „Pamiętce usamowolnienia włóścian wsiów Kobylany, Brzezinka i Rudawa; 1821”. Otóż w podanym roku Komisja Włościańska Wolnego Miasta Krakowa powołana w 1815 r. zamieniła w dobrach narodowych i duchownych pańszczyznę na czynsz w naturze lub pieniądzu. Wówczas też dokonano rozdziału pastwisk i lasów między wiesi i dwór. Była to jedna z pierwszych na terenie Polski prób rozwiązania kwestii chłopskiej.

Dolina Kobylańska

Uchodzi za najbardziej niezwykłą spośród dolinek w okolicach Krakowa i jest jedną z najczęściej odwiedzanych Podkrakowskich Doleinek. Na swej niespełna 4 km długości zaskakuje zmiennością krajobrazu. Jej dolna część zwieńczona niewielką skalną Bramą Kobylańską przybiera formę głębokiego na kilkadziesiąt metrów, krętego i porośniętego murawami oraz z rzadka brzeziną kanionu. Zbocza tworzą strome, skalne ściany, postrzępione granie, grupy skalne o przedziwnych kształtach, a także oryginalnych nazwach wprowadzonych

przez trenujących tu od lat taterników, jak np. Cykówka, Chorobliwa Grań, Ponad Gnoń Tumia, czy wyniosła turnia Żabi Koń (z kapliczką), pod którą bije niewielkie wywierzyisko uznane za pomnik przyrody. Warto dodać, że w tej części doliny Władysław Pasikowski kręcił sceny do swego filmu Demony wojny według Goi (1998 r), którego akcja rozgrywa się w Bośni w okresie wojny po rozpadzie byłej Jugosławii. Środkową część doliny wyraźnie wyodrębnia jej zalesienie, a także asymetria zboczy. Stoki i częściowo dno pokrywa las grądowy, ponad którym na lewym zboczu wyrastają odosobnione grupy skalne; prawie jest praktycznie ich pozbawione. Tu też można napotkać parę maleńkich źródełek, zasilających płynący doliną potoczek Kobylanek, zwany dawniej Brynią, która bierze początek pod skałami nazwanymi po prostu Nad Źródelkiem. Wnet za nimi dolina kończy się w rozłogach. To najmniej ciekawy i praktycznie nieodwiedzany górny odcinek, o położym prawym zboczu i zalesionym lewym, ze skałką, nazwaną nomen omen Ostatnią. Pod względem walorów przyrodniczych Dolina Kobylańska z pozoru nie wyróżnia się, jakkolwiek jej szata roślinna jest bardzo różnorodna. Mało znaną florystyczną osobliwością są stanowiska, uznawanych za polskie endemity, krzewiastej brzozy Szafera oraz brzozy ojcowskiej, do niedawna rozpoznanej tylko w Ojcowie. Znajdują się one w górnych, prawie wierzchwinowych partiach lewego zbocza dolnego odcinka doliny.

Dolina Będkowska

Uformowana w górnourajskich wapieniach należy do największych wśród Podkrakowskich Doleinek. Liczy 7 km długości, a jej najciekawszym krajobrazowo fragmentem jest środkowy odcinek, w którym spotkamy największe zgrupowanie jurajskich skałek o różnorodnych i oryginalnych formach. Najbardziej znaną, z racji nadanej przez taterni-

ków nazwy jest Dupa Słonia; najbardziej okazała – Sokolica, która dominuje w krajobrazie doliny swymi ponad 70-metrowymi skalnymi ścianami. Na jej szczycie, dostępnym od strony Będkowiec, zachowały się pozostałości wałów bliżej niezrozpoznanego rycerskiego gródka, funkcjonującego w okresie XII-XIV w. W ich obrębie odkryto również ślady osadnictwa neolitycznego oraz z okresu kultury łużyckiej. Do kolejnych osobliwości doliny należą: obfite krasowe wywierzyisko potoku Będkówka, które zachowało się w naturalnym stanie (pomnik przyrody) oraz wodospad Szum, spływający po kilku skalnych progach, o sumarycznej wysokości dochodzącej do 5 m. Szum jest jednym z nielicznych i największych wodospadów na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej. W dolnym odcinku, w którym rozłożyły się domostwa Łączek – przysiółka Kobylan zwraca uwagę wyraźna asymetria zboczy. Orograficznie lewe tworzy masyw – Góry Żarnowej, o piarzystych stokach z rzędami oryginalnych skałek w partiach szczytowych. Dolina Będkowska dotychczas nie jest objęta żadną formą ochrony przyrody. Jest jednak uważana za jedną z najcenniejszych wśród Podkrakowskich Doleinek z uwagi na bardzo zróżnicowaną szatę roślinną. Dominują lasy – w partiach wierzchwinowych bory mieszane, na stokach grądy oraz fragmentarycznie buczyny karpacka i ciepłolubna, w dzień łęgi olszowe. Znaczne partie zajmują barwne kserotermiczne murawy, łąki wilgotne oraz murawy naskalne. Liczna jest flora roślin górskich, wśród których na szczególną uwagę zasługuje rosnąca na skałach, chroniona skalnica gronkowa, gatunek arktyczno-alpejski, znany co prawda z przydomowych skalniaków, lecz w naturalnych warunkach występująca niezwykle rzadko. W ostatnim czasie prowadząca dnem głównej doliny droga została wyasfaltowana na odcinku od Łączek aż nieco powyżej Brandysówki. I choć obowiązuje tu zakaz wjazdu pojazdów, to pojawiające się coraz częściej samochody stają się powszechnością, zakłócając ciszę i spokój tego uroczego miejsca. Wzdłuż Doliny prowadzi pieszy niebieski Szlak Warowni Jurajskich oraz czerwony szlak okrężny z Bolechovic. W górnej części Dolinę przecinają: żółty i zielony szlak pieszy oraz niebieski i zielony szlak rowerowy.

Jurajski Raj

W Kobylanach wybudowano kolejne obiekty projektu Jurajski Raj o nazwie Skalny Raj. Kraina ta składa się z 3 części: pierwsza – znajduje się w Dolinie Kobylańskiej, z wyjściem boczną dolinką na zachodnią krawędź w rejonie Będkowiec i ukierunkowana jest na sporty ekstremalne; druga – zlokalizowana jest w centrum Kobylan, gdzie funkcjonuje mini centrum informacji turystycznej; trzecia – w Łączkach Kobylańskich to miejsce stworzone z myślą o wypoczynku (► str. 80).

KLESZCZÓW

To niewielka wioska (niewiele ponad 300 mieszkańców), niezwykłe urokliwie położona wśród lasów na górującej nad okolicą wyniosłości (373 m n.p.m.) Garbu Tenczyńskiego. Kleszczów leży przy drodze powiatowej Kochanów-Balice. Dojechać tu można również z Aleksandrowic. Droga łącząca Kochanów z Kleszczowem, biegnąca dnem Wąwozu Kochanowskiego w poprzek północnego zbocza Garbu Tenczyńskiego posiada górski charakter – na długości niespełna 1,5 km wznosi się ponad 100 m w górę. Przez Kleszczów prowadzi czerwony Szlak Rowerowy Orlich Gniazd z Krakowa do Częstochowy oraz niebieski szlak pieszy z Mnikowa do Przybystawic. Prowadzące przez Kleszczów trasy są bardzo popularne wśród turystów zwiedzających okolice Krakowa. Szczególnie często przejeżdżają tędy rowerzyści, poruszający się po szlaku Orlich Gniazd. Dojazd MPK: z Bronowic Małych – linia nr 218.

Chata krakowska w Kleszczowie, fot. UG Zabierzów

Z kart historii

Była to wieś szlachecka, wzmiankowana w 1366 roku, stanowiła pierwotną siedzibę Aleksandrowskich i dlatego od początku XV w. pozostawała w dobrach Aleksandrowic. W drugiej połowie XIX w. w Kleszczowie zamieszkiwało około 200 osób. W tym czasie istniały tu budynki folwarczne wraz z parkiem dworskim i czworakami, po których jednak nie pozostały żadne ślady. W związku z tym w Kleszczowie nie ma zabytków, ale ciekawymi obiektami w krajobrazie wioski są chaty wiejskie typu bronowickiego. W 1995 r. oddano do użytku kaplicę pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy, przyznanej do Parafii św. Bartłomieja Apostoła w Morawicy.

Dolina Kobylańska, fot. B. Czerwiński

KOCHANÓW

Leży w centralnej części gminy, przy ruchliwej drodze krajowej 79. Od wschodu graniczy z Zabierzowem, stanowiąc jakby jego zachodnie przedłużenie. Nazwa wsi pochodzi najprawdopodobniej od imienia Kochan. Przez wieś nie prowadzą żadne szlaki turystyczne. Dojazd MPK: z Bronowic Małych – linia nr 238.

Z kart historii, zabytki

Pierwsza wzmianka o Kochanowie pochodzi z 1470 r. Jan Długosz odnotowuje wówczas osadę jako zreb rycerski, własność rodu Toporczyków. Później Kochanów stał się przysiółkiem Kleszczowa. Z niewielkiej osady rozwinął się przy należącej do dóbr aleksandrowickich karczmi. W 1896 r. ówczesny

Dworek myśliwski Lubomirskich w Kochanowie, fot. W. Kowalczyk

dziedzic Aleksandrowicz i Kleszczowa ksiądz Eugeniusz Lubomirski wznosił tu drewniany myśliwski dworek, który swój obecny kształt zyskał podczas przebudowy około 1930 r. Dworek niemal od początku służył dzieciom. Początkowo podczas wakacji wypoczywały krakowskie i wiedeńskie dzieci z rodzin osieroconych; w okresie obu wojen działał w nim sierociniec, zaś po wojnie został przeznaczony na szkołę, która istniała tu do 2003 r. Obecnie pozostał on opuszczony. To jedyny, zachowany na terenie Kochanowa zabytek.

MŁYNKA

To najmniejsza wioska w gminie, położona po południowej stronie drogi krajowej 79, w środkowo-zachodniej części gminy, na granicy z gminą Krzeszowice. Usytuowana jest w północnej części niewielkiej, łagodnej Doliny Borowca. Przez wieś przepływa potok Borowiec, biorący początek w Lesie Zwierzynieckim, przy którym powyżej wsi powstały stawy rybne. Na południu wsi, ukryty w lesie, znajduje się czynny kamieniołom, gdzie wydobywa się wapień.

Choć przez Młynkę nie prowadzą żadne szlaki turystyczne, to miejscowość ta jest doskonałą bazą wypadową na wydeżki rowerowe i spacery do Lesie Zwierzynieckim. Stąd najłatwiej dotrzeć do

leśniczówki Kopce i dalej Drogą Krakowską do zamku Tęczyn w Rudnie. Z Krakowa dojechać tu można autobusem MPK, pętla znajduje się w górnej części wsi. Łatwo również dotrzeć ze stacji kolejowej PKP Rudawa, oddalonej o niespełna 1,5 km. Zmotoryzowani mają do dyspozycji niewielki, zaciszny, leśny parking przy drodze Młynka-Kopce, kilkanaście metrów za kamieniołomem.

Dojazd MPK: z Bronowic Małych – linia nr 238.

Z kart historii, zabytki

Pierwsze zapiski o wsi, które pochodzą z 1418 r. wskazują, że wówczas była to wieś szlachecka, zorganizowana na prawie niemieckim. Wieś wielokrotnie zmieniała właścicieli. Łatwo domyślić się, że nazwa wsi pochodzi od słowa młyn, które tu zapewne działały. Poza młynem, wzmiankowanym już w 1529 r., w Młynce istniała karczma, która w okresie powstania styczniowego służyła do przerzutu ludzi oraz broni dla formujących się oddziałów powstańców. Z okresu II wojny światowej w Młynce zachowały się wybudowane przez Niemców schrony. Na terenie wsi znajduje się odnowiona zabytkowa kaplica z 1808 r., z drewnianą figurką Najświętszej Marii Panny oraz obrazem Matki Boskiej Jasnejgórskiej, a także kapliczka z końca XIX w. Niestety nie zachowało się jej pierwotne wyposażenie.

Kapliczka w Młynce, fot. A. Kwarciak

Fortyfikacje z II wojny światowej

Niewątpliwą atrakcją Młynki są pozostałości niemieckich fortyfikacji z okresu II wojny światowej. Właśnie w rejonie Młynki znajdowała się ważna pozycja ryglowa zabezpieczająca drogę Kraków – Śląsk (aktualnie droga krajowa nr 79). Na niewielkim wzwieszeniu, po obu stronach drogi zbudowano dwie duże grupy schronów żelbetonowych. Po południowej stronie drogi udostępniony do zwiedzania jest schron Regelbau 668, po północnej stronie (formalnie przynależny do Rudawy -Werbowni) kompleks kilku schronów (więcej patrz....).

Pałac w Niegoszowicach, fot. W. Kowalczyk

NEGOSZOWICE

Wieś położona jest w centralnej części gminy Zabierzów, na skraju niewielkiego garbu wcinającego się od północy w dolinę Rowu Krzeszowickiego, tuż przy linii kolejowej Kraków-Katowice. Z powodu lokalizacji – nieco na uboczu głównych ciągów komunikacyjnych, raczej rzadko zapuszczają się tu turyści. Pewnie nie bez znaczenia jest także fakt, że nie prowadzą tędy żadne szlaki turystyczne. A szkoda, bo to miejscowość atrakcyjna turystycznie, z cennym zabytkiem architektury. Jest nim klasycystyczny pałac z początku XIX w. wraz z otaczającym go parkiem. Po południowej stronie wsi, tuż za przejazdem kolejowym znajduje się zadbane, kameralny stadion miejscowego klubu KS Niegoszowianka.

Dojazd – brak połączeń MPK.

Z kart historii

Niegoszowice jako wieś szlachecka, odnotowane po raz pierwszy w 1373r., należały m.in. do Niegoszowskich, Firlejów, a od przełomu XVIII/XIX w. do Michała Sołtyka – dziekana krakowskiej kapituły katedralnej, który wznosił obecny klasycystyczny pałac. W 1832 r. nabył go płk Benedykt Zielonka, zmarły w 1835 r. i pochowany na cmentarzu w Rudawie szwoleżer gwardii i kawaler Cesarstwa, zasłużony w kampaniach napoleońskich (m. in. ranny podczas słynnej szarży pod Somosierrą) oraz w powstaniu listopadowym 1830 r. W 1882 r. Niegoszowice zakupił Eugeniusz książę

Zabytki

Pałac klasycystyczny – mury, parterowy pałac został wybudowany w pierwszym 10-leciu XIX w. na zrębach dawnego dworu. Inicjatorem budowy był ks. Michał Sołtyk. Ciekawa pod względem architektonicznym jest środkowa część pałacu, gdzie znajdują się wgłębiony portyk z kolumnkami oraz trójkątnym frontonem z herbem Sołtyków i rogami obfitości. Ze starego dworu do dziś zachowały się fragmenty odrzwi z belkowaniem oraz tarcza z herbem Ogończyk. Aktualnie pałac nie jest udostępniony do zwiedzania.

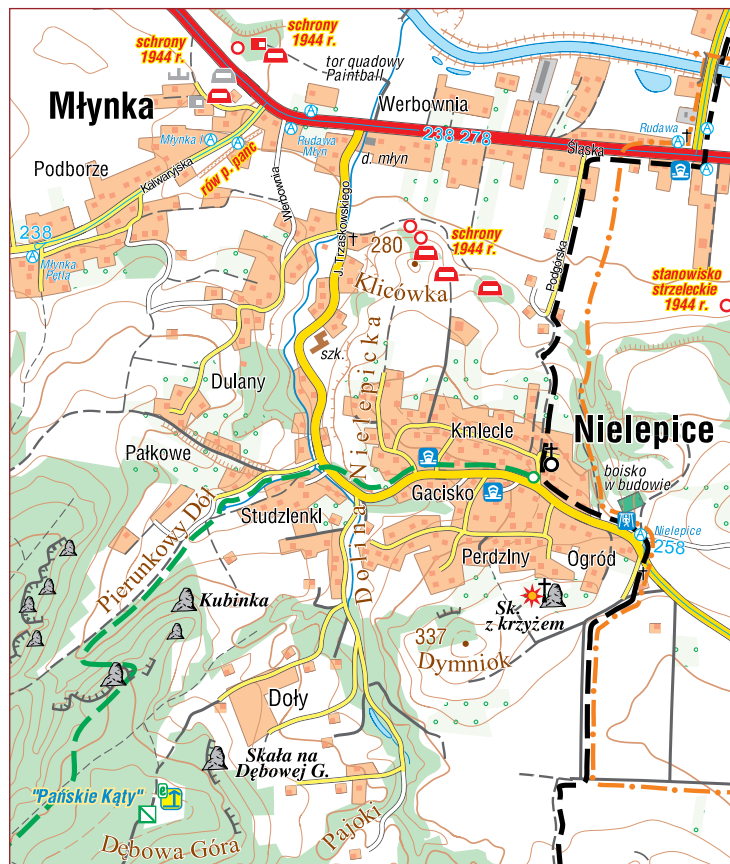
Krzyż na Skale w Nielepicach, fot. B. Czerwiński

NIELEPICE

Leży w zachodnio-środkowej części gminy, nieco na południe od drogi krajowej 79. Są dość dużą wsią częściowo wciśniętą w malowniczą, z licznymi odnogami, Dolinę Nielepicką, częściowo rozłożoną na stromo opadającym w dolinę Rudawy progu Garbu Tenczyńskiego. Centrum

wsi przypomina małe miasteczko z uliczkami trawersującymi wzgórze na różnych poziomach. Przez wieś przebiega droga powiatowa, przecinająca Garb Tenczyński i łącząca drogę krajową 79 z Morawicą. Z daleka w krajobrazie wsi wyróżnia się okazały krzyż, postawiony na wysokiej, górującej nad okolicą skale. Obecny, drewniany Krzyż na Skale jest piątym z kolei wystawionym w tym miejscu w dniu 11 sierpnia 2010 r. Pierwszy stanął tu prawie 140 lat wcześniej z inicjatywy ks. Franciszka Namysłowskiego, wikarego w Rudawie. Krzyż niestety został

zniszczony przez piorun. Na polecenie hrabiów Potockich z Krzeszowic postawiono nowy krzyż. Kolejny ufundowała hrabina Krystyna Potocka w roku 1913. Czwarty krzyż mieszkańcy wsi ustawili 31 kwietnia 1971. Z miejsca ustawienia krzyża roztacza się imponująca panorama Rowu Krzeszowickiego, Wyżyny Olkuskiej, jak i oko-

Panorama Nielepic, fot. B. Czerwiński

licznych, równie widokowych wierzchołcin. Na wschodnim skraju wsi, przy rozwidleniu z drogą na Górę Chełm, w ostatnim okresie urządzono „ogródek rekreacyjny”, w skład którego wchodzi: boisko do koszykówki, stół pingpongowy oraz ławki do wypoczynku. Obok powstaje boisko piłkarskie. Nieco dalej, po lewej stronie drogi do Morawicy, znajduje się stadnina koni huculskich (► str. 34). W centrum, przy głównej drodze stoi kaplica parafialna pw. św. Józefa Oblubieńca przynależąca do parafii w Rudawie. Nielepice są jedyną miejscowością w okolicy, w której w wieczór Wielkiego Piątku organizowana jest coroczna „Droga Krzyżowa”. Poszczególne stacje rozmieszczone są w różnych miejscach wsi. Pierwsza znajduje się na początku miejscowości, przy granicy z Rudawą przy kapliczce z 1883 roku. Postawiono ją na pamiątkę położonego tam kiedyś cmentarza cholerycznego. Ostatnia stacja umiejscowiona jest przy Skale z Krzyżem. Każdego roku procesja przyciąga coraz większą ilość uczestników, nie tylko mieszkańców Nielepic, ale również z okolicznych wsi. Przez wieś przebiega czarny szlak turystyczny, biegnący ze stacji PKP Rudawa do Brzoskwini. W centrum wsi bierze początek krótki szlak zielony dojsćowy na Bukową Górę. Dojazd MPK: z Bronowic Małych – linia nr 258.

Z kart historii

Pierwsze wzmianki o wsi pojawiły się w 1394 r. Podzielone na dwie części, w jednej były własnością rodziny Nielepców herbu Prus, a w drugiej rodziny herbu Topór. Przechodząc z rąk do rąk, przez długie lata pozostawały w obrębie rodziny Nielepców. Jednak na początku XX w. odnotowano, iż właścicielami wsi byli Lubomirscy oraz Radziwiłłowie. Nielepice były jedną z najbardziej zaludnionych wsi w okolicy. W okresie swojej świetności, czyli ok. 1916 r. liczyły ok. 587 mieszkańców. We wsi nie zachowały się żadne znaczące zabytki.

Fortyfikacje z II wojny światowej

Ciekawostką są znajdujące się w pln. części wsi na zboczach Klicówki pozostałości niemieckich umocnień polowych z okresu II wojny światowej. Stowarzyszenie Przyjaciół Nielepic „Nasze Nielepice”, od 2007 r. prowadzi prace przy grupie czterech schronów położonych na wzgórze w Nielepicach. Dzięki tym pracom obiekty zostały uporządkowane i możliwe jest ich zwiedzanie (► str. 134).

Niemieckie fortyfikacje z okresu II wojny światowej

Dolinki Nielepickie

Wierzchołwiny nad Nielepicami rozcinają dwie niewielkie dolinki: Nielepicka, której interesująca krajobrazowo jest góra, niezabudowana część zw. Dołami, wypreparowana w lessowej pokrywie i kończąca się rozłogami pod skałą Kamyk oraz dolinka zwana Pierunkowym Dołem, którą przebiega szlak zielony. Omija on jednak lewe zbocze, na którym występują ciekawe skałki gómojurskich wapieni, podobne w formie do spotykanych w rezerwacie Żimny Dół.

Jurajski Raj

W rejonie Nielepic, a dokładniej na Dębowej Górze, niespełna kilometr w kierunku południowo-zachodnim od centrum wsi, powstały obiekty wypoczynkowe, połączone z urządzeniami edukacyjno-zabawowymi Jurajskiego Raju, pn. Pańskie Kąty. Idealne miejsce do wypoczynku na łonie natury, umożliwiającej wspólną zabawę z dziećmi (► str. 80).

PISARY

Są najbardziej na zachód wysuniętą wsią gminy Zabierzów, leżącą na granicy z gminą Krzeszowice. Od wschodu sąsiadują z Rudawą. Wsie przylegają do siebie zwartą zabudową w taki sposób, że trudno dostrzec granicę między nimi. Główna część Pisar ciągnie się wzdłuż drogi powiatowej Rudawa-Dubie, i dalej Szklarki. W zachodniej części wsi, za skrzyżowaniem dróg, usytuowane na wzniesieniu, zwracając uwagę pozostałości zabudowań renesansowego założenia dworskiego z zabytkowym parkiem. Nie prowadzą tędy żadne szlaki turystyczne, jednak przez Pisary wiedzie popularna trasa dojazdowa w Dolinki: Raclawki i Szklarki.

Dojazd MPK: z Bronowic Małych – linia nr 278.

Z kart historii

Pisary były wsią rycerską. Wzmiankowane w 1319 r., stanowiły siedzibę dwóch rodów Pisarskich – w średniowieczu wywodzących się z linii Toporów (herbu Topór), zwanymi Ryterskimi, od dzierżawionego przez nich zamku w Ryttrze koło Nowego Sącza. Następnie od około II poł. XVI w. należały do Pisarskich herbu Śreniawa, z których warto odnotować Achacego Pisarskiego, starostę wolsbromskiego, poległego 10.11.1673 r. pod Chocimiem. Jego zasługi w wojnach z Kozakami, Szwedami, Siedmiogrodzianami i Turkami przypomina tablica epitafijna w kaplicy w Kamiowicach. Ród Pisarskich wymarł z początkiem XIX w., zaś tutejsze dobra po licznych zmianach właścicieli, nabyli w 1848 r. hrabiowie Potoccy z Krzeszowic, utrzymując je do lat 30. XX w.

Zabytki

Najcenniejszym zabytkiem w Pisarach jest lamus, tj. renesansowy, murowany dwór wieżowy z początku XVII w. Wzniesiony na planie kwadratu, dwukondygnacyjny budynek (z jednym po-

Lamus w Pisarach, fot. arch. Compass

mieszczeniem na każdej kondygnacji) posiada piętrowy ganek wsparty na kolumnach. Pierwotnie pełnił funkcję centralnej rezydencyjnej budowli. Z czasem, przeznaczony został na cele gospodarcze, zaś obecnie po długoletnim, zakończonym w 1990 r. remoncie, jest siedzibą domu ludowego. Lamus znajduje się nieco poniżej skrzyżowania. Dojście od skrzyżowania w kierunku płd. tuż przy sklepie, następnie należy skręcić w prawo. Po północnej stronie drogi zwracając uwagę stojące na wzgórzu: późnoklasycystyczny spichlerz sprzed połowy XIX w. (z kamiennym portalem sieni przejazdowej), ślady renesansowego dworu z początku XVII w. oraz murowana stodoła z tego samego okresu. Druga ze stodół, niezachowana, znajdowała się po drugiej stronie, tworząc wówczas układ w kształcie podkowy. W otoczeniu rozciąga się zabytkowy park, w którym zachowały się m. in. stare dęby i akacje. Jest on ogrodzony i stanowi własność prywatną. Na końcu wsi od strony zachodniej znajdują się pozostałości dawnego budynku browaru z I poł. XIX w.

Ciekawym, zasługującym także na uwagę zabytkiem we wsi jest kolumnowa kapliczka z krzyżem. Wykonana została w 1706 r. z rodzimego czarnego wapienia, wydobywanego w Dębniku koło Siedlca, zapewne w działających przy łomach warsztatach kamiennarskich. Kapliczka znajduje się w centrum wsi, obok placu z boiskami sportowymi.

Kapliczka kolumnowa w Pisarach

Lamus – dawny budynek gospodarczy, drewniany lub murowany; jedno- lub dwukondygnacyjny (z jedną izbą na każdej kondygnacji); czasami z podcieniem lub gankami; często o ozdobnych formach architektonicznych. Lamus w Polsce wchodził początkowo w skład zabudowań dworskich i przeznaczony był do przechowywania cennych przedmiotów (np. dokumentów, zbroi). Z czasem stawiano go też w gospodarstwach chłopskich, niedaleko chaty, gdzie służył do przechowywania sprzętu gospodarczego, narzędzi, zboża, żywności. W dzisiejszych czasach termin używany jest także w stosunku do pomieszczenia lub budynku służącego do przechowywania starych rzeczy (rupieciarnia). W przenośni – w stosunku do przestarzałych („nadających się do lamusa”) przedmiotów, określeń, zwyczajów, itp.

RADWANOWICE

Leżą w północno-zachodniej części gminy, u podnóża zbocza Wyżyny Olkuskiej. Główna droga dojazdowa o długości 2 km prowadzi tu z Rudawy, i ... kończy się. Za Radwanowicami już tylko góry i lasy. Można powiedzieć zatem, że jest to cicha, spokojna, „klimatyczna”, leżąca na uboczu miejscowość. Radwanowice są najbardziej wysuniętą na zachód, ostatnią miejscowością gminy, położoną na południowej krawędzi Rowu Krzeszowickiego. Niestety nie są od strony wschodniej skomunikowane z pozostałymi miejscowościami najmniejszą chociażby ścieżynką, prowadzącą wzdłuż krawędzi Wyżyny Olkuskiej. Chcąc zatem dostać się z Radwanowic do Doliny Będkowskiej i dalej do Kobyłańskiej czy Bolechowickiej, należy pokonać okrężną drogę przez Rudawę i Brzezinkę. To trasa samochodowa, bo na szczęście pieszo i rowerem można skrócić ten objazd, wybierając polną ścieżkę przez Brzezinkę. Niestety ścieżka ta nie jest oznakowana szlakiem, co wymaga posługiwania się mapą. Radwanowice leżą w sąsiedztwie wylotów Dolin:

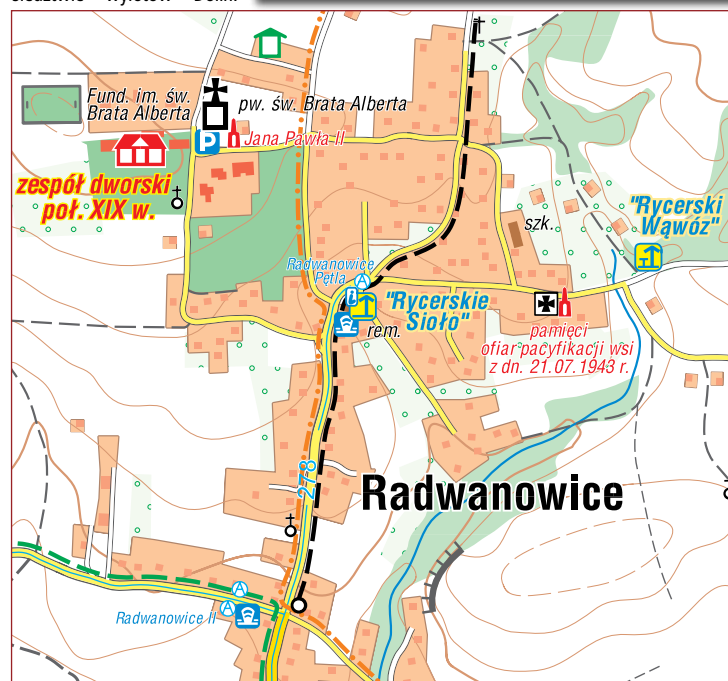
Szklarki, Będkowskiej i Raclawki, stanowią więc doskonałą bazą wypadową w te słynne dolinki, przecinające wzniesienia Wyżyny Olkuskiej. Niespełna pół kilometra na północ (z centrum wsi prowadzi bita droga) u wylotu Dolinki Szklarki znajduje się XIX-wieczna pstrągarnia Różin, oferująca świeże pstrągi.

Do Radwanowic można dojechać autobusem MPK lub pociągiem do Rudawy i dalej zielonym szlakiem, prowadzącym z PKP Rudawa do Doliny Raclawki. W centrum Radwanowic zaczyna się czarny szlak łącznikowy, prowadzący przez Grzybową Górę do Szklar.

Dojazd MPK: z Bronowic Małych – linia nr 278.

Pomnik zamordowanych mieszkańców Radwanowic podczas II wojny światowej, fot. UG Zabierzów

Zabudowa Fundacji św. Brata Alberta w Radwanowicach – dawny dwór, fot. B. Czerwiński

Z kart historii

Legendarnym założycielem wsi był rycerz Radwan. Jedna z legend mówi, że Radwan wstawił się nadzwyczajnym męstwem podczas wyprawy Bolesława Śmiałego na Ruś i otrzymał w zamian od króla herb Radwan wraz z ziemią. Inna, że Radwan ukrywał się w okolicznych lasach po zabójstwie przez króla biskupa Stanisława Szczepanowskiego; jeszcze inne podania rozbudowują ten wątek podając, że Radwan w akcie ekspiacji za udział w zabójstwie biskupa zaczął budować w Radwanowicach kościół, lecz co wzniesiono fragment murów, tajemne siły przenosiły je do Rudawy. Historyczne źródła wskazują, że początkowo Radwanowice były w posiadaniu rozdrobnionej szlachty. Szlachta ta, zwaną zagrodową, żyła nader ubogo, praktycznie różniąc się od chłopstwa jedynie posiadanymi prawami politycznymi i wolnością od pańszczyzny, co i tak często ulegało zatarciu. W wyniku tego często dochodziło do wzajemnych rozbojów i grabieży. Wprawdzie rozdrobniona szlachta zarządzała Radwanowicami jeszcze w XIX w., ale już kilkanaście lat później pozostało tylko kilka rodzin, przejmujących coraz większy majątek. Ostatecznie majątek przejął Wojciech Werberger. Po I wojnie światowej majątek został całkowicie rozparcelowany.

W dziejach wsi niezwykle tragicznie zapisał się okres okupacji hitlerowskiej. Otóż już od 1939 r. wielu mieszkańców zaangażowało się w ruch oporu. Zawiązano komórki Narodowej Organizacji Wojskowej, ZWZ-AK i BCh, których działalność w tak małej społeczności trudno było należycie zakomunikować. Informacje poprzez agentów dotarły do Niemców, którzy w nocy 20/21 VII 1943 r. otoczyli Radwanowice, a rano spdzili wszystkich mieszkańców w miejsce dziś upamiętnione pomnikiem. Tu rozpoczęli „słedztwo”, rozstrzeliwując, po uprzednich bestialskich torturach 30 osób.

W 1945 r. prochy ofiar ekshumowano i uroczyscie złożono do wspólnej mogiły na cmentarzu w Rudawie. Za bohaterską postawę wszystkich mieszkańców oraz za zasługi w ruchu oporu, w 1984 r. Radwanowice zostały odznaczone Krzyżem Walecznych. Obecnie Radwanowice są znane z działalności Fundacji im. św. Brata Alberta, niosącej pomoc osobom niepełnosprawnym intelektualnie. Współzałożycielką Fundacji była Zofia Tetelowska (zmarła w 2003 r.), która w 1987 r. na jej rzecz przekazała swój majątek, w tym budynek dawnego dworu.

Zabytki

Zespół dworski: budynek dawnego dworu wraz z zabudowaniami gospodarczymi – stajnią i stodołą, a także kapliczka i droga dojazdowa z drzewami. Dwór pochodzi z poł. XIX w., lecz obecną formę zyskał w 1911 r. po rozbudowie przez Austriaków na graniczny odwach (granica zaborów przebiegała pobliską Doliną Szklarki), jak również w toku współcześnie przeprowadzonej renowacji. Podobnie odnowiono przyległe zabudowania gospodarcze, wznosząc także nowe pawilony oraz kościół, które stanowią siedzibę Fundacji im. Brata Alberta. W centrum Radwanowic stoi drewniany krzyż z figurą Chrystusa oraz nieopodal pomalowana na niebiesko kapliczka Matki Boskiej Częstochowskiej z jej gipsową figurką.

Dolina Szklarki

Rozciąga się na długości około 9 km i jest w przeważającej części zajęta przez zabudowania należące do Szklar. Najciekawszym jest jej dolny, zalesiony odcinek, powyżej XIX-wiecznej pstrągarni Różim z wraz z budynkami w stylu szwajcarskim w Dubiu (przed wejściem do Doliny Raclawki). Dolina jest tu głęboka, kręta i wyraźnie zwężona, a na jej zboczach, obok dominujących w jej krajobrazie jak i Podkrakowskich Dolinie

białych górnourajskich wapieni, równolegle ukazują się szare wapienie pochodzące z dolnego karbonu, a więc utwory starsze. Jest to wynik pocięcia tego obszaru w trzeciorzędzie licznymi uskokami o równoleżnikowym przebiegu. Dnem dolnej części Doliny biegnie granica gminy.

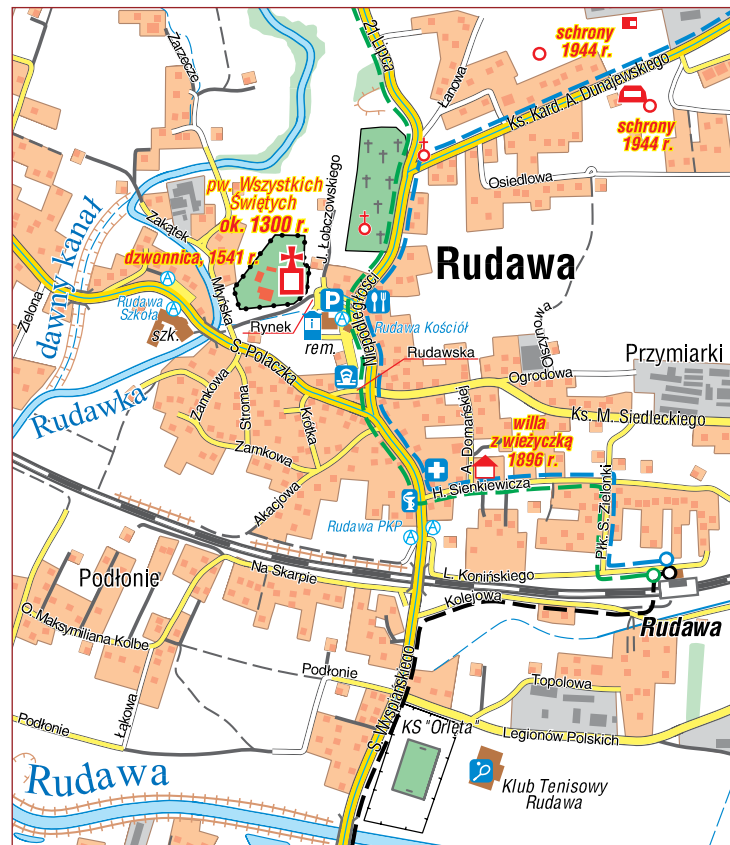
Jurajski Raj

W Radwanowicach powstały dwie kraiiny Jurajskiego Raju. W centrum wsi znajduje się Rycerskie Siolo, pełniące funkcję mini centrum informacji turystycznej; na wschodnich obrzeżach wsi – Rycerski Wąwóz, będący wielofunkcyjnym placem wypoczynkowo-rekreacyjnym (► str. 80).

RUDAWA

Leży w zachodniej części gminy, w połowie szerokości Rowu Krzeszowickiego, tuż przy linii kolejowej Kraków-Katowice, nieco na północ od drogi krajowej 79. Tędy przebiegał stary szlak handlowy z Krakowa na Śląsk. Przez zachodnią część wsi, z północy na po-

łudnie, przepływa rzeka Rudawka, która na południowo-zachodnim skraju wsi łączy się z Krzeszówką i dalej już jako Rudawa płynie równoleżnikowo w kierunku wschodnim. Rudawa należy do najstarszych i największych wsi w okolicach Krakowa. W pewnym okresie, w latach 1973-76, miejscowość była nawet samodzielną gminą. Kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych z 1300 roku jest najstarszą budowlą sakralną w Małopolsce położoną na terenie wsi. Zarówno dla turystów zmotoryzowanych, pieszych, jak i dla rowerzystów Rudawa jest doskonałą bazą wypadową w zachodnie dolinki jurajskie po północnej stronie Rowu Krzeszowickiego a także na trasy turystyczne Garbu Tenczyńskiego. Łatwo tu dojechać zarówno z Krakowa jak i Katowic. Wyprawy ułatwia sieć szlaków turystycznych, które mają swój początek przy stacji PKP: niebieski Szlak Warowni Jurajskich przez Brzezinkę, Dolinę Będkowską i dalej aż do Mstowa, zielony przez Radwanowice do Dolinki Raclawki i czarny przez Nielepice do Brzoskwini. Dojazd MPK: z Bronowic Małych – linia nr 238, 278. – pociąg relacji Kraków-Trzebinia

Z kart historii

Rudawa jest jedną z najwcześniejszych poświadczonych źródeł wsi w okolicach Krakowa. Podarowana pod koniec XII w. przez rycerza Jana Gniewomira kościołowi, do roku 1939 Rudawa należała do kapituły krakowskiej. Prawdopodobnie już w XIII wieku rozpoczęto w Rudawie budowę kościoła parafialnego, jako jednego z pierwszych w Polsce obiektów ceglanych. W 1325 r. istniała już w Rudawie parafia, która skupiała okoliczne wsie. Przez wieki właścicielami wsi byli biskupi krakowscy, mieszkający w Krakowie bądź na dworze w Rudawie. Niejednokrotnie oddawali oni wieś w dzierżawę. W Rudawie stał dwór, zwany Białym, wzmiankowany w XVI w. wraz z budynkami gospodarczymi, młynem, budynkiem czeladnym oraz dwoma karczmami. Jedna z karczm, zwana Werbownią, w czasie powstania styczniowego służyła jako punkt werbunkowy do oddziałów powstańczych, a także jako punkt przetrzutu ludzi oraz broni z Galicji do Królestwa Polskiego. W 1818 r. uruchomiono w Rudawie szkołę ludową. Budynek nowej szkoły postawiono w 1939 r. Obecnie rozbudowana i zmodernizowana szkoła, nosi imię Armii Krajowej. Od 2003 r. w Rudawie funkcjonuje także gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza. Na początku XX w. Rudawa stała się znaną miejscowością letniskową. W okolicach stacji kolejowej zaczęły powstawać nowe domy i wille. W jednej z takich wili mieszkali Antonina i Stanisław Domański. Profesor UJ Stanisław Domański, znany w owych czasach neurolog, był miejskim rajcą, inicjatorem m. in. budowy krakowskich wodociągów. Antonina Domańska to słynna pisarka, autorka powieści dla młodzieży, takich jak: *Pazowie króla Zygmunta* oraz *Historia żółtej cizemki*. W willi tej w czerwcu i lipcu 1908 r. mieszkał Henryk Sienkiewicz, któremu co rano, miejscowy chłopiec Staś Tarkowski, przynosił świeże mleko. To właśnie jego imię i nazwisko otrzymał późniejszy główny bohater *W pustyni i w puszczy*.

Kościół w Rudawie, fot. W. Kowalczyk

Nieopodal stacji kolejowej, w domu z portykiem, mieszkał znany malarz i grafik Antoni Procyłowicz, u którego często gościli Stanisław Wyspiański, Lucjan Rydel, czy Włodzimierz Tetmajer.

Zabytki i inne atrakcje

Kościół pw. Wszystkich Świętych

Kościół parafialny w Rudawie, którego wczesnogotyckie prezbiterium wzniesione około 1300 r. (poza sklepieniem z 1868 r.) uchodzi za jedną z najstarszych ceglanych budowli małopolskiej wsi. Od zewnątrz, w jego dolnych, ceglanych partiach zwracają uwagę liczne kolisty dolki, będące ciekawą pamiątką dawnych obyczajów. Wg tradycji były one wiercone przez rycerstwo podczas poświęcenia mieczy przed wyruszeniem na wojenne wyprawy. Nawa pierwotnie drewniana, z końcem XV w. została zastąpiona mrurowaną, którą przebudowano z początkiem XVII w. Przylegają do niej – drewniana wieża – dzwonnica z 1541 r. oraz dobudówka z 1631 r. o renesansowych formach, mieszcząca kramiec, a na piętrze nakryte kopułą i otwarte do nawy pomieszczenie. Wnętrze kościoła, po zmianach dokonanych w latach 60. XX w. prezentuje się dość skromnie. W nawie zwraca uwagę renesansowy podstropowy fryz, o motywach roślinnych z około 1600 r., w prezbiterium relikw gotyckich polichromii z XIV i ok. 1470 r. Na wyposażenie składają się dwa barokowe ołtarze boczne (z XVII w. i sprzed 1783 r.), wczesnobarokowa ambona oraz okazałych rozmiarów, bogato zdobiony, barokowy ołtarz główny. Powstał on zapewne przez 1617 r., podobnie jak drewniane stojące na jego miejsce tabernakulum w kształcie centralnego kościoła z kopułą. W ołtarzu głównym umieszczony jest cieszący się kultem, gotycki obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem na ręku (w typie Hodegetrii) z około 1450 r. Jest on zasuwany manierystycznym obrazem św. Anny Samotrzec, pochodzącym z około 1600 r. Ciekawym zabytkiem, z uwagi na czytelną inskrypcję w języku staropolskim, pozostaje wmurowana w prawą ścianę nawy – renesansowa,

Kapliczka w Rudawie, fot. B. Czerwiński

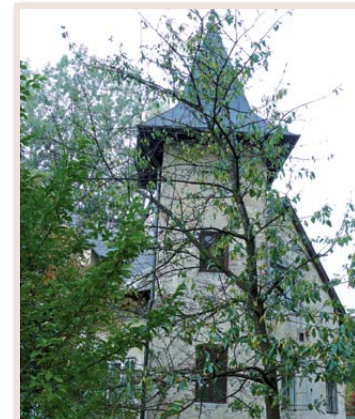
kamienna płyta nagrobna zmarłej w 1578 r. Elżbiety z Giebułtowskich Pisarskiej. Kościół otacza wzniesiony przed 1783 r. mur z bramą. W jego sąsiedztwie stoi również barokowa kostnica z XVIII wieku w narożu oraz przyległą wieżę tzw. „zegarówą” z przejściem na plebański dziedziniec oraz nadbudowaną w jego obwodzie nowszą dzwonnica. Obiekt można zwiedzić po uprzednim telefonicznym zgłoszeniu (12 283 80 24).

Zabytkowy cmentarz parafialny,

Znajdują się na nim m. in. mogiły: zbiorowa – ofiar pacyfikacji Radwanowic; nieznanych żołnierzy Września 1939; pika Benedykta Zielenki, mieszkającego w Rudawie; Karola Ludwika Konińskiego, zmarłego w 1943 r. eseisty i krytyka literackiego, hrabiów Rostworowskich z Niegoszowic, Józefa Trzaskowskiego, zmarłego w 1899 r. weterana powstania styczniowego i dzierżawcy tutejszych dóbr kapitulnych oraz zmarłego w 1970 r. Stanisława Tarkowskiego. W środkowej części nekropolii zwraca uwagę charakterystyczna figurka kłęczącego aniołka, jedno z nielicznie zachowanych rzeźb Franciszka Wyspiańskiego, ojca Stanisława.

Zabytkowe wille

Pierwszą, mruwaną willę zbudowaną w 1896 r. dla Antoniny i Stanisława Domańskich, tzw. „dom z wieżyczką”, zaprojektował architekt Tomasz Pryliński.

Willa Antoniny i Stanisława Domańskich, fot. A. Kwarcik

Schrony niemieckie z 1944 r.

W rejonie Rudawy znajdują się kilka obiektów należących do fortyfikacji niemieckich z okresu II wojny światowej. Wybudowano je w pośpiechu, w drugiej połowie 1944 r., w celu wzmocnienia siły oporu przed nadciągającą Armią Czerwoną. Powstały tu dwa oddzielne punkty oporu: jeden przy drodze krajowej nr 79, w przysiółku Werbownia, jako główna pozycja ryglowa; drugi przy drodze wylotowej z Rudawy do Brzezinki.

W ostatnich latach dzięki staraniom Małopolskiego Stowarzyszenia Miłośników Historii Ravelin niektóre obiekty zostały uporządkowane i przystosowane do zwiedzania. Pierwszy znajduje się w niewielkim zagajniku, górującym nad otoczeniem, na prywatnym terenie z torem quadrowo/motocrossowym. Można go bezpiecznie zwiedzać przez cały rok, po uzgodnieniach z właścicielem terenu. Drugi znajduje się przy ul. Dunajewskiego, po południowej stronie drogi, tuż za zagrodą nr 40. Jest on udostępniony do zwiedzania od maja do października, w każdą drugą sobotę miesiąca, w godzinach 10-14. W schronie można zobaczyć częściowo odtworzone wyposażenie, a także wystawę poświęconą niemieckim fortyfikacjom z okresu II wojny światowej na terenie gminy Zabierzów (► str. 134).

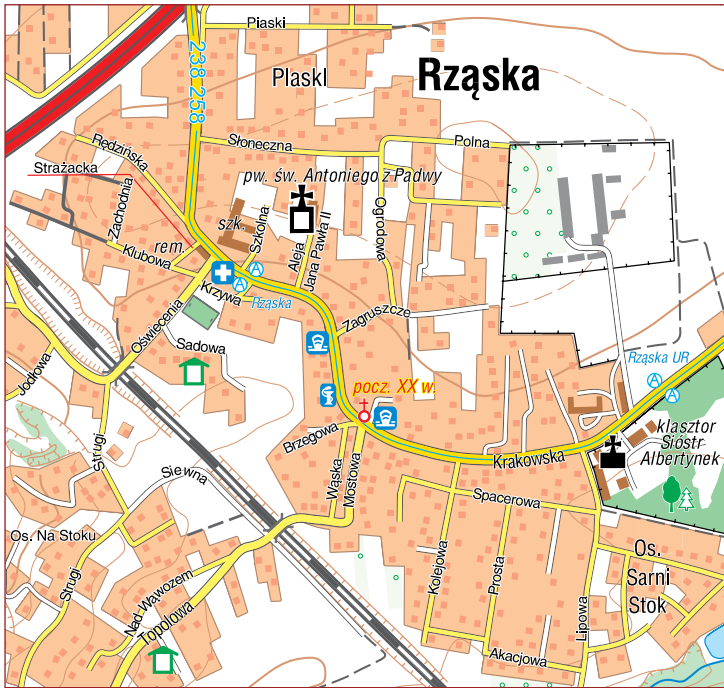
RZAŚKA

Rzaśka to najbardziej na wschód wysunięta miejscowość Gminy Zabierzów, granicząca z zachodnią częścią Krakowa. Od kilkunastu lat jest bardzo popularnym miejscem emigracji krakowian. Większość zabudowy w południowej i wschodniej części wsi stanowią nowe domy. Powstało tu w ostatnich latach kilka enklaw domów jednorodzinnych na stokach Gołej Góry, w sąsiedztwie krakowskich Mydlnik. Jest to dość duża wieś, leżąca na zachodnim zboczu niewielkiego wzniesienia Pasternik, przy linii kolejowej autostradą, a od północy otacza ją droga krajowa, to jej centrum leży jakby na uboczu, poza głównymi ciągami komunikacyjnymi. Największy ruch występuje na ul. Balickiej, stanowiącej drogę wyjazdową z Krakowa do Balic. Jest ona jednocześnie najbardziej popularną wśród rowerzystów Krakowa drogą prowadzącą w kierunku i dolinek, i tras na Garbie Tenczyńskim. Zresztą tą ulicą prowadzi pierwsze kilometry Jurajskiego Szlaku Rowerowego Orlich Gniazd. Alternatywna droga dojazdowa do Rzaśki prowadzi od rozjazdów w Pasterniku. Właśnie tamteży dojechać można z Krakowa autobusami MPK. Od roku 1984 Rzaśka posiada własny kościół, znajdujący się w centrum wsi. Dojazd MPK: z Bronowic Małych – linie nr 238, 258.

Z kart historii

Rzaśka – pierwotnie w XIV w. pozostała własnością szlachecką, lecz w okresie od poł. XVI w. do początku XX w. wyodrębnił się podział na Rzaśkę Duchowną, należącą do kościoła Mariackiego w Krakowie i Rzaśkę Szlachecką. Jednak w 1915 r. ponownie część wsi została zakupiona przez kard. Adama Sapiechę i wkrótce stała się własnością zgromadzenia ss. Albertynek, które dawny, otoczony zabytkowym parkiem XIX-wieczny dwór po 1950 r. zaadaptowały na dom zakonny.

Zabytki

We wsi znajdowały się dwa dwory. Po jednym z nich pozostały tylko frontowe schody ozdobione parą rzeźbionych lwów. Obecnie schody zostały wkomponowane w nowy budynek użytkowany przez Uniwersytet Rolniczy. Drugi dwór z końca XVIII w. jest siedzibą zakonu ss. Albertynek. Został on dwukrotnie przebudowany, w 1955 i w 1995 r. Przed budynkiem rozciąga się park krajobrazowy z zachowanym częściowo staro-

drzewiem. W centrum wsi, na skrzyżowaniu ul. Krakowskiej z Mostową, stoi wybudowana na początku XX w. kapliczka z cegły. Przy drodze, pomiędzy cmentarzem a jednostką wojskową, stoi kamienna figura św. Jana Nepomucena. Nieopodal znajduje się również kamienna figura Matki Boskiej. Na szczycie wzniesienia w kierunku Mydlnik, na terenie dawnego kamieniołomu stoi żeliwny krzyż z 1900 r. z inskrypcją: Na pamiątkę / 1900 roku Odkupienia / mieszkańcy Rząski i Mydlnik.

Kościół w Rząsce, fot. A. Kwarciak

Kapliczka w Rząsce, fot. A. Kwarciak

Kaplica w Szczyglicach, fot. UG Zabierzów

SZCZYGLICE

Leżą w zachodniej części gminy, na północno-wschodnim skraju Garbu Tenczyńskiego, w dolinie rzeki Rudawy, która opływa wieś od zachodu i południa, tworząc malowniczy przełom w rejonie legendarnej Skały Kmity. Ten atrakcyjny krajobrazowo obszar objęty został ochroną przez utworzenie tu rezerwatu. Na dwie, niemalże równe, części wiesi przecina autostrada A4. Od zachodniej i północno-zachodniej strony granicę wsi wyznacza droga wojewódzka 774 z Kryspinowa do Zabierzowa, biegnąca tu Doliną Rudawy. W rejonie Skały Kmity znajduje się od strony zachodniej wylot Doliny Grzybowskiej, który stanowi bardzo popularny początek wycieczek po Lesie Zabierzowskim. Drogi biegnące przez Szczyglice są kontynuacją tras dojazdowych z Krakowa przez Rząskę do Balic i dalej w turystyczne rejony gminy. W centrum wsi, nad Rudawą, obok klasycznego boiska do piłki nożnej w 2009 r. został oddany do użytku jeden z dwóch w gminie Zabierzów Orlik. Jest to kompleks składający się z boiska ze sztuczną murawą i kortu tenisowego. Przez Szczyglice prowadzi czerwony Szlak Rowrowy Orlich Gniazd z Krakowa do Częstochowy. Dojazd MPK: z Bronowic Małych – linie nr 208, 218, 258.

Historia i zabytki

Podobnie jak Rząska, pierwotnie w 1374 r. były po części własnością szlachecką i kościelną, lecz już w XV w. są odnotowane, jako przynależne do majątku w Balicach. Szczyglice w czasie okupacji posiadały drużynę Związku Walki Zbrojnej AK. Przez całą wojnę mieszkańcy wsi pomagali w pracach ziemnych w pobliżu lotniska w Balicach. W latach 30., często wypoczywając w Szczyglicach rodzina z Krakowa, Melania i Henryk Prąckowie, wybudowała we wsi dom wraz z prywatną kaplicą (o pow. 5 m²). Wieś bowiem nie po-

siadała ani kaplicy, ani kościoła, a mieszkańcy uczęszczali na msze św. do Morawicy. W 1936 r. po raz pierwszy odprawiono w kaplicy pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa mszę św. W 1946 r. kaplicę rozbudowano do 27 m², a kuria krakowska przemianowała ją z prywatnej na publiczną. Od tego czasu, kaplica przebudowywana była jeszcze dwa razy, aż w latach 90. XX w. rozbudowano ją do powierzchni 65 m². W 1977 r. kaplicę odwiedził kardynał arcybiskup Karol Wojtyła i odprawił w niej mszę św., co zostało upamiętnione na tablicy wmurowanej przy wejściu do kaplicy.

Dolina Rudawy, Skała Kmity

Nieco na północ od Szczyglic, na granicy z Zabierzowem, znajduje się jedno z bardziej urokliwych i popularnych wśród krakowian miejsc, jakim jest przełom Rudawy z legendarną Skałą Kmity. Wysoka na około 40 m skała, położona administracyjnie na terenie Zabierzowa, stanowi bardzo charakterystyczny i malowniczy akcent w krajobrazie doliny Rudawy. Swym masywem wcina się w dolinę, tworząc z przeciwnym wzniesieniem Bukovina i tamtejszą Skałą Bonerówny (tak współcześnie nazwana) jej przełomowy odcinek przez Garb Tenczyński. W 1959 r. utworzono tu rezerwat Skała Kmity (pow. 19,36 ha.), który obejmuje oba strome i porośnięte lasem zbocza przełomu. Na skałe Kmity umocowano tablicę wraz z legendą o tragicznej miłości rycerza Kmity do Olimpii Bonerówny.

• KTHORY Z WAS PRZYJDZIE THU, MAJĄC
• MĘSTWO W OWYM DNIU, TO I RADOŚĆ
• MOŻE MIEĆ; ZASIĘ KTHORY PRZYJDZIE
• THU, MA STRAPIENIE W ONYM DNIU,
• THO I SPOKÓJ MOŻE MIEĆ.

• Stanisław Kmita, rycerz orężny w boju
• z Tatory, szablą potężny Ku Bonerównie serce
• obrócił i z tej skały w przepaść się rzucił 1515

Widok ze Skaly Kmity, fot. B. Czerwiński

Na podstawie opracowań historycznych przytaczamy dziś zupełnie nieczytelne inskrypcje, jakie w 1854 r. wryto na ścianie tej jednej z najbardziej znanych pod Krakowem jurajskich skał. Pierwsze strofy pochodzą z wiersza Jadama z Zatora (właściwie Adama Gorczyńskiego), kolejne napisał Wincenty Pol, który był także jednym z inicjatorów odukcja wierszy. Data „1515” nawiązuje do ponoć kiedyś istniejącej innej sentencji: *Sroga miłości mojej moc dręczy duszę. Wiara – Bóg – Miłość – Miłość – Miłość – Kmity i Bonerówna – 1515*. Napisał ten miał wykonać sam Kmity, gdy ojciec jego ukochanej Olimpii Bonerówny – dziedzic Balic, zwiedziony podstępny intrygami, odmówił mu ręki swej córki. Zrozpaczony Kmity, jak wiemy, popełnił samobójstwo, zaś jego ukochaną oddano do klasztoru. Przytoczona w skrócie legenda, zapewne wykształciła się w obecnej formie na kanwie szeregu XIX-wiecznych utworów podejmujących ów romantyczny wątek nieszczęśliwej miłości Kmity i Bonerówny, a w tym wspomnianego Jadama z Zatora (Balice, Powieść z czasów Zygmunta I). Historia nie potwierdza podania, którego osnową jednak mogły stać się realne postaci. Wszak z końcem 1515 r. Balice otrzymał w wianie Seweryn Boner, który miał też córkę – Zofię.

Skała Kmity już w XIX w. stanowiła popularny cel niedzielnych wycieczek krakowian; dziś także pozostaje dogodnym punktem wyjścia w Las Zabierzowski. Majestatyczny charakter skały dostrzeżemy, wchodząc na jej wierzchołek. Można to zrobić w zupełnie łatwy sposób, wykorzystując w tym celu żółtą ścieżkę spacerową, która zaczyna się na parkingu u wylotu Doliny Grzybowskiej. Cała okrężna trasa po rezerwacie ma około 2 km, ale odcinek z parkingu na Skałę to zaledwie 700 m. Na szczycie znajduje się niewielka, ale wygodna do odpoczynku widokowa polana. Dopiero z tego miejsca dostrzeżemy jak malow-

niczy przełom tworzy tu Rudawa i przekonamy się, że w legendzie opis o „wysokiej skale, która stromo urywa się nad pobliską rzeką” nie zawiera żadnych nadużyć. Skała, wywierająca zupełnie inne wrażenie u jej podnóża z perspektywy samochodu, jest naprawdę wysoka i stromo opada w dół. Pozostawiając ocenę czytelnikowi, czy śmierć rycerza Kmity jest tylko wytworem legendy, czy miała miejsce naprawdę, pragniemy dodać, że na szczycie skały, w miejscu, z którego rucił się w przepaść został umieszczony metalowy krzyż. Został on wzniesiony w 1910 r. z okazji 500 rocznicy bitwy pod Grunwaldem.

Las Zabierzowski

To największy, liczący ok. 500 ha leśny kompleks na zachód od Krakowa, otoczony miejscowościami: Zabierzów, Kochanów, Nielepice, Kleszczów, Brzoskwinia, Aleksandrowice, Burów, Balice, Szczyglice. Las porasta zbocza i wierzchołki wschodniej części Garbu Tenczyńskiego; jest poprzecinany jarowymi dolinami, z licznymi wychodniami górnorajskich wapieni. Największe z nich to: Zapustny Dół, Wąwóz Kochanowski, Wąwóz Zbrza, Lisi Dół, Balickie Doły, Dolina Grzy-

Las Zabierzowski, fot. arch. Compass

bowska. W drzewostanach dominuje buk, dąb, modrzew z licznym udziałem graba, sosny, świerka i wielu innych gatunków; w warstwie podszytu – leszczyna, kruszyna, jarzab; w runie obok wszechobecnej maliny i jeżyny spotkać można wiele gatunków roślin kwiatowych, w tym chronionych, jak np. wawrzynek wilczytelo, liliję złotogłów, konwalię majową, storczyki, czy fiołki. Jest użytkowany gospodarczo, ale stanowi też miejsce wypoczynku i relaksu okolicznych mieszkańców (szczególnie Krakowa) i turystów. Walory przyrodnicze Lasu Zabierzowskiego oraz prowadzoną na jego obszarze gospodarkę leśną prezentuje ścieżka przyrodnicza prowadząca wzdłuż Doliny Grzybowskiej oraz dwa okrężne szlaki dydaktyczno-spacerowe. Szlak żółty umożliwia wyjście na Skałę Kmity, czerwony ukazuje geologiczne ciekawostki, prowadząc m. in. przez położony na skraju lasu nieczynny kamieniołom oraz w pobliżu stacji radiolokacyjnej, obsługującej lotnisko w Balicach, którą potocznie nazwano zaparką. Położona na wzniesieniu wieża stacji, wysoka na 30 m i zwieńczona kulą osłaniającą radar, od 1996 r. stała się niezwykle charakterystycznym elementem krajobrazu wschodniej części Garbu Tenczyńskiego, jak i gminy Zabierzów. Miejsce to stanowi także bardzo dogodny punkt wyjścia do lasu. Mimo braku parkingu istnieje tutaj możliwość postawienia samochodu. Kolejnym dogodnym punktem wyjścia na szlaki jest kamieniołom w Zabierzowie. W zachodniej części Lasu Zabierzowskiego znajdują się skały użytkowane przez wspinaczy. Przez Las Zabierzowski biegną szlaki: niebieski pieszy z Przybysławic do Mnikowa, czarny szlak łącznikowy z Morawicy do szlaku niebieskiego w Wąwozie Zbrza, czerwony Szlak Rowerowy Orlich Gniazd z Krakowa do Częstochowy.

UJAZD

Jest jakby przedłużeniem Brzezia w kierunku północnym. Leży w rozległej dolinie nad potokiem Kluczwoda nieco poniżej wylotu z Doliny Kluczwody. Płaski teren, malownicza okolica i najbliższe sąsiedztwo Krakowa sprawiają, że zarówno Ujazd jak i Brzezie są w ostatnich latach popularnymi miejscami osiedlenia się krakowian. Duże działki pozwalają na budowę osiedli domków jednorodzinnych. Ujazd jest dobrym miejscem wypadowym w Dolinie Kluczwody; może także służyć za bazę wycieczek rowerowych na wierzchołki Wyżyny Olkuskiej. Ułatwia to biegnący przez wieś niebieski rowerowy Szlak Brzozowy z Brzezia.

Dojazd MPK: z Bronowic Małych – linia nr 268.

Z kart historii

Ujazd – wspomniany źródłowo po raz pierwszy w 1388 r. pozostawał własnością szlachecką, m. in. w XV w. Tęczyńskich, w XVIII w. Męcińskich, a w II połowie XIX w. majątek przeszedł w ręce rodziny Jalbrzykowskich, którzy byli jego właścicielami do II wojny światowej. Wtedy to majątek został opuszczony i rozparcelowany, a jego granice uległy znacznym zmianom. Po II wojnie światowej dwór i ogród został przejęty przez Spółdzielcze Kółko Rolnicze i Ośrodek Zaopatrzenia Rolniczego, a po 1978 r. znalazł się w rękach Instytutu Zootechniki – Zakład Naukowo-Badawczy Balice. Obecnie istnieją tylko pozostałości zespołu dworskiego, znajdujące się w rękach prywatnych i poddawane są gruntownej odbudowie.

Zabytki

Pozostałości zespołu dworskiego z XVIII-XIX w. (dwór nie istnieje): murowany budynek oficyny z końca XIX w., czworak, obora, stodoła i ogród.

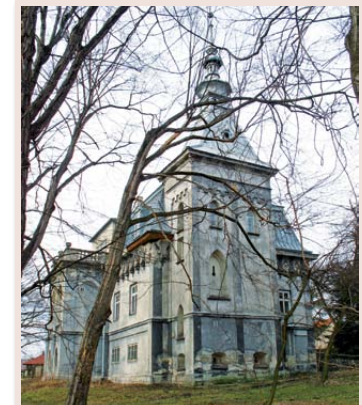
WIĘCKOWICE

Leżą w centrum Rowu Krzeszowickiego, na niewielkim płaskowyzu rozdzielającym doliny Będkówki i Kobylanki, stanowiącym jeden z tarasów tego Rowu, przy drodze powiatowej Modlniczka-Rudawa. W Więckowicach znajduje się węzeł dróg dojazdowych w Dolinie Kobylańskiej i Będkowskiej. Przez wieś nie prowadzą żadne szlaki, a szkoda, bo to miejscowość z ciekawą historią i zabytkami. Dojazd MPK: z Bronowic Małych – linia nr 278.

Z kart historii

Pierwsze wzmianki o wsi z 1440 r. pochodzą od Jana Długosza, który wówczas posiadał ją na uposażeniu, jako prebendę krakowskiej kapituły katedralnej. W 1804 r. sekularyzowane wcześniej przez

Dwór w Więckowicach, fot. W. Kowalczyk

DPS w Więckowicach, fot. UG Zabierzów

rząd austriacki dobra więckowickie zakupił krakowski adwokat Kajetan Florkiewicz, który jednak za swą rezydencję obrał Młoszową koło Trzebini, nabytą praktycznie w tym samym czasie. Więckowice pozostały jednak przy Florkiewiczach do końca XIX w., którzy wzniesli w II poł. XIX w. zespół dworski. Ostatnimi właścicielami dworu przed II wojną światową była rodzina Skrzyńskich. Po wojnie w dworze powstała Szkoła Rolnicza. W roku 1953 r. w oparciu o odpowiednio zaadaptowane budynki zespołu dworskiego rozpoczął działalność Dom Pomocy Społecznej. W bezpośrednim sąsiedztwie DPS w 2002 r. powstał ośrodek pobytu stałego i pracy oraz terapii i rehabilitacji osób dotkniętych autyzmem – Farma Życia, który cały czas jest rozbudowywany. Ośrodek swoją formą nawiązuje do farmy – zabudowy mieszkalnej, podporządkowanej i ściśle zintegrowanej z rozległym gospodarstwem rolnym, gwarantującym wykorzystanie przez autysty-

ków możliwości przyrodniczych. Pomysłodawcą i realizatorem, nie tylko pierwszego w Polsce, lecz także w Europie Środkowej założenia tego typu jest krakowska Fundacja *Wspólnota Nadziei*. W obecnym stanie farma składa się z dwóch budynków mieszkalnych (pierwszy budynek został oddany do użytku w 2005 r.) z szerokim zapleczem umożliwiającym pracę i rehabilitację oraz rozległego terenu (ok. 7 ha) przeznaczonego na prowadzenie wielofunkcyjnego gospodarstwa ekologicznego.

Docelowym planem Fundacji jest budowa kompleksu kilku budynków na Farmie, z których pięć będzie pełniło funkcję mieszkalną (dla ok. 30 osób), jeden o charakterze gospodarczym i największy obiekt przeznaczony na ośrodek zdrowia i aktywności dla osób z autyzmem. Oprócz gabinetów lekarskich, biur i stołówki mają się znajdować pomieszczenia do zajęć rehabilitacyjnych, ćwiczeń sportowych, nauki zawodu. Architektura ośrodka jest dostosowana do okoliczności, jurajskiego krajobrazu i rozległych obszarów rolniczych.

Zabytki

Zespół podworski w skład którego wchodzi neogotycki dwór, ze spichlerzem z 1849 roku oraz wozownia, która została przebudowana na kaplicę i pralnię. Zespół powstał w 1846 roku. Pod koniec XIX wieku z inicjatywy hrabiny Marii Potockiej, dwór został przebudowany w stylu eklektycznym. W tym stanie przetrwał II wojnę światową. W latach 60 XX wieku budynki gospodarcze zostały przebudowane na budynek mieszkalny. Całość zespołu umiejscowiona jest w rozległym parku krajobrazowym, gdzie zachowały się stare drzewa (dąb, klon, lipa), które zostały uznane za pomniki przyrody.

Aleja rzeźb na terenie DPS w Więckowicach, fot. arch. Compass

Panorama Zabierzowa, fot. ASPEL

ZABIERZÓW

Stolica i siedziba władz gminnych. Położona na prawym, południowym brzegu rzeki Rudawy, u podnóża a częściowo na zboczu Garbu Tenczyńskiego. Ważny ośrodek gospodarczy regionu. Położony przy trasie kolejowej z Krakowa do Katowici i drodze krajowej 79 – dawnym szlaku handlowym na Śląsk. Wprawdzie wybudowanie autostrady zmniejszyło nieco znaczenie tego szlaku, ale wciąż odgrywa bardzo ważną rolę komunikacyjną i transportową. Na południe od Zabierzowa rozciąga się duży kompleks leśny, stanowiący cel wycieczek i spacerów mieszkańców Zabierzowa, jak i również Krakowa. W tej części Zabierzowa, leżącej już na Garbie Tenczyńskim, wydzielono największą działkę budowlanych, i to ta część jest najintensywniej zabudowywana osiedlami domków rodzinnych i okazałych rezydencji. Na terenie miejscowości znajduje się kilka lokali gastronomicznych, gdzie po zakończeniu wycieczki można się posilić. Zabierzów dysponuje szeroką gamą obiektów sportowych i rekreacyjnych. Są to: ośrodek sportowo-rekreacyjny z krytym basenem i halą widowiskowo-sportową, stadion sportowy, boisko Orlik, centrum fitness Manufaktura, korty tenisowe i ośrodek jeździecki Santos. W Zabierzowie ma siedzibę Nadleśnictwo Krzeszowice. Jak przystało na „stolicę” gminy jest największą, liczącą ponad 5 tys. mieszkańców i najbardziej uprzemysłowioną wsią w gminie, dzięki czemu może pretendować do miana miasteczka. Zwłaszcza w kontekście planowanego projektu wytyczenia rynku, z założeniem nadania mu tradycyjnej funkcji centralnego placu – miejsca spotkań oraz organizacji imprez masowych i festynów. W ramach tego projektu obecnie budowany jest ratusz, który przejmie funkcje administracyjne oraz stanie się nową siedzibą władz gminy.

Z kart historii

W XII wieku na miejscu późniejszego Zabierzowa, była mała osada z folwarkiem o nazwie Rogoźnik. Wzmiankowany w 1254 r. Rogoźnik (a następnie Zabierzów) należał do Norbertanek z krakowskiego Zwierzyńca, pozostając w dobrach tego konwentu aż do czasów najnowszych. Przez rok (1657-1658) był nawet siedzibą konwentu, kiedy to po spaleniu przez Szwedów krakowskiego klasztoru został przeniesiony do istniejącego w Zabierzowie drewnianego dworu. Wieś o nazwie „Zabierzów” powstała na ziemi wykupionej od zakonu prawdopodobnie przez kupców krakowskich, i w miarę rozwoju wchłonęła Rogoźnik. Pod nazwą „Zabierzów” wieś wymieniono po raz pierwszy w 1368 r. w dokumentach klasztornych. W wyniku wielkiego pożaru prawdopodobnie w XV-XVI wieku spalił się folwark wraz z okolicznymi zabudowaniami włościan. Wówczas ludzie przenieśli się nad Rudawę, a tamto miejsce nazwano „Pogorzany”. W 1745 r. miał

miejsce kolejny tragiczny pożar - spalił się dwór, spichlerz, obory folwarczne, wozownie i stajnie. Norbertanki wkrótce odbudowały dwór i zabudowania folwarczne. Rozbudowywana w kolejnych latach wieś przybrała kształt ulicówki, rozciągniętej wzdłuż popularnego od połowy XVI w. „gościńca śląskiego”, to jest dzisiejszej drogi nr 79 (ul. Krakowskiej i ul. Śląskiej). Przy niej, w rejonie dawnego Nawisia, wybudowano na początku XX w. okazały kościół. Nieco wyżej, nad kościołem w 1908 r. został założony cmentarz parafialny z niewielką kaplicą. Niewątpliwie duży wpływ na rozwój Zabierzowa miało wybudowanie linii kolejowej łączącej Kraków z Mysłowicami. Oddano ją do użytku w 1847 r. Wieść niesie, że na zabierzowskiej stacji gościł sam cesarz Franciszek Józef, udając się z wizytą do Franciszka Radziwiłła w Balicach. Po wybuchu II wojny światowej Zabierzów, podobnie jak pozostałe miejscowości gminy, został zajęty przez wojska niemieckie w dniu 5 września 1939 r. Okres okupacji niemieckiej trwał do 18 stycznia 1945 r. Ciekawym miejscem, upamiętniającym dzieje z okresu II wojny światowej jest skromny obelisk znajdujący się naprzeciw starego młyna za Rudawą. Odsłonięto go w 50. rocznicę aresztowania przez gestapo mieszkającej tu rodziny Poganów oraz innych mieszkańców. Wydarzenia te miały miejsce dokładnie 3.07.1943 r.

Zabytki

Kościół parafialny – murowany, wzniesiony w latach 1912-1938 według projektu Józefa Kryłowskiego, rozbudowany w latach 1969-1972. Neogotycką, dość skromną bryłę ożywia wolnostojąca dzwonnica z 4 dzwonami wybudowana w 2002 r. dla upamiętnienia pielgrzymki Jana Pawła II.

Willa Jana Sasa-Zubrzyckiego w Zabierzowie, fot. UG Zabierzów

Willa murowano-drewniana – z 1901 roku wybudowana według projektu Jana Sasa-Zubrzyckiego jako dom własny. Budynek do dziś jest zamieszkały. W swej architekturze łączy zaś elementy historyzmu z zastosowaniem form budownictwa drewnianego. Willa mieści się przy ul. Krakowskiej 149 (dawny numer budynku 101).

Jurajski Raj

W rejonie kamieniołomu w Zabierzowie – popularnego miejsca wypoczynku i rekreacji mieszkańców wsi, urządzono krainę Jurajskiego Raju, pn. „Amfiteatr”. Znajduje się tu mini centrum informacji turystycznej, infomat, a także miejsca do odpoczynku z wiatami i placem widowiskowym nad stawem wypełniającym dolny kamieniołom (► str. 80).

Kościół w Zabierzowie, fot. W. Kowalczyk

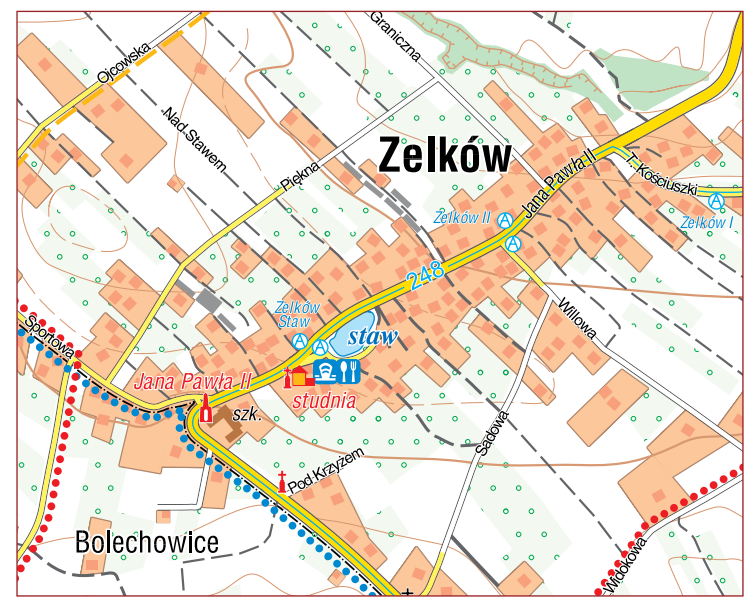
ZELKÓW

Zelków położony jest w północno-wschodniej części gminy Zabierzów; na wzniesieniu Wyżyny Olkuskiej, pomiędzy Doliną Bolechowicką i Doliną Kluczwody. Wiele miejscowości w gminie może poszczycić się atrakcyjnym położeniem, ale chyba żadna nie może równać się z Zelkowem. A już na pewno pod względem wysokości położenia – centrum Zelkowa leży powyżej 400 m n.p.m. Wprawdzie najwyższe miejsce w gminie znajduje się na północnej krawędzi Lasu Kamińskiego, ale to Zelków jest najwyższą miejscowością w gminie Zabierzów. Drogi dojazdowe, zarówno od strony północnej jak i południowej, mają górski charakter z stromymi podjazdami. Ta łącząca Zelków z Bolechowicami, przecinająca łukiem całe zbocze Wyżyny Olkuskiej, jest najbardziej widokową drogą w okolicy. Jadąc tamtędy samochodem czy też rowerem, podziwiać możemy przepiękną panoramę Krakowa, Rowu Krzeszowickiego, Garbu Tenczyńskiego i dalej kolejne pasma Beskidów, a nawet Tatry. Przy wjeździe do Zelkowa od strony Bolechowic, przed budynkiem szkoły stoi odsłonięty w 1999 r., wysokiej wartości artystycznej pomnik papieża Jana Pawła II. Jego autorem jest krakowski rzeźbiarz Władysław Dudek, uczeń Mariana Koniecznego, twórca wielu innych papieskich monumentów, w tym na Jasnej Górze. W centrum wsi, przy głównej drodze zwraca uwagę (a ponieważ budzi zdziwienie, bo to najwyższe miejsce) staw, który już w średniowieczu stanowił centralny punkt, wokół którego powstawała zabudowa wsi w kształcie owalnicy. Życie mieszkańców Zelkowa przez długie lata

Krzyż w centrum Zelkowa, fot. A. Kwarciak

związane było z tym stawem, gdyż w związku z trudnym dostępem do wody, był on jej ważnym źródłem. Woda ze stawu służyła głównie zwierzętom, ponadto wykorzystywano ją również do celów gospodarczych – do wyrobu cegły, do gaszenia wapna, do budowy domów i do podlewania roślin. W okresie letnim staw służył za basen kąpielowy, zaś w zimie za lodowisko. Wodę pitną mieszkańcy nosili z odległych źródeł do otaczających wsi dolinach. Dopiero w pierwszych latach po I wojnie światowej, w centrum wsi wybudowano studnię o głębokości 33 m, która niestety tylko częściowo rozwiązała problem, bo w czasie suszy i zimą brakowało w niej wody. Problem

braku wody w Zelkowie został rozwiązany dopiero w 1963 r., kiedy to dokonano odwiertów geologicznych. Okazało się, że Zelków na wodzie stoi. Stwierdzono, że na głębokości około 50 m znajdują się bogate pokłady zdrowej wody jurajskiej w pokładach skały wapiennej. Po rozbudowie sieci w kolejnych latach mieszkańcy Zelkowa zupełnie zapomnieli o kłopotach z wodą.

Poza przydrożną kapliczką z 1873 r. we wsi nie zachowały się żadne zabytki. Nie dziwi to, bo w źródłach historycznych nie znajdujemy zapisów dotyczących tej miejscowości. Możemy domyślać się, że właśnie brak wody we wsi mógł powstrzymać rozbudowę miejscowości. Rozwój wsi utrudniał również brak dogodnej komunikacji. Jedynym traktem komunikacyjnym była droga przez Bolechowice, której stan przez lata był fatalny. Dopiero w roku 1975 dokonano całkowitej modernizacji drogi z Bolechowic do Zelkowa. Zbudowano też nową drogę do Białego Kościoła. Teraz trudno nam sobie wyobrazić, ale aż do okresu uzyskania przez Polskę niepodległości, Zelków nie był skomunikowany z Białym Kościołem. A to dlatego, że wzdłuż Doliny Kluczwoy i Wąwozu Zelkowskiego przebiegała granica zaborów. Aktualna, północna granica gminy Zabierzów stanowiła kiedyś granice zaborów austriackiego i rosyjskiego.

W ostatnich latach zmieniła się struktura Zelkowa – z rolniczej na modną podkrakowską wioskę, zaplecze dla majątnych mieszkańców Krakowa, którzy właśnie tu zbudowali i wciąż budują swoje okazałe rezydencje z uwagi na atrakcyjność położenia, bliskość do Krakowa, dogodność komunikacyjną, dobrą jakość dróg. Na obrzeżach wsi, wokół starej zwartej zabudowy, powstają nowe osiedla domów jednorodzinnych. Prawdziwą perłą, pełną okazałych nowych posesji, jest położony nieco niżej wsi, naprzeciw Doliny Kluczwoy przysiółek Gacki. Do Zelkowa dojechać można z Krakowa autobusem MPK, który ma pętlę w północnej części wsi (Wyżrał), tuż nad

Doliną Kluczwoy. Przez Zelków przebiega gminny, okrężny czerwony szlak rowerowy Dolinki Podkrakowskie, rozpoczynający się w Bolechowicach, niebieski rowerowy Szlak Brzozowy z Brzezia i żółty szlak pieszy Dolinek Jurajskich z Chrzanowa do Pieskowej Skály. *Dojazd MPK: z Bronowic Małych – linia nr 248.*

Z kart historii

Od początku Zelków stanowił własność królewska, a dziesięciny przekazywane były do kolegiaty Wszystkich Świętych do Krakowa. W połowie XVII w. Zelków został nadany przez króla Władysława IV Wazę, Janowi Wizemberkowi z Czajowic. Od tego czasu aż do III rozbioru Polski, wieś wchodziła w skład starostwa niegrodowego z wsiami Bodaczów, Szklary i Wierchowcie. Siedzibą starostwa był Bodaczów. Mieszkańcy wsi jako poddani z dóbr królewskich, byli zobowiązani do udziału w wojnach prowadzonych przez Rzeczypospolitą. W 1794 r. wielu mieszkańców Zelkowa wzięło udział w powstaniu kościuszkowskim.

Dolina Kluczwoy

Zwana też Doliną Wierchowców rozciąga się na długości ok. 7 km. Na górze, tuż obok drogi Kraków-Olkusz, niedaleko zabudowań Bębła, zamyka dolinę ostaniec Żytniej. Około 1,5 km niżej znajduje się najbardziej znana atrakcja doliny Kluczwoy, jaką jest Jaskinia Wierchowska Góma. To jedna z trzech jaskiń rozwiniętych u podnóża zalesionej, skalnej grupy Berdo. Jaskinia Wierchowska Góma, druga co do wielkości na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, liczy 975 m długości, z czego na 700 m urządzono trasę turystyczną. Jej zwiedzanie (wyłącznie z przewodnikiem; ok. 50 min.) urozmaicają rekonstrukcje wymarłych ssaków i człowieka pierwotnego oraz niewielkie ekspozycje poświęcone eksploracji jaskini. Nieco dalej znajduje się jaskinia Dzika o dł. 61 m, a następnie Mamutowa, o dł. ok.

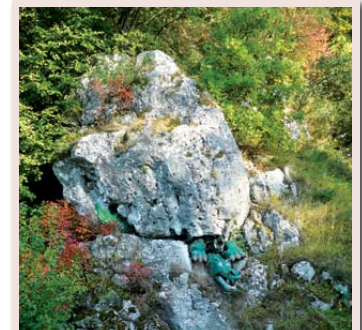
Zamkowa Skála, Dolina Kluczwoy, fot. T. Gębuś

100 m, znana z wielu znalezisk z okresu górnego paleolitu, w tym wyrobów z ciosów mamuta. Poniżej w centrum Wierchowia, przy parkingu biją obfite źródła Kluczwoy.

Najbardziej malowniczą, a także interesującą jest środkowa część Doliny, pomiędzy Wąwozem Zelkowskim, a Gackami, o zmiennym przebiegu i jarowym charakterze, z szeregiem grup jurajskich skał. Wśród nich na uwagę zasługują Skały Zamkowe. Na ich wyplaszczeniu w latach 1993-95 odsłonięto i zabezpieczono zarysy murów przyziemia rycerskiego zameczku, którego budowę prowadzoną w I poł. XIV w. z inicjatywą sędziego krakowskiego Jana z Syrokomi (dziś Janowca w lubelskiem) porzucono z uwagi na obsunięcie się części murów. Podjęto ją z dobrym skutkiem w Korzkwi (gmina Zielonki), gdzie zamek przetrwał do naszych czasów. Inną historyczną ciekawostką są stylizowane słupy graniczne Rosji i Austro-Węgier, ustawione na prywatnej posesji w pobliżu wylotu Wąwozu Zelkowskiego. Przypominają one, że w okresie zaborów dnem Doliny Kluczwoy (od Ujazdu), następnie wspomnianym Wąwozem Zelkowskim przebiegała austriacko-rosyjska granica. Walory przyrodnicze doliny najlepiej prezentuje rezerwat leśny, obejmujący 35,22 ha jej zachodnich zboczy i częściowo wierzchołwin. Utworzono go dla ochrony grądu, dominującego w kluczwockim zespole leśnym oraz płatów starodrzewu buczyny karpackiej, w której runie występuje wiele gatunków roślin kwiatowych, w tym podlegająca ochronie lilii złotogłów. Zwiedzanie rezerwatu ułatwia 2 km szlak spacerowy.

Śródkowa, główna część Doliny Kluczwoy w porównaniu z innymi Dolinkami Podkrakowskimi może nie zachwyca „przepychem” jurajskich krajobrazów, nie przytacza skalnymi kanionami i stromymi urwiskami, ale za to posiada znaczną przewagę pod względem walorów przyrodniczych. Wielką atrakcją tej doliny

jest dzika przyroda, cisza i spokój. Występuje tu znacznie mniejszy ruch turystyczny, szczególnie poza sezonem. Tą częścią doliny biegną dwa szlaki piesze: czarny z Modlicy do Wierchowia i niebieski z Bolechowic do Białego Kościoła; nie ma natomiast żadnego szlaku rowerowego. Choć cała dolina jest płaska, to jednak jest dość trudna do przejechania rowerem. Głównie z powodu konieczności wciągania roweru na dość stromą skałę, żeby ominąć zagrodę, która zamyka wejście do doliny od strony Gacek, a także stanu leśnej, naturalnej ścieżki biegnącej dnem doliny. Okresowo dno doliny bywa podmokłe i mocno zarośnięte, co utrudnia jazdę rowerem.

W Dolinie Kluczwoy, fot. A. Kwarciak

Jurajski Raj

W północnej części Zelkowa, przy wejściu do środkowej części Doliny Kluczwoy przy drodze Zelków-Biały Kościół znajduje się kolejna kraina Jurajskiego Raju. Stanowi doskonały punkt „wypadowy” w Dolinie i na teren rezerwatu. Urządzono tam miejsce do odpoczynku w postaci ławek i zadaszonych wiat oraz mini centrum informacji turystycznej wyposażone w zadaszoną placzkę informacyjno-ekspozycyjną (► str. 80).

Staw w Zelkowie, fot. UG Zabierzów

Oferta Turystyczno-Rekreacyjna Gminy

JURAJSKI RAJ

W 2011 r. Gmina Zabierzów zrealizowała przy współfinansowaniu ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego projekt „Jurajski Raj w Gminie Zabierzów – produkt i oferta turystyczna”. *Jurajski Raj* to koncepcja kompleksowego zagospodarowania turystycznego terenu Gminy Zabierzów w powiązaniu z istniejącymi szlakami turystycznymi. Celem przedsięwzięcia było podniesienie konkurencyjności turystycznej gminy poprzez rozbudowę właściwej infrastruktury i promocję najpiękniejszych zakątków, które pozostawały często nieznanne i niedostępne w związku z niewystarczającym oznakowaniem i skromnym zapleczem.

Amfiteatr w Zabierzowie, fot. UG Zabierzów

W ramach projektu powstały „tematyczne krainy”, które pełnią różnorodne funkcje: wypoczynkowe, sportowe, rekreacyjne, zabawowe, edukacyjne. Profil („wiodąca tematyka”) krain została dostosowana do naturalnych warunków przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych miejsc, w których zostały zlokalizowane, i są to m.in.: wspinaczka skałkowa, sporty rowerowe, biegi terenowe, trasy marszu nordyckiego, ścieżki edukacyjno-zabawowe z wioskami dziecięcymi i zajęciami tematycznymi, tereny rekreacyjne. Krainy docelowo mają zostać połączone ze sobą trasami turystycznymi pieszymi i rowerowymi poprzez uporządkowanie i odnowienie istniejących szlaków oraz wykonanie nowych. Projekt zakłada także prawidłowe oznakowanie istniejących oraz nowych atrakcji turystycznych. Krainy stanowią centra, strefy funkcjonalne, w których w oparciu o nowoczesną infrastrukturę urządzono:

- mini centra informacji turystycznej,
- miejsca biwakowe (odpoczynkowe),
- wielofunkcyjne place rekreacyjne,
- centra edukacyjno-zabawowe dla dzieci,
- strefy sportów ekstremalnych,
- trasy rowerowe.

Krainy to kompleksy obiektów, na które składają się: drewniane domki i wiaty, tablice informacyjne (prezentujące mapy oraz materiały edukacyjne), a także drewniane elementy przeznaczone do zajęć edukacyjno-zabawowych. Ponadto znajdują się tu miejsca, w których można rozpaść ognisko. Obiekty i urządzenia wybudowano w stylu nawiązującym do tradycyjnej architektury regionu. Na terenie obiektów zorganizowano miejsca dla osób niepełnosprawnych i zamontowano stojaki na rowery. Tereny wokół „krain” zostały uporządkowane, fragmenty nawierzchni wyremontowane i utwardzone kostką brukową, wytyczono nieutwardzone drogi i place komunikacji kołowej i pieszej.

W większości obiektów przygotowano również miejsca postojowe dla samochodów. Kompleksy poszczególnych „krain” zlokalizowane zostały w bardzo atrakcyjnych krajobrazowo zakątkach gminy i pięknie wkomponowane w otoczenie z poszanowaniem przyrody. Drogi dojazdowe do krain zostały oznakowane jednolitymi kierunkowskazami, a w rejonie obiektów uzupełnione tablicami z mapami.

Krainy *Jurajskiego Raju* pełnią nie tylko funkcję wypoczynkową i rekreacyjną, ale także edukacyjną, a zwłaszcza edukacji przyrodniczej. W tym celu powstały ścieżki edukacyjne poprowadzone przez atrakcyjne pod względem przyrodniczym miejsca. Wokół poszczególnych krain powstały wystawy prezentujące przyrodnicze i kulturowe walory *Jurajskiego Raju*. Są one rozmieszczone zarówno w pawilonach edukacyjnych (drewnianych domkach), jak i w przestrzeni otwartej, na specjalnie przygotowanych planszach ekspozycyjnych. Prezentują one gałtunki, ekosystemy oraz procesy przyrodnicze. Elementy edukacyjne zostały zlokalizowane przeważnie przy głównych wejściach na teren danego obiektu *Jurajskiego Raju*.

Drugim, szczególnie nowatorskim przedsię-

wzięciem, nie tylko w skali regionu – jest program edukacyjny ujęty w formie rekreacji i zabawy, realizowany jako terenowe ścieżki edukacyjne (centra edukacyjno-zabawowe). Powstały z myślą o prowadzeniu zajęć edukacyjnych przeznaczonych zarówno dla indywidualnych osób, jak i grup zorganizowanych w naturalnych warunkach plenerowych mających na celu uruchamianie kreatywności i wyzwalanie fantazji intelektualnej zwiedzających.

W tym celu wybudowano cały kompleks urządzeń i konstrukcji przestrzennych z drewna w postaci podstawowych figur geometrycznych, tj. kwadrat, trójkąt i koło, które w różnorodnych układach zostały rozłożone w terenie. W oparciu o te stacjonarne konstrukcje, do których montuje się wedle własnego pomysłu dodatkowe wyposażenie i dekoracje, opiekunowie grup szkolnych mogą tworzyć dowolną kompozycję przestrzenną i organizować wg własnej i podopiecznych inwencji twórczej zabawę połączoną z funkcjami edukacyjnymi. Stworzono tu również „wioski dziecięce”, składające się z kilku stanowisk: przygody, poszukiwania oraz miejsca zabaw dla dzieci i młodzieży.

Takie centra edukacyjno-zabawowe (ścieżki edukacyjne) urządzono w trzech „krainach” *Jurajskiego Raju*:

- w „Dolinie Aleksandrowickiej” w Aleksandrowicach,
- w „Pańskich Kątach” w Nielepicach,
- w „Skałnym Raju” w Kobylanach.

Obiekty *Jurajskiego Raju* są dostępne bez względu na porę, służą zarówno mieszkańcom gminy, jak i przyjezdnym turystom. Krainy wyposażone w ścieżki edukacyjne to doskonałe miejsce do prowadzenia zajęć z grupami szkolnymi a także wspólnej zabawy rodziców z dziećmi.

Integralną częścią projektu było stworzenie serwisu internetowego, zawierającego mapy oraz informacje dotyczące turystyki i historii. Serwis jest dostępny na stronie www.jurajskiraj.pl, jak

również w *infomatach*, zlokalizowanych w wybranych centrach informacji turystycznej. W serwisie internetowym www.jurajskiraj.pl można pobrać mapy Gminy Zabierzów w formatach: mapy rastrowe - JPG i PNG, mapy do programu TrekBuddy na telefony komórkowe, mapy zintegrowane z programem KaMap - na komputery stacjonarne oraz na wszystkie urządzenia przenośne używające systemów Windows Mobile i Windows CE - palmtopy, palmfony, nawigacje samochodowe oraz plik z samymi punktami atrakcji turystycznych, mapy do turystycznych urządzeń firmy Garmin modele serii: Colorado, Dakota, Oregon, oraz nowszych, obsługujących mapy rastrowe (np. serie GPSMap 62 i 78), mapy do programu OziExplorer (i innych obsługujących mapy rastrowe z plikiem kalibracyjnym .map) oraz plik z samymi punktami atrakcji turystycznych.

Krainy

Rycerskie Sióło w Radwanowicach

Współrzędne GPS: N50 08.902 E19 42.557 (34U 407785 5555924)

Rycerskie Sióło zlokalizowane jest w centrum miejscowości Radwanowice, na placu obok remizy. Pełni funkcję mini centrum informacji turystycznej, wyposażone w *infomat*. Miejsce odpoczynkowe w postaci wiat z ławkami, przystosowane jest dla osób niepełnosprawnych. Na placu znajdują się miejsca postojowe dla samochodów osobowych oraz przystanek autobusowy (linia 278 oraz bus).

Rycerski Wąwóz w Radwanowicach

Współrzędne GPS: N50 08.902 E19 42.557 (34U 407785 5555924)

Obiekt zlokalizowany jest na zachodnich obrzeżach wsi, na skraju lasu w niewielkiej dolince, u progu zbocza góry Okraglik. „Rycerski Wąwóz” w Radwanowicach to wielo-

Rycerski Wąwóz w Radwanowicach, fot. K. Smiech

funkcyjny plac rekreacyjny, stanowiący głównie komfortowe zaplecze wypoczynkowe dla turystycznego ruchu pieszego i rowerowego rozwijanego w okolicy w oparciu o istniejące szlaki (czarny: Radwanowice-Szkлары; zielony: Rudawa-Dolina Raclawki). Wypoczynkowi służą domki i zadaszone wiaty z ławkami, wybudowane na kostce brukowej, przystosowane dla osób niepełnosprawnych ruchowo. Zabawy i gry umożliwiają specjalny plac, na którym przygotowano miejsce, gdzie można rozpalic ognisko.

Skalny Raj w Kobylanach

Skalny Raj w Kobylanach to szczególna kraina, składająca się z 3 części: pierwsza w Dolinie Kobylańskiej z wyjściem boczną dolinką na zachodnią krawędź Doliny – ukierunkowana na sporty ekstremalne, druga w centrum Kobylan – mini centrum informacji turystycznej, trzecia w łązkach Kobylańskich – miejsce wypoczynku

1) Sporty Ekstremalne w Dolinie Kobylańskiej

Współrzędne GPS: N50 09,400 E 19 44,987 (34U 410694E 5556797N)

Kraina stanowi kompleks 3 zespołów wypoczynkowo-informacyjnych (wiaty, pawilony edukacyjne, tablice informacyjne, inne urządzenia) rozłożonych w odległości pół kilometra i połączonych oznakowaną ścieżką edukacyjną. Pierwszy zespół obiektów leży na wierzchołku zachodniej krawędzi Doliny Kobylańskiej, tuż przy drodze z Kobylan do Będkowic. W tym centrum rekreacji i wypoczynku, oprócz wiat stanowiących zaplecze do uprawiania marszu nordyckiego, biegu terenowego, rekreacji zbiorowej, tablic informacyjnych urządzono jedną z trzech w *Jurajskim Raju* ścieżek edukacyjnych (centrum edukacyjno – zabawowe): *Wioska Dziecięca – Skalny Raj* z miejscem zabaw dla dzieci i młodzieży „małpi gaj”.

Skalny Raj w Kobylanach, fot. K. Śmiech

Do dyspozycji turystów oddano miejsca postojowe dla samochodów. Stąd prowadzi alternatywna w stosunku do drogi z Kobylan ścieżka dojściowa do Doliny Kobylańskiej. Kolejny punkt wypoczynkowy urządzono w połowie zejścia do doliny. Trzeci znajduje się w samej Dolinie Kobylańskiej, u wylotu bocznej dolinki.

Tematem wiódącym tej krainy jest wspinaczka skałkowa. W rejonie poszczególnych obiektów a także na całej trasie znajduje się szereg tablic prezentujących tematykę wspinaczki skałkowej. Tablice ustawione u podnóża kilku skał prezentują „zagospodarowanie” danej skały do wspinaczki.

Działania edukacyjne *Skalnego Raju* mają uświadomić zwiedzającym odczytywanie krajobrazu jako całości przyrody oraz znaczenia elementów wprowadzonych przez człowieka; jako zespołu ekosystemów, czyli wzajemnie oddziałujących na siebie biocenozy i siedliska.

2) Mini Centrum Informacji Turystycznej w Kobylanach

Współrzędne GPS: N50 08,934 E19 45,460 (34U 411242E 5555925N)

Znajduje się w centrum miejscowości obok remizy OSP. Na uporządkowanym, dostosowanym dla niepełnosprawnych placu, urządzono miejsce odpoczynku z dwoma domkami i wiatą, wyposażone w *infomat*.

3) Miejsce wypoczynku w łązkach Kobylańskich

Współrzędne GPS: N50 08,977 E19 44,361 (34U 409935 E5556027N)

Znajduje się u podnóża okazałej skały „Dziadek i Babka” na zboczu góry Żarnowa, zamykającej wylot Doliny Będkowskiej w przysiółku łązki Kobylańskie. Wyposażone w wiatę i tablice edukacji wspinaczki skałkowej oraz mapy pełni funkcję wypoczynkowo-edukacyjną.

Dolina Kluczwoły w Zelkowie, fot. K. Śmiech

Dolina Kluczwoły w Zelkowie

Współrzędne GPS: N50 09,842 E19 49,066 (34U 415562 5557538)

Dolina Kluczwoły w Zelkowie jest zlokalizowana przy wejściu do środkowej części Doliny Kobylańskiej przy drodze Zelków-Białe Kościół. Jest urokliwym zakątkiem, przez który prowadzą szlaki turystyczne: pieszy – czarny z Modlnicy do Jaskini Wierchowickiej Górnej, rowerowy – czerwony okrężny gminy Zabierzów; ponadto nieco niżej rozpoczyna się okrężny szlak spacerowy po rezerwacie *Dolina Kluczwoły*. Stanowi doskonały punkt wypadowy na teren doliny i do rezerwatu. Urządzono tu miejsce odpoczynkowe (ławki i zadaszone wiaty) oraz mini centrum informacji turystycznej, wyposażone w zadaszoną planszę informacyjno-ekspozycyjną. Sąsiadujący z „centrum” rezerwat leśny *Dolina Kluczwoły* obejmuje obszar 35,22 ha. Wśród drzewostanu dominuje grad, znajduje się w nim również starodrzew buczyny karpackiej, a w runie występuje licznie chroniona lilia złotogłów. Rezerwat jest objęty programem ochrony przyrody *Natura 2000*.

Brama Bolechowicka w Bolechowicach

Współrzędne GPS: N50 09,299 E19 47,355 (34U 413510 5556565)

Brama Bolechowicka to obiekt o wybitnej, niepowtarzalnej lokalizacji. Położony na szczycie stromego, południowego progu Wyżyny Olkuskiej (stanowiącego jednocześnie północną krawędź Rowu Krzeszowickiego), zachwyca jednym z najpiękniejszych widoków na panoramę *Jurajskiego Raju*. Na pierwszym planie pojawiają się Bolechowice, z górującą nad wsią wieżą zabytkowego kościoła i sterczącymi na prawo filarami skalnymi – słynnej Bramy Bolechowickiej, nieco dalej widać Rów Krzeszowicki, Garb Tenczyński i pasma Beskidów. W pogodne dni można z niego dostrzec szczyty Tatr.

Kraina leży na czerwonym szlaku rowerowym, w połowie drogi między centrum Bolechowic a Zelkowie, w sąsiedztwie Doliny Bolechowickiej – znajduje się w nim rezerwat, a cały teren doliny jest objęty ochroną programu *Natura 2000*.

Brama Bolechowicka służy wypoczynkowi oraz za sprawą mini centrum informacji – edukacji turystycznej.

Schronienia udzielają dwie zadaszone wiaty z ławkami oraz domek, wybudowane na utwardzonym placu oraz przystosowane dla niepełnosprawnych. Pawilon edukacyjny, tablice oraz *infomat* tworzą mini centrum informacji turystycznej. Pozostałe elementy edukacji turystycznej (plansze, tablice) mają na celu zapoznanie zwiedzających przed wejściem w obręb szlaków turystycznych z celami i zasadami ochrony przyrody, walorami przyrodniczymi i kulturowymi, warunkami zwiedzania. Elementy te zostały zamontowane wzdłuż ścieżki nad wąwozem, nieco poniżej miejsca wypoczynkowego. Dojazd samochodem do „krainy” jest możliwy od strony Zelkowa – ulicą Górską.

Amfiteatr w Zabierzowie

Współrzędne GPS: N50 06,923 E19 47,414 (34U 413508 5552160)

Położony w kamieniołomie w Zabierzowie *Amfiteatr* jest nazwą krainy stanowiącej w oparciu o plansze oraz *infomat* mini centrum informacji turystycznej, i będącej miejscem wypoczynkowym (cztery wiaty z ławkami) z utwardzonym placem widokowym.

Nieczynny kamieniołom wapieni jurajskich składa się z dwóch odrębnych części, z których dolną zajmuje rozległy staw. Eksploatacja w kamieniołomie została przerwana na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego wieku. Uporządkowane ścieżki pozwalają na zapoznanie się z całym obszarem. W południowej części krainy można zobaczyć kolistę wyrobisko starego łomu wapieni (tzw. kamieniołom góry), o płaskim wyrównanym dnie i stromych ścianach z licznymi wychodniami jurajskich wapieni. Z grani rozległy widok na Rów Krzeszowicki i Wyżynę Olkuską. Utwardzony plac znajdujący się w połowie ścieżki, stanowi dogodny miejsce wypoczynku, i jest jednocześnie punktem widokowym umożliwiający podziwianie dolnego kamieniołomu z jeziorkiem położonym wśród skał. Skrajem terenu przebiegają szlaki: pieszy, niebieski: Korzkiew-Zabierzów-Mników oraz okrężny, spacerowo-dydaktyczny po Lesie Zabierzowskim. Miejsce dostępne dla osób niepełnosprawnych ruchowo. W sąsiedztwie *Amfiteatru* mieści się restauracja „Grube Ryby”.

Amfiteatr w Zabierzowie, fot. K. Śmiech

Stoneczna Polana w Brzostkwinia

Współrzędne GPS: N50 05.290 E19 44.354
(34U 409811 5549194)

Stoneczna Polana w Brzostkwinia to miejsce przeznaczone głównie dla rowerzystów. W okolicy wyznaczono bowiem ekstremalne trasy rowerowe do uprawiania *downhillu*. Kraina została wybudowana na południowym zboczu góry Popówka, na którym znajduje się radar wojskowy obsługujący lotnisko w Balicach. Obiekt położony jest z dala od zabudowań, na działce o zróżnicowanej rzeźbie terenu. Dojazd rowerem z drogi Morawica-Brzostkwinia prowadzi pełną ścieżką odchodzącą od szosy nieco poniżej szczytu na południe. Trasę dojazdu wskazują tablice informacyjne *Jurajskiego Raju*.

Wypoczynkowi służą zadaszone wiaty z ławkami, wybudowane na utwardzonym placu z fragmentem drogi dojazdowej. Znajduje się tu również punkt z tablicami edukacyjnymi. Teren krainy położony jest na południowej krawędzi Garbu Tenczyńskiego i stanowi dobry punkt widokowy na pasma górskie, a także do obserwacji samolotów startujących z lotniska w Balicach

Pańskie Kąty w Nielepicach

Współrzędne GPS: N50 06.191 E19 41.822
(34U 406822 5550915)

Pańskie Kąty w Nielepicach to centrum wypoczynkowe z funkcjami edukacyjno-zabawowymi, o wyjątkowej lokalizacji. Powstało na średleńskiej polanie, w pewnym oddaleniu od zabudowań wsi, na płaskim szczycie Dębowej Góry, wznoszącym się po południowo-zachodniej stronie Nielepic. Z centrum wsi wiedzie tam stroma, najpierw asfaltowa, potem leśna ścieżka – razem do przejścia dystans około 1 km. Dużo wygodniejsze dojście jest od południowej strony ścieżką leśną z przysiółka Kamyk. Prowadzi tam zupełnie płaska trasa o długości około 700 m. W obszarze tej krainy położona

Pańskie Kąty w Nielepicach, fot. K. Śmiech

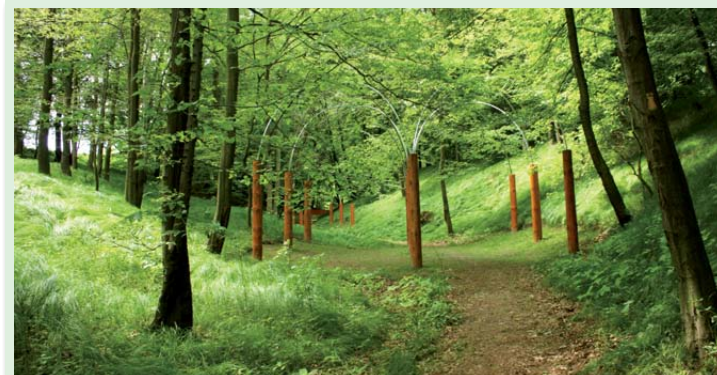
jest najbardziej okazała skała – *Na dębowej Górze*. Z jej szczytu rozciąga się panorama na Dolinę Nielepicą, Rów Krzeszowski oraz okoliczne wierzchołki. W jej obrębie znajduje się także jaskinia *Pańskie Kąty* – niewielka grotta, udostępniona do zwiedzania warunkowo, pod specjalistycznym nadzorem.

W *Pańskich Kątach* urządzono jedną z trzech w *Jurajskim Raju* ścieżkę edukacyjną (centrum edukacyjno-zabawowe): „Wioska Dziecięca Mamuci Ząb” i miejsca zabaw dla dzieci i młodzieży. W oparciu o kompleks drewnianych urządzeń i konstrukcji przestrzennych w postaci podstawowych figur geometrycznych, tj. kwadratu, trójkąta i koła, opiekunowie grup szkolnych mogą organizować według własnej inwencji twórcze zabawy dla dzieci połączone z zadaniami edukacyjnymi. Cały plac został utwardzony i wyposażony w urządzenia umożliwiające dostęp dla osób niepełnosprawnych ruchowo.

Tereny wokół krainy stanowią doskonałe warunki do uprawiania turystyki rowerowej, joggingu i biegu na orientację. Obiekty krainy są przydatnym zapleczem wypoczynkowym dla miłośników powyższych form aktywności fizycznej. Kraina połączona została specjalnym szlakiem dojściowym z zielonym szlakiem Nielepie-Bukowa Góra.

Pańskie Kąty w Nielepicach, fot. K. Śmiech

Dolinka Aleksandrowicka, fot. K. Śmiech

Mała Polana Kmity w Rząsce

Współrzędne GPS: N50 05.997 E19 49.557
(34U 416035 5550404)

Mała Polana Kmity to miejsce wypoczynkowe w rejonie tras rowerowych. Służą temu zadaszone wiaty z ławkami. Mała Polana Kmity jest zlokalizowana w sąsiedztwie stadionu KS Wisła Rząska, skąd ścieżki rowerowe prowadzą w rejon zalesionego wzgórza Bukowina i Rezerwatu *Skała Kmity*.

Duża Polana Kmity w Rząsce

Współrzędne GPS: N50 06.259 E19 49.372
(34U 415822 5550893)

Duża Polana Kmity to miejsce służące wypoczynkowi oraz zabawie, urządzone w obrębie ścieżek spacerowych. Z myślą o komfortowym wypoczynku wybudowano tu dwa domki oraz dwie zadaszone wiaty z ławkami, na utwardzonym kostką placu. Stworzono tu również zaplecze dla zabaw przy ognisku. Miejsce dostępne jest dla osób niepełnosprawnych ruchowo. Obiekt znajduje się w zachodniej części Rząski, na północnym stoku niewysokiego wzniesienia *Tabola*. Dojazd rowerem lub dojście ścieżką odbywa się wzdłuż torów kolejowych.

Duża Polana Kmity w Rząsce, fot. K. Śmiech

Dolinka Aleksandrowicka w Aleksandrowicach

Współrzędne GPS: N50 05.525 E19 45.068
(34U 410670 5549616)

Dolinka Aleksandrowicka to nazwa krainy położonej w środkowej części Doliny Aleksandrowickiej, bezpośrednio przy szosie Aleksandrowice-Kleszczów. W odległości około 800 m od obiektów tej krainy przebiega czarny szlak pieszy z Morawicy do szlaku niebieskiego: Mników-Zabierzów oraz do czerwonego rowerowego *Orlich Gniazd*. Nieco poniżej, w odległości 100 m, znajduje się początek okrężnego szlaku spacerowo-dydaktycznego po Dolinie Aleksandrowickiej. Z uwagi na dostępność komunikacyjną kraina wyposażona jest w miejsca postojowe dla samochodów osobowych, motorów i rowerów. Wypoczynkowi służą pawilony i zadaszone wiaty z ławkami, wokół których umieszczono planse i tablice informacyjne pełniące funkcję edukacyjną. Do dyspozycji turystów zainstalowano również *informat*. Ponadto urządzono tu miejsce rekreacji zbiorowej z zapleczem dla zabaw przy ognisku oraz jedną z trzech w *Jurajskim Raju*, ścieżkę edukacyjną: *Wioska Dziecięca – Kraina Skarbów*, z stanowiskiem poszukiwania skarbów i miejscami zabaw dla dzieci i młodzieży. Służą temu cały kompleks urządzeń i konstrukcji przestrzennych z drewna w postaci podstawowych figur geometrycznych, tj. kwadrat, trójkąt i koło, rozłożonych w bocznej zalesionej dolinie. W oparciu o nie opiekunowie grup szkolnych mogą organizować wg własnej inwencji twórczej zabawy dla dzieci połączone z funkcjami edukacyjnymi. Ścieżka ma ponad 0,5 km długości. Miejsce wyposażone w urządzenie umożliwiające dostęp dla osób niepełnosprawnych ruchowo. Teren położony w zaciszu, poza zabudową mieszkaniową i uczęszczanymi drogami w pobliżu boiska piłkarskiego „KS Topór Aleksandrowice”.

SZLAKI TURYSTYCZNE

Ogólna charakterystyka

Szlak turystyczny to swego rodzaju trasa wyznaczona, która oznakowana jest określonymi symbolami wyznaczającymi jej przebieg, a także ułatwiającymi odnalezienie odpowiedniej drogi. Wytyczane są w ten sposób, aby ułatwić turystom dotarcie do najciekawszych miejsc i obszarów regionu.

Ze względu na sposób przemieszczania się wyróżniamy następujące szlaki: piesze (górskie i nizinne), rowerowe, wodne (żeglarskie i kajakowe), jeździeckie (konne), narciarskie. Ponadto wśród szlaków pieszych, oprócz podstawowych szlaków turystycznych, wyróżnia się szlaki: spacerowe, dojściowe i ścieżki dydaktyczne (np. przyrodnicze, historyczne).

Powyższe szlaki prowadzą drogami, leśnymi i polnymi ścieżkami, są w sposób ciągły oznakowane w terenie przyjętymi znakami, tak, aby użytkownik mógł w sposób jednoznaczny przemieszczać się po wyznaczonej trasie (od znaku do znaku). Istnieje jeszcze inny rodzaj szlaków, na których oznakowane są wybrane obiekty, a dojazd wskazują tablice kierunkowe, ustawione jedynie przy drogowych węzłach komunikacyjnych. Są to szlaki historyczne, tematyczne, trasy krajoznawcze oraz inne (np. *Szlak Architektury Drewnianej, Szlak Zabytków Techniki, Szlak Gotycki*, itd.).

Najbardziej uczęszczane są szlaki piesze (szczególnie górskie) i rowerowe. Dla oznaczeń szlaku pieszego stosuje się trzy poziome paski składające się z barwy białej (2 zewnętrzne), natomiast środkowy wypełniony jest na czarno, czerwono, niebiesko, zielono bądź żółto. Kolor jaki znajduje się w środku oznaczenia szlaku pieszego nie ma związku z jego trudnością. Owe oznaczenia umieszcza się na drzewach, murach, skałach i innych tego typu miejscach.

Szlaki rowerowe nie są drogami rowerowymi w rozumieniu prawa; nie są wydzielonymi pasami ruchu. Szlak rowerowy, to podobnie jak szlak pieszy wyznaczona i oznakowana trasa po istniejących ścieżkach i drogach. Zgodnie z zasadami znakowania przyjętymi przez PTTK, szlaki rowerowe oznaczone są białymi kwadratami z czarnym symbolem roweru i paskiem koloru szlaku (szlaki krajowe) lub literą R i numerem szlaku (szlaki międzynarodowe). Można jednak spotkać w terenie oznaczenia nie trzymające się tych norm (zwłaszcza starsze szlaki; np. biały kwadrat z symbolem roweru w kolorze szlaku lub piktogram rowerzysty).

W Polsce generalnie nie ma oficjalnej instytucji odpowiedzialnej za szlaki. Zapewne w powszechnej świadomości wiodącą w tym zakresie organizacją jest PTTK. I w rzeczywistości tak jest, choć praktyka wskazuje, że szlaki turystyczne w naszym kraju są wytyczane i znakowane przez wiele różnych instytucji i organizacji. Dotyczy to głównie szlaków rowerowych, których inwestorami są często lokalne samorządy. Opieka nad szlakami pieszymi, szczególnie górskimi, jest jednak domeną PTTK.

Szlaki na terenie Gminy Zabierzów

Na terenie Gminy Zabierzów spotkamy 4 rodzaje szlaków:

- szlaki piesze (około 70 km)
- szlaki rowerowe (ponad 80 km)
- szlaki spacerowo-dydaktyczne (15,5 km)
- szlak konny (38 km)

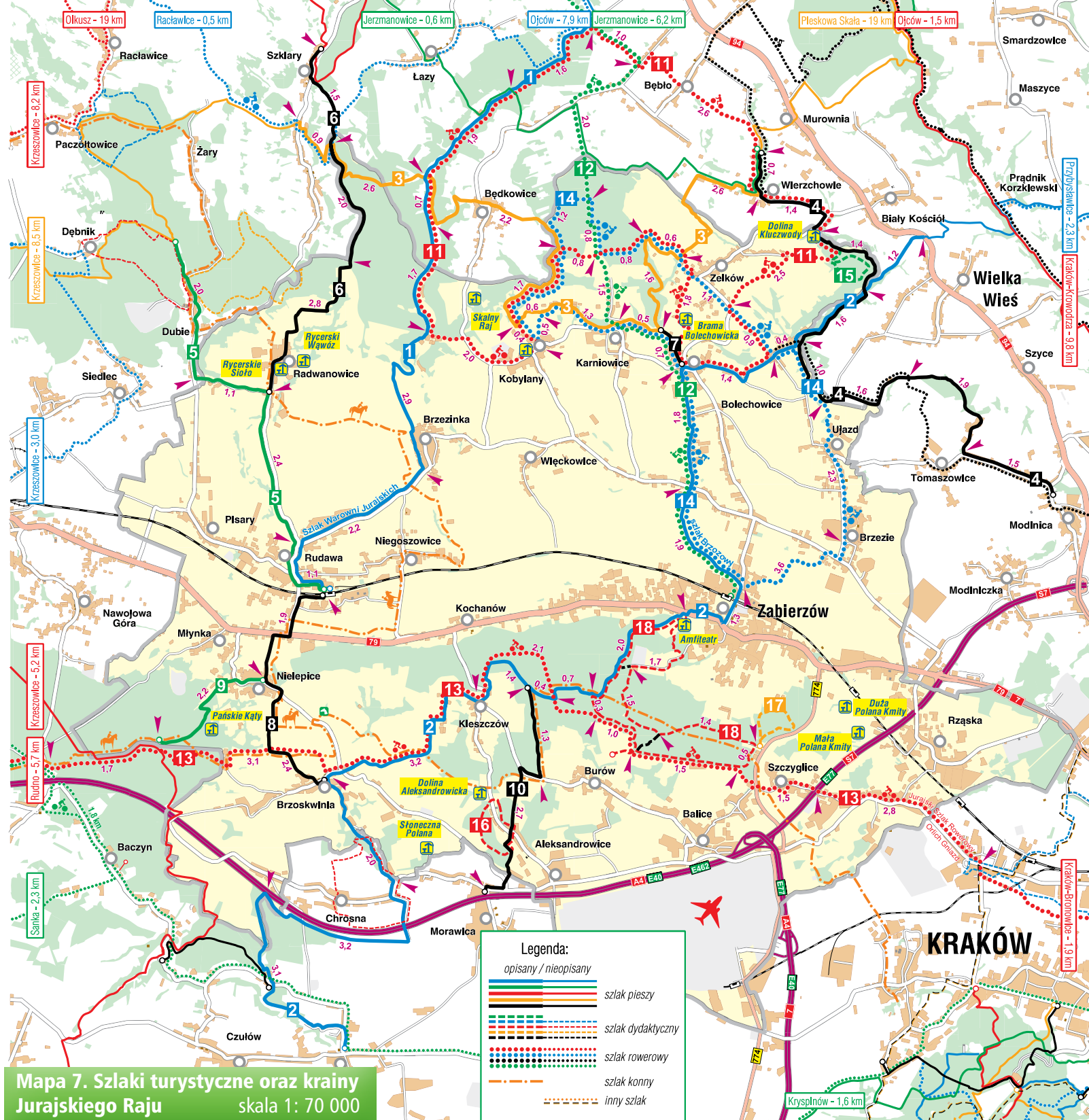
Szlaki piesze zostały wyznaczone i są utrzymywane przez Oddział Krakowski PTTK. PTTK jest tu wyłącznym inicjatorem i realizatorem sieci szlaków. Oddział jako instytucja pozarządowa nie dysponuje stałym budżetem, dlatego też odnawianie szlaków prowadzi w miarę pozyskiwanych dotacji z urzędu marszałkowskiego lub korzystając z gminnego wsparcia.

Szlaki rowerowe w praktyce zostały wykonane również przez Krakowski Oddział PTTK, ale w tym wypadku Oddział wykonał je na zlecenie, między innymi gminy Zabierzów. Aktualnie przy odnawianiu szlaków przechodzi się na jednolity, zaproponowany przez PTTK (i zatwierdzony urzędowo dla dróg publicznych) wzór. Inna sprawa, że z uwagi na górzysty profil tutejszych tras, poprzedni znak bardziej sugestywnie oddawał charakter szlaku.

Szlaki rowerowe prowadzą najbardziej interesującymi krajoznawczo ścieżkami, ale należy otwarcie przyznać, że poza *Szlakiem Orlich Gniazd* są niezwykle wymagające i raczej nieprzydatne do jazdy rekreacyjnej. Na trasie znajdują się strome podjazdy i trudne technicznie zjazdy. Dlatego początkującym polecamy pewne modyfikacje tras.

Szlaki spacerowo-dydaktyczne wyznakowano w interesujących przyrodniczo obszarach, a do ich powstania przyczyniło się Nadleśnictwo Krzeszowice we współpracy z PTTK i ZJKP. Wałory przyrodnicze prezentują rozmieszczone wzdłuż ścieżek tablice informacyjne.

ZNAKOWANIE SZLAKÓW	
PIESZE 	ROWEROWE
KONNE 	SPACEROWO-DYDAKTYCZNE

Mapa 7. Szlaki turystyczne oraz krainy Jurajskiego Raju skala 1: 70 000

Legenda:
 opisany / nieopisany

- szlak pieszy
- szlak dydaktyczny
- szlak rowerowy
- szlak konny
- inny szlak

SZLAKI PIESZE

**Szlak niebieski Warowni Jurajskich:
Rudawa PKP - Mstów (nr 1)**

Szlak Warowni Jurajskich, którego nazwę zaproponował wybitny znawca Jury, autor licznych przewodników – Julian Zinkow, został wytyczony w latach 70. XX w. z inicjatywy Andrzeja Stróżeckiego z Zawiercia. Szlak prowadzi przez całą Jurę, z południa na północ i liczy około 155 km. Rozpoczyna się dokładnie na stacji PKP w Rudawie, a kończy w podczęstochowskim Mstowie. Jest bliźniaczym szlakiem do czerwonego Szlaku Orlich Gniazd (poza granicami gminy) i prowadzi do wielu ciekawych obiektów, które nie znalazły się na trasie głównego szlaku prowadzącego przez Jurę. Oba szlaki kilkakrotnie się krzyżują. Na trasie Szlaku Warowni Jurajskich znajdują się następujące atrakcje: ruiny strażnicy (Ryczów, Łutowiec, Przewodziszowice, Suliszowice), zamki (Ojców, Smoleń, Ogrodzieniec, Morsko, Ostrężnik), klasztor w Grodzisku, Ojcowski Park Narodowy i rezerwat (Ostrężnik, Góra Zborów, Smoleń) (► mapa nr 8, str. 88).

Przebieg szlaku:
Rudawa PKP-Brzezinka (3,9 km) – wejście do Doliny Będkowskiej (6,3 km) – okolice Sokolicy z grodziskiem (8,7 km) – Czajowice parking (17,2 km) – Brama Krakowska (18,7 km) – zamek w Ojcowie (20,7 km) – Tamawa (31,3 km) – Imbramowice klasztor Norbertanek (35,3 km) – Głanów dwór (43,3 km) – Wolbrom Rynek (54,8 km) – Dłużec kościół (58,3 km) – Ryczów (72,0 km) – ruiny zamku «Ogrodzieniec» (76,7 km) – Ogrodzieniec kościół (78,5 km) – Zawiercie PKP (88,2 km) – zamek Morsko (101,4 km) – Podlesie stacja GOPR (103,4 km) – Lutowiec ruiny strażnicy (117,4 km) – Przewodziszowice ruiny strażnicy (122,4 km) – Ostrężnik ruiny zamku (126,7 km) – Suliszowice ruiny strażnicy (129,2 km) – Zrębice kościół (138,9 km) – Turów PKP (146,0 km) – Mafusy Wielkie (149,5 km) – Mstów (154,0 km)

Na terenie gminy Zabierzów znajduje się nieco ponad 7 km początkowego fragmentu szlaku. Rudawa (0 km). Szlak rozpoczyna się przy stacji kolejowej. Tutaj mają swój początek także szlaki: czarny do Brzoskwini i zielony do Doliny Racławki, z którym początkowo biegnie wspólnie szlak Warowni Jurajskich. Trasa szlaku biegnie kilkadziesiąt metrów na zachód, skręca w prawo w ul. Zielonki, na skrzyżowaniu z ul. Sienkiewicza ponownie na zachód i prowadzi obok zabytkowej „willi z wieżyczką”, w której w 1908 r. przebywał Henryk Sienkiewicz. Główną ulicą szlak biegnie na płn. do centralnego placu, przy którym mieści się zabytkowy zespół kościelny i cmentarz (► str. 65). Na rozwidleniu dróg (1,1 km), gdzie stoi murowana kapliczka z końca XIX w., szlak odbija w prawo i drogą asfaltową prowadzi aż do

Przy kościele w Rudawie, fot. W. Kowalczyk

Brzezinki. W tym miejscu szlaki rozdzielają się; szlak zielony biegnie dalej prosto, w kierunku Radwanowic. Nieco ponad 300 m, dalej po prawej stronie (za budynkiem nr 40), tuż przy drodze znajduje się udestępniony do zwiedzania schron z okresu II wojny światowej (► str. 34). Dalej szlak niebieski mija po lewej stronie zabudowania gospodarze Instytutu Zootechniki w Balicach, natomiast po prawej niewielkie bloki mieszkalne pracowników gospodarstwa. Następnie szlak biegnie wzdłuż szpalery przydrożnych drzew aż do metalowego krzyża z 1871 r., oznaczającego granicę terenów należących do dworu. Stąd szlak biegnie przez pola, z których rozciąga się piękny widok na zbrocza Wyżyny Olskiej. Po prawej stronie odbija droga do Niegoszowic (2,8 km). Tuż za pierwszymi zabudowaniami Brzezinki (3,3 km) szlak skręca w pierwszą, odchodzącą w lewo uliczkę. Skrajem wsi, najpierw wśród zabudowań, a następnie przez pola-biegnie na północ w kierunku Rowu Krzeszowickiego. W połowie stromizny (5,0 km) szlak opuszcza główną drogę, skręcając łukiem w kierunku zachodnim i odbija w prawo na wschód. Dalej biegnie wąskim grzbietem w kierunku Cebulowej Skály, skąd rozciąga się szeroka panorama na Rów Krzeszowicki, Garb Tenczyński i pasma Beskidów. Stromym zejściem szlak omija skałę, otwierając wejście do Doliny Będkowskiej (► str. 56). Wąską ścieżką prowadzi zachodnim zboczem doliny, przecinając boczną krasową dolinkę z śladami dawnej tamy, do przysiółka łączki Kobylańskie (6,2 km). Tu następuje wejście do Doliny Będkowskiej, szlak niebieski łączy się z czerwonym okrężnym szlakiem rowerowym. Mijamy okazałą, gustownie zaprojektowaną, krytą gontami willę zamykającą wejście do Doliny, następnie kilka stawów rybnych z hodowlą pstrągów w płaskim w tym miejscu dnie doliny. W miejscu niewielkiego wznosu asfaltowej drogi po prawej stronie charakterystyczna skałka tuż nad potokiem. Za zakrętem, na wysokości

Dolina Będkowska, fot. UG Zabierzów

budynku leśniczówki z lewej strony odchodzi boczna dolinka. Biegająca dnem dolinki bita droga prowadzi na szczyt wierzchowy, którą biegnie czarny szlak z Radwanowic. Wschodnie, bardziej strome zbocze dolinki pokryte jest rzędem skał. Za ostatnimi stawami (7,2 km) zarówno z lewej jak i prawej strony odchodzą poprzeczne niewielkie dolinki. Przed pięknie wkomponowanym w dno lewego wąwozu okazałym budynkiem z białym kamiennym ogrodzeniem znajduje się kapliczka ufundowana ku pamięci mieszkańców okolicy, pomordowanych przez hitlerowskich okupantów w czasie II wojny światowej. W tym miejscu, wzdłuż tych poprzecznych dolinek przebiega granica gminy. Granica ta w okresie niewoli stanowiła granice zaborów austriackiego i rosyjskiego. Dalej szlak biegnie już przez teren gminy Wielka Wieś. Płynący po prawej stronie drogi Potok Będkowski przegrodzony jest skalną zaporą (na miejscu dawniej istniejącego w tym miejscu naturalnego wodospadu). Dolina rozszerza się. Na wschodnim zboczu wy-

Sokolica w Dolinie Będkowskiej, fot. B. Czerwiński

bitna skała Szaniec, a w niej Jaskinia Szaniec. Zbliżamy się do najpiękniejszego fragmentu Doliny Będkowskiej. Z prawej strony widoczny jest wylot bocznej doliny, ujęty skalnymi wrotami - tzw. Brama Będkowska (6,2 km). Tutaj dochodzi żółty szlak pieszy Doleńsk Jurajskich z Będkowic. Kilometr dalej po prawej stronie góruje nad otoczeniem Sokolica - najwyższa w całej Jurze Krakowsko-Częstochowskiej skała wspinaczkowa. Ma wysokość ponad 70 m a na jej szczycie odkryto resztki grodziska z ok. XII w. Obok znajduje się gospodarstwo agroturystyczne „Brandysówka” z polem biwakowym, stanowiącym zaplecze dla licznie przebywających tu wspinaczy. Naprzeciw Sokolicy odchodzi na zachód boczna dolinka, w którą skręca żółty szlak odbijający do Szklar. Przechodzimy na drugą stronę Będkowskiego Potoku. Ok. 500 m od rozdroża po prawej stronie bardzo charakterystyczna skała, zwana ze względu na swój kształt Iglicą. Po lewej stronie, za potokiem popularna skała wspinaczkowa Zamczyśko, przez wspinaczy zwana Dupą Słonia. Dalej na potoku znajduje się Szum - największy w całej Jurze naturalny wodospad (zwany również Szerokim), a w pewnej odległości od niego wspinaczkowa Skała z Bluszczem. W stromym zboczu po prawej stronie liczne skały, niektóre z nich również udostępnione do wspinaczki. W zboczu tym warto podejść stromą szutrową drogą by zobaczyć bramę skalną zwaną Czarcimi Wrotami lub Piekelną Bramą. W zboczu tym znajduje się jeszcze inna wybitna skała - Gęsiarnia. Ok. 350 m od drogi znajduje się wywierzysko zwane źródłem Będkówki. W skałach powyżej źródła 4 pionowe jaskinie. Za źródłem w prawo odbija (9,8 km) do Kawiorów i Wierzchowa zielony szlak, który pół km wcześniej dołączył z lewej strony z łąz. W górnej części Doliny następna grupa skał; po prawej stronie Wielka Turmia, Zakłęty Mur, Zakłęty Bastion i Łabajowa Skała, a w niej Jaskinia Łabajowa. Węzeł szlaków - już poza mapą.

 Szlak niebieski Przybysławice (nr 2) (gm. Zielonki)-Mników (gm. Liszki) (► mapa nr 9, str. 95)

Przebieg szlaku:

Przybysławice MPK – Korzkiew (1,3 km) – Prądnik Korzkiewski (3,9 km) – Dolina Kluczwoły, Zamkowe Skały (7,2 km) – Bolechowice (10,6 km) – Zabierzów PKP (14,5 km) – Las Zabierzowski (droga do Kleszczowa) (17,1 km) – Kleszczów (20,2 km) – Brzoskwinia (23,3 km) – Chrosna (25,4 km) – Wąwóz Pótrzczycki (28,6 km) – Dolina Mnikowska Parking (29,3 km) – Mników MPK (31,7 km)

Na terenie gminy Zabierzów znajduje się około 22 km tego szlaku. Poniżej zaprezentowany jest opis poświęcony fragmentowi od drogi krajowej nr 94: Kraków – Olkusz do końca szlaku w Mnikowie.

Szlak przekracza drogę 94 w Białym Kościele w rejonie przysiółka Wino i jest to 6 km trasy. Najpierw biegnie na zachód boczna drogą wzdłuż zabudowań. Po lewej stronie niewielka boczna dolinka – Wieszczy Dół. Na rozwidleniu skręcamy w lewo, w ulicę Zamkową. Po kilku metrach, na kolejnym rozwidleniu ponownie wybieramy lewą, połączoną drogę i schodzimy do Wieszczego Dołu, który z kolei doprowadza nas do Doliny Kluczwoły (► str. 76). Gdybyśmy nie opuszczali ul. Zamkowej, to doszlibyśmy do Zamkowych Skał, na szczycie których znajdują się pozostałości zamku rycerskiego z początku

XIV w. Wedle ostatnich badań został on porzucony jeszcze przed zakończeniem budowy. W zamian powstał zupełnie od nowa zamek w Korzkwi. Zaniechanie budowy zapewne spowodowane było katastrofą budowlaną – obsunięciem się całej północnej i zachodniej części skały. Przeciwne zbocze (zachodnie) doliny zajmuje rezerwat Dolina Kluczwoły, utworzony w 1989 r. w celu ochrony lasu grądowego, muraw naskalnych i unikalnego krajobrazu. Po rezerwacie prowadzi określony szlak spacerowo-dydaktyczny o długości około 2 km. W Dolinie Kluczwoły (7,2 km) spotykamy czarny szlak: Modlnica-Jaskinia Wierchowska (► str. 99), biegnący wspólnie z niebieskim szlakiem aż do Gacek. Na obrzeżach Gacek szlaki rozdzielają się. Czarny dalej prowadzi dnem doliny; niebieski biegnie na wprost drogą stromo wspinającą się do góry. Przez skrzyżowanie (9,2 km) szlak wiedzie na wprost do Bolechowic. W tym miejscu znajduje się węzeł szlaków rowerowych oraz tablica z mapą Żelkowa i okolic. Mijamy szereg okazałych, powstających tu w szybkim tempie willi. Kilkaśmetrów za zakrętem mijamy cmentarz i dochodzimy do centrum Bolechowic (10,6 km) (► str. 46). Po prawej mijamy mурowany gotycki kościół z XIV w. z masywną, dobudowaną w latach 1912-13 wieżą zegarową. Obiekt dostępny jest dla zwiedzających po uprzednim telefonicznym zgłoszeniu (12 285 11 87). Tuż za kościołem, od strony północnej, w zieleni zabytkowego parku ukrywa

Potok Kluczwoły, fot. B. Czerwiński

Kamieniołom w Zabierzowie, fot. W. Kowalczyk

się klasycystyczny dwór z końca XVIII w. Rezydencja uległa przebudowie ok. 1880 r. i została odremontowana w latach 70-tych XX w. Stanowi prywatną własność i nie jest udostępniona do zwiedzania. Z dawnego zespołu dworskiego zachował się jedynie fragment muru stajni. W miejscu dawnych zabudowań gospodarczych powstał w 1997 r. parking. Na placu wokół parkingu odbywają się gminne festyny i okolicznościowe zabawy. Natomiast poniżej kościoła, przy skrzyżowaniu z ul. Jurajską, znajduje się ufundowany w 1928 r. pomnik upamiętniający mieszkańców Bolechowic poległych w latach I wojny światowej. Napis głosi: *Obywatelom Bolechowic ofiarom wojny światowej, która Polsce wolność przyniosła w 10 letnią rocznicę jej odzyskania mieszkańcy tej gminy tablicę tę poświęcają nazwiska ich potomnym przekazując.* W la-

Figurka przy kościele w Bolechowicach, fot. A. Kwarciak

tach powojennych do tablicy tej dopisano również nazwiska żołnierzy, którzy zginęli w czasie II wojny światowej.

Nieco poniżej kościoła, na rozległym rozdrożu: przystanek autobusowy, sklepy, tablice informacyjne z mapami. Obok początek czarnego szlaku dojściowego do Bramy Bolechowickiej.

Obok kolejnego sklepu skręcamy w lewo i wąską uliczką Nad Potokiem, przechodząc wielokrotnie z jednej na drugą stronę brzegu Bolechówki kierujemy się na południe. Przed mostkiem, wykonanym z metalowej kratki, z prawej strony dołącza uliczka Turystyczna. Następnie przecinamy potok Kobylanka, nieco dalej ul. Zieloną (12,2 km), która jest drogą powiatową Modlniczka-Rudawa. Wkrótce kończy się asfalt. Poła ścieżka biegnąca wzdłuż Kobylanki przechodzi na jej drugą stronę i doprowadza na wały Rudawy w Zabierzowie. Po kilometrowym odcinku wzdłuż rzeki, tuż za budynkiem nieczynnego młyna szlak przechodzi na drugą stronę Rudawy, kładką nad torami przekracza linię kolejową Kraków-Katowice (14,5 km) i ul. Kolejową prowadzi do drogi krajowej. Przed przekroczeniem Rudawy możemy zobaczyć ze szlaku 100 m w lewo, by obejrzeć skromny obelisk, odsłonięty w 50 rocznicę aresztowania przez gestapo mieszkającej tu rodziny Poganów oraz innych mieszkańców. Informuje o tym umieszczona na pomniku inskrypcja.

Za torami nowoczesna bryła ośrodka sportowo-rekreacyjnego z pływalnią i halą sportową oraz budynek szkolny. Naprzeciw ośrodka, po wschodniej stronie ul. Kolejowej, na terenie poprzemysłowego placu trwa budowa ratusza, wokół którego planowane jest wytyczenie rynku.

Na przystanku autobusowym znajduje się infomat, prezentujący stacjonarnie portal www.jurajskiraj.pl.

Po drugiej stronie skrzyżowania stoi murywany kościół parafialny pw. Św. Franciszka z Asyżu, budowany w latach 1912-38. Szlak skręca na zachód i przez ponad pół kilometra prowadzi główną drogą. Odbija w boczną uliczkę przy tablicy „Grube Ryby” (15,6 km). Grube Ryby to nazwa restauracji położonej w urokliwym miejscu na skraju lasu, nieopodal stawu znajdującego się na dnie nieczynnego kamieniołomu. Wydobywany tu w latach 1922-1992 wapień służył do produkcji kredy przemysłowej i kredy pastewnej. Od 1994 roku zwiedzanie rejonu kamieniołomu i Lasu Zabierzowskiego ułatwia 10-kilometrowy szlak dydaktyczny o profilu geologiczno-przyrodniczym wykonany przez Zespół Jurajskich Parków Krajobrazowych. Szlak ten będzie nam towarzyszył przez pierwsze kilometry trasy po Lesie Zabierzowskim – jednym z największych leśnych kompleksów w okolicach Krakowa. Przed wejściem do „amfiteatru” wyznaczonego ścianami kamieniołomu znajduje się miejsce idealne do wypoczynku, wraz z infrastrukturą kolejnej krainy *Jurajskiego Raju* – o nazwie *Amfiteatr*. Szlak mijają parking, następnie na tyłach restauracji razem z czerwonym szlakiem spacerowym „zanurza” się w las i łagodnie wznosi się na wierzchołkę Garbu Tenczyńskiego. Grzbietem biegnie, zamknięta dla ruchu kołowego, alejka asfaltowa z Zabierzowa do Kleszczowa. Na skraju lasu, 200 m na lewo od miejsca przekroczenia szosy, zbudowano radar obsługujący lotnisko Balice, popularnie nazwanym, ze względu na swój oryginalny kształt, „zapalką”. To charakterystyczne w krajobrazie gminy miejsce jest popularnym punktem spotkań, początkiem wycieczek i spacerów po Lesie Zabierzowskim zarówno mieszkańców Zabierzowa jak i nieodległego Krakowa.

Las Zabierzowski znajduje się na obszarze Tenczyńskiego Parku Krajobrazowego. To las mieszany, w którym dominują takie gatunki drzew jak: grab, buk, sosna. Występuje w nim wiele oryginalnych skałek wapiennych, ale nie znajdują się one na trasie naszego szlaku. Przecinamy rozczłonkowany wąwóz, drogę szutrową z biegnącym po niej czerwonym szlakiem rowerowym (*Szlak Orlich Gniazd*) i schodzimy do Wąwozu Zbrza, gdzie znajduje się koniec czarnego szlaku dojściowego z Morawicy (18,8 km). Wąwozem wracamy na grzbiet wierzchołki i na biegnącą nim drogę do Kleszczowa (► str. 57).

Wąwóz Zbrza, fot. arch. Compass

Aż do Brzoskwini trasa naszego szlaku pokrywa się z trasą szlaku rowerowego. Na głównym skrzyżowaniu Kleszczowa (20,2 km), z pętlą autobusową nr 218, skręcamy w prawo i kontynuujemy marsz grzbietem, wśród zabudowań wsi, by po około 150 m za kościołem odbić ponownie w prawo w polną drogę. Przed nami piękna, rozległa panorama. Uwaga: w tym miejscu nie ma niestety żadnych oznakowań, a szlak po kilkudziesięciu metrach skręca w lewo, w odchodzącą na południe polną ścieżkę. Znaczek zauważymy 50 m dalej, na drzewie owocowym znajdującego się poniżej niewielkiego sadu. Ścieżką tą, zataczając łuk, schodzimy polami do Brzoskwini (► str. 51). Mijamy pierwsze skrzyżowanie i 300 m dalej, tuż przed remizą skręcamy w lewo – w boczną uliczkę (23,4 km). W tym miejscu kończy się czarny szlak dojściowy z Rudawy (► str. 106). Krętą, asfaltową alejką dochodzimy do najciekawszej, dolnej części Doliny Brzoskwini. Ten skalisty wąwóz o długości około 600 m, którego dno osiąga szerokość ok. 50 m, charakteryzuje się stromymi zboczami najeżonymi skalicami, zbudowanymi z jurajskich wapieni. Kilka lat temu, z inicjatywy mieszkańców, zachodnie zbocze dolinki odlesiono, dzięki czemu odsłonięto szereg malowniczych skałek zboczowych o niezwykłe ciekawych, obłych kształtach. Wytyczono również 4,5 km długości szlak spacerowo-dydaktyczny, który został wzbogacony o tablice informacyjne oraz miejsca służące wypoczynkowi. Skały tej dolinki wykorzystywane są również do uprawiania wspinaczki. Na końcu dolinki, przy szosie położony jest niewielki parking. Po krótkim podejściu główną drogą, na zakręcie (25,4 km) przy kapliczce

oznaczającej dawny cmentarz choleryczny, skręcamy w lewo w boczną ulicę. Pod wiaduktem przechodzimy na drugą stronę autostrady, skręcamy w prawo i łagodnie wznosimy się na wierzchołkę. Mijamy wiadukt pod autostradą z drogą do przystanku Krzemionki, z pętla autobusową linii nr 226 i leśną ścieżką schodzimy do Wąwozu Pólrzeczki (28,6). Wąwóz Pólrzeczki to głęboka i zalesiona dolina, wyżłobiona w skałach wapiennych z okresu górnej jury. Znajdują się w nim liczne odsłonięte strome ściany skalne, na niektórych z nich uprawiana jest wspinaczka. W dolnej części wąwozu płynie niewielki strumyk uchodzący do Sanki. W środkowej części wąwozu, tuż przy szlaku, usytuowane jest niewielkie wywierzysko. W dolnej części wąwozu znajduje się *Jaskinia na Łopiankach* (długość 65 m). Łatwo ją znaleźć, gdyż widok na skałę z wejściem do jaskini otwiera łąka na dnie doliny. Niestety wejście do jaskini zastania spory blok skalny. Zbozca wąwozu porośnięta są lasem, głównie buczyną. Poza wspinaczami Dolinę Pólrzeczki upodobał sobie rowerzyści, zarówno „downhillowcy” jak i maratońcy. Tędy prowadzą trasy niemalże wszystkich maratonów rowerowych, startujących już od 10 lat z krakowskich Błoi. Ostatnie metry Doliny Pólrzeczki są zabudowane, a szlak prowadzi niemalże przez podwórkę. Wychodzimy na szosę i skręcamy w lewo. Przed nami dość duży parking, z tablicami informacyjnymi i mapami (29,3 km). To wygodne miejsce do zaparkowania samochodu dla turystów

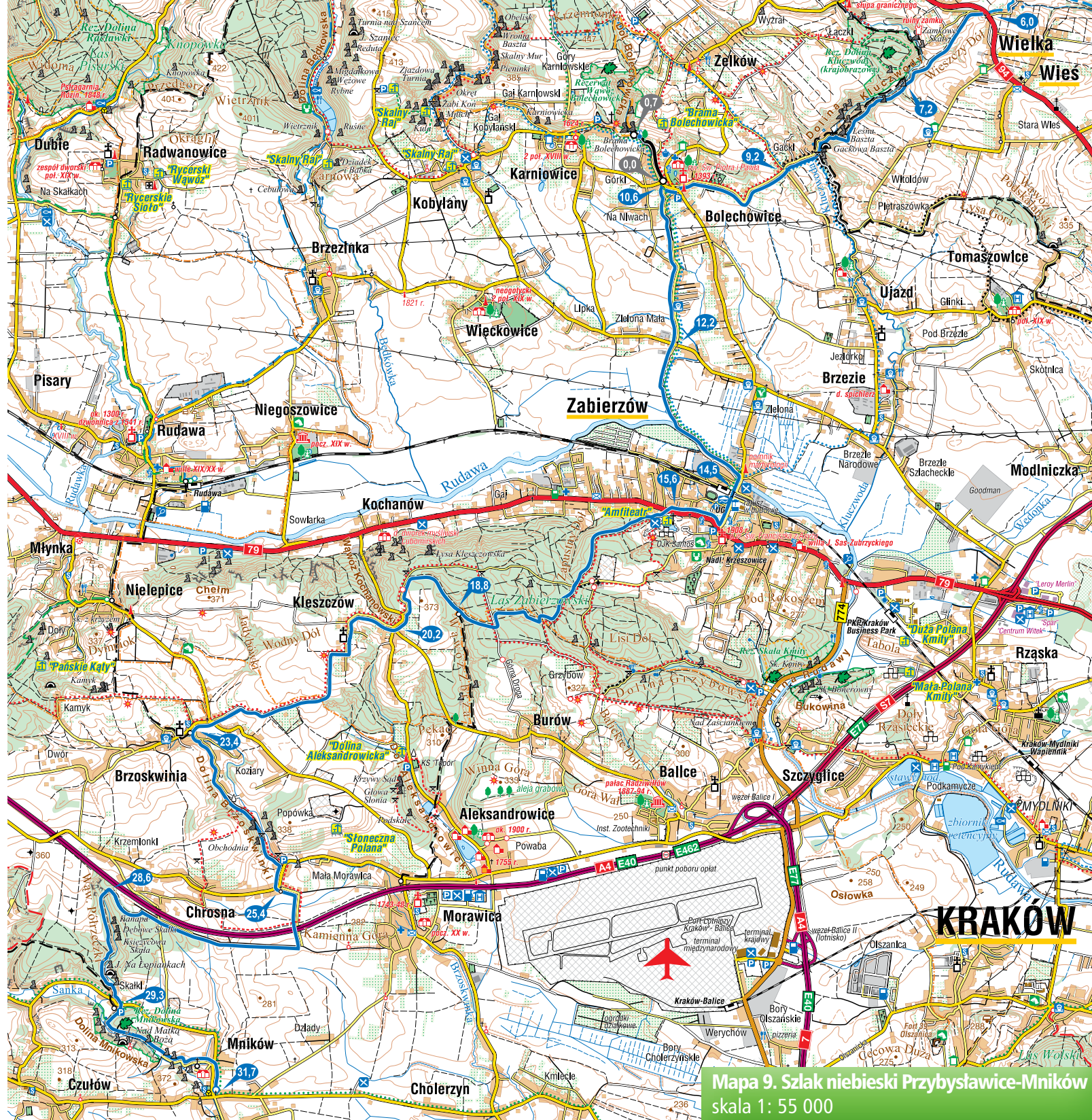
zmotoryzowanych, planujących spacer czy to po Dolinie Mnikowskiej, czy po Dolinie Pólrzeczki. Przy parkingu zaczyna się szlak czarny, który spotkaliśmy tuż przed wyjściem z Doliny Pólrzeczki. Szlak opuszcza parking od strony południowej, obok drewnianego szafasu, w którym sporadycznie działa w sezonie bufet. Wyremontowaną drogą, fukiem doprowadza do Doliny Mnikowskiej. Dolina Mnikowska to dolny odcinek Doliny Sanki, objęty ochroną poprzez utworzenie tu w 1963 r. rezerwatu przyrody. Jest skalnym kanionem o długości 2 km, wyciętym w wapieniach jurajskich o wysokości ścian dochodzących do 80 m. Skały tworzą bardzo strome ściany, wrota skalne lub pojedyncze iglice. W środkowej części wąwozu, w skalnym zakolu zwanym Cyrklem, znajduje się polanka, a ponad nią w południowych ścianach we wnęce skalnej – ołtarz z kilkumetrowym obrazem Matki Boskiej Skalskiej. Obraz ten namalowany został na skałę przez Walerego Eljasza-Radzickowskiego w 1863 r. Niestety oryginał został zniszczony; później został nieudolnie odtworzony (ma być ponownie zrekonstruowany w pierwotnej wersji). Na polance znajdują się ławeczki dla turystów, zwykle zatrzymujących się tutaj na odpoczynek. Obok ołtarza znajduje się wejście do jaskini *Nad Matką Boską*, o długości 82 m. Wyjście z doliny zabudowane jest zagrodami gospodarskimi. Drogą asfaltową dochodzimy do Mnikowa. Po prawej stronie, na niewielkim szczycie, dawne zabudowania dworskie, które aktualnie są siedzibą zgromadzenia Albertynek. Skręcamy w prawo, mijamy budynek szkolny i dochodzimy do skrzyżowania, gdzie na przystanku autobusowym kończy się szlak (31,7 km).

Obraz Matki Boskiej Skalskiej w skalnym zakolu, fot. B. Czerwiński

Dolina Mnikowska, fot. arch. Compass

Mapa 9. Szlak niebieski Przybysławice-Mników skala 1: 55 000

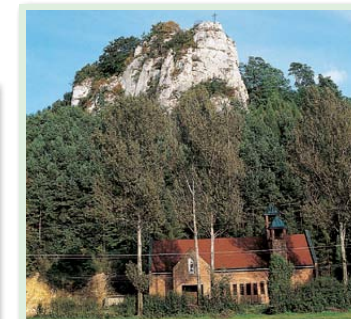
Szlak Żółty Dolinek Jurajskich:
Chranów - Pieskowa Skała (nr 3)
(► mapa nr 10, str. 96)

Przebieg szlaku:

Chranów PKP – Zagórze (7,5 km) – rez. Bukowica (9,7 km) – Wygielzów, skansen (14,0 km) – Lipowiec (14,8 km) – Regulice (22,6 km) – Alwernia (25,0 km) – Zamek Tęczyn (33,5 km) – Krzeszowice PKP (38,6 km) – Czema (42,7 km) – Dol. Raclawki (50,1 km) – Szklary (55,5 km) – Dol. Będkowska (58,3 km) – Będkowiec (60,2 km) – Dol. Kobyłańska (63,2 km) – Karniowice (64,8 km) – Dol. Bolechowicka (65,5 km) – Wierzchowie (70,5 km) – Murownia (72,0 km) – Brama Krakowska (75,8 km) – Ojców Dolina Sąspowska (75,9 km) – Sąspów (81,1 km) – Pieskowa Skała (85,3 km)

W niniejszym przewodniku znajdują się opis jedynie tego fragmentu szlaku, który znajduje się na terenie gminy Zabierzów. Zaczyna się w miejscowości Szklary, a kończy w Wierzchowie (około 15 km).

Szklary leżą na 55,5 km szlaku. Dolinę Szklarki szlak przecina poprzecznie z zachodu na wschód, tuż przy kościele położonym u podnóża wschodniego zbocza doliny, która zwieńczona jest potężną skałą Brodla z krzyżem na szczycie. Spod kościoła szlak wąską alejką prowadzi na wierzchowinę do krawędzi lasu. Tutaj (56,4 km) spotykamy znaki szlaku czarnego – w prawo prowadzi do Radwanowic, w lewo do rezerwatu Dolina Szklarki (► str. 102). Żółty szlak opuszcza dróżkę asfaltową i skręca w prawo. Dalej przez 500 m biegnie na południe; wraz z czarnym szlakiem prowadzi widokowym odcinkiem wzdłuż lasu. Ścieżka ta stanowi granicę gminy Zabierzów, będąc najbardziej wysuniętym na północ klinem. Droga opada łagodnie w dół, po minięciu z prawej strony niewielkiej, prostopadłej do kierunku marszu dolinki, szlaki rozdzielają się – żółty odjaja w lewo, w leśną ścieżkę.

Kościół w Szklarach na tle Skały Brodło, fot. M. Sobula

Przez 700 m szlak prowadzi w kierunku południowo-wschodnim aż do wyraźnej, poprzecznej dolinki. Na skrzyżowaniu ścieżek szlak skręca w lewo. Za skrzyżowaniem napotykamy poprzeczny, wyraźny rów. To pozostałość linii okopów z czasów II wojny światowej. Charakterystycznie zygawkowate, linie okopów są elementem systemu niemieckich fortyfikacji obronnych z 1944 r. (► str. 134). Napotkana linia okopów biegnie z łączek, dokładnie równoległe do zachodniego grzbietu doliny. Wraz ze stanowiskami strzeleckimi blokowała wyjście z doliny przez jej zachodnie stoki. Druga linia znajduje się w odległości około 600-700 metrów na zachód i również swój początek ma w łączkach, a następnie biegnie równoległe do pierwszej, w kierunku miejscowości Szklary/Łazy. W niektórych miejscach linie łączą się rowami dobiegowymi, które usprawniały komunikację. Zadanie to spełniały również znajdujące się na tym terenie wąskie, głębokie dolinki i wąwozy. Linie obrony posiadały ziemne stanowiska dla broni maszynowej i granatników, a ukrycia dla obsadzających je żołnierzy stanowiły drewniano-ziemne schrony bieme (popularnie zwane „ziemiakami”). Linie okopów miały wzajemnie wspierać się w obronie, „rozciągać” ją w głąb pozycji, jak również miały blokować wejście w pobliskie doliny płd. stro-

Widok spod Brodła na Dolinę Szklarki, fot. arch. Compass

Widok z wapiennych ostańców na Dolinę Kobylańską, fot. T. Gębuś

ny Rowu Krzeszowickiego od strony Jerzmanowic i dalej w kierunku na Dubie.

Dalej szlak stromo opada w dół i bocznymi dolinkami zbiega do Doliny Będkowskiej (► str. 56), dokładnie naprzeciw potężnej Sokolicy (58,3 km). Tu łączy się z niebieskim Szlakiem Warowni Jurajskich i czerwonym gminnym szlakiem rowerowym z Bolechowic.

Szlak skręca w prawo, w dół doliny, mijają kilka zagród i po 700 m skręca w lewo (59,0 km) w boczną dolinę, zamkniętą wrotami skalnymi zwaną Będkowską Bramą. Kładką przekraczamy Będkówkę, mijamy białe ostańce i Wąwozem Będkowskim wspinamy się do Będkowic (60,2 km).

W Będkowicach (należących do gminy Wielka Wieś) szlak mijają niewielki plac, na którym znajdują się: petla autobusu MPK (linia nr 210), budynek remizy strażackiej oraz sklep spożywczy. Drogą schodzimy do górnej części Doliny Kobylańskiej (► str. 56) (61,2 km) i skręcamy w dół doliny. Połączenie z niebieskim, rowerowym Szlakiem Brzozowym z Zerkowa. Przed nami jeden z najatrakcyjniejszych fragmentów szlaku na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej, biegnący dnem tej wyjątkowej, krętej doliny. Na całej długości doliny, początkowo tylko na wschodnim, później już na obu jej zboczach (a w niektórych miejscach również w dnie doliny) występują wapienne skały. Są niezwykle strome, a większość z nich udostępniona jest do wspinaczki. Tworzą poszarpane granie, pojedyncze bloki lub mury skalne. Swoje nazwy skałki zawdzięczają wspinaczom skałkowym. Mijamy Kobylańskie Źródło, z którego wypływa Kobylańka. Idziemy do końca doliny ścieżką, przeskakując wielokrotnie potok. Lewe, zalesione zbocze przecinają dwie kolejne krótkie, ale dość głębokie dolinki. Pierwszą zbiega gminny, czerwony szlak rowerowy, który dalej towarzyszy nam aż do wylotu z doliny. Dnem doliny, na tym fragmencie szlaku, biegnie

również granica gminy.

W dolnym fragmencie dolina nie jest zalesiona, wyraźnie rozszerza się. Wspaniałe wrażenie robi ogromny, skalny kanion z płaskim, trawiastym dnem, przeciętym potokiem. Jedną z atrakcji jest tu kapliczka upamiętniająca objawienia Matki Boskiej, która umiejscowiona jest w specjalnie wyźłobionym w 1914 roku zagłębieniu skalnym, do którego prowadzą wykute w wapieniu schody. Na tabliczce można odczytać następujący napis: „Rok pamiętny Objawienia M. Boskiej, 1914. Tu jest moja wola stwierdzają wierni”.

Spod kapliczki ładny widok na dolinę, w której często biwakują wspinacze. Po prawej (zachodniej) stronie odchodzi boczna dolinka, wzdłuż której w ostatnim czasie wyznakowano ścieżkę edukacyjną *Skalny Raj*, prowadzącą na wierzchołki poniżej Będkowic. Ścieżka powstała w ramach gminnego programu *Jurajski Raj*. U wylotu tej bocznej dolinki a także w połowie zbocza wybudowano okazałe wiaty, natomiast już na wierzchołku – centrum rekreacji i wypoczynku. Składają się na nie: miejsce postojowe, wiaty, tablice edukacyjne oraz mini „małpi gaj”. U wylotu doliny spotykamy kolejne wiaty z ławkami umożliwiającymi wypoczynek. To miejsce, w którym często odbywają się gminne festyny. Tuż za bramą skalną, zamykającą dolinę,

Dolina Kobylańska, fot. UG Zabierzów

znajduje się kilka zagród gospodarskich. Za drugą z nich szlak ostro zakręca w lewo (63,2 km), opuszczając szlaki rowerowe, które dalej biegną doliną i stromym zboczem pnie się na krawędź Rowu Krzeszowickiego w kierunku przysiółka Gaj Kobylański. Mijamy zwartą zabudowę, stanowiących mieszankę nowych domów i starych podkrakowskich zagród. Nieco wcześniej, z prawej strony dołączył niebieski szlak rowerowy, który zatoczył łuk do wylotu doliny i stromą, prostopadłą do zbocza ścieżką przywiódł na grzbiecie. Z prawej strony rozciąga się widok na Rów Krzeszowicki. Na rozwidleniu asfaltowych dróg szlak odchodzi w prawo i prowadzi w dół do centrum Karniowic (► str. 52). Przy głównej drodze – dwa wyróżniające się bloki, za którymi stoją klasyczne bloki mieszkalne, przypominające miejskie osiedle. Wspomniane dwie wyróżniają się budowle to: Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, w którym znajduje się również niewielki hotel. W sąsiednim, dawnym hotelu robotniczym, mieści się aktualnie Dom Opieki Społecznej dla osób starszych. Bloki mieszkalne to osiedle XXX-lecia PRL, zbudowane pod koniec lat 70. XX w., dla pracowników dawnego Krakowskiego Ośrodka Postępu Rolniczego. Obok DOS zespół dworsko-parkowy. Szlak odbija (64,8 km) w lewo, w wąską drogę asfaltową, trawersującą zbocze Wyżyny Olkuskiej w kierunku Gór Kamiowskich. Na zakręcie szlak opuszcza drogę asfaltową i dalej biegnie wzdłuż zbocza w kierunku Doliny Bolechowickiej. Po lewej stronie, na grzbiecie Rowu Krzeszowickiego znajduje się żelazny krzyż, wzniesiony przez mieszkańców Karniowic w 1990 r. Rozciąga się stąd rozległa panorama.

Tuż przed Bramą Bolechowicką, tworzącą wejście do doliny, szlak skręca w lewo (65,5 km). Rozpoczyna się tu krótki, łącznikowy szlak czarny, prowadzący do centrum Bolechowic, przez które biegnie niebieski szlak: Przybysławice – Mników prowadzący do PKP Zabierzów.

Szlak biegnie dnem krętego wąwozu wzdłuż potoku Bolechowicki. W połowie doliny napatykamy niewielki wodospad utworzony na skalnym progu. Na rozwidleniu niewielkich dolinek szlak skręca w główną, lewą odnogę i pnie się lekko w górę, prowadząc na róg rozległego pola. Po kilku metrach szlak skręca w prawo i początkowo bardzo wąską ścieżką biegnie łagodnym zboczem na północ, by niespełna pół kilometra dalej przejść na drugą stronę dolinki i niemalże zawrócić, udając się w kierunku Zerkowa. Spotykają się tutaj czerwony i niebieski szlak rowerowy. Po wyjściu na drogę asfaltową szlak skręca w lewo, w ul. Ojcowską, prowadzącą w kierunku łagodnej dolinki, gdzie ponownie skręca w lewo. Szutrową, a następnie polną ścieżką szlak prowadzi w górę doliny, która wyznacza granicę gminy.

Wodospad w Wąwozie Bolechowickim, fot. B. Czerwiński

Już na wypłaszczeniu szlak odbija w polną ścieżkę, odchodzącą w prawo i opuszcza gminę Zabierzów. Wzdłuż ciągu zabudowań szlak prowadzi w dół do Wierchowia (70,5 km), rozciągającego się wzdłuż górnej części Doliny Kluczwydy.

Czamy szlak Doliny Kluczwydy: (nr 24)
Modlnica – Jaskinia Wierchowska Góra
(► mapa nr 14, str. 109)

Przebieg szlaku:

Modlnica – Tomaszowice (1,5 km) – Łysa Góra (3,4 km) – Gacki (6,0 km) – Dolina Kluczwydy, odejście niebieskiego szlaku (7,5 km) – szosa Żelków-Biały Kościół (8,9 km) – Wierchowiec (10,3 km) – Jaskinia Wierchowska Góra (11,0 km)

Szlak tylko częściowo przebiega granicą gminy Zabierzów, ale z uwagi na ciekawy przebieg zostanie przedstawiana cała trasa. Szlak bierze początek na przystanku autobusowym (linia 210 i 230) w Modlnicy. Obok przystanku znajdują się dwa interesujące obiekty. Jednym z nich jest zabytkowy drewniany kościół z 1553 r. i późnorenansansowa kaplica z 1622 r.; drugim – położony naprzeciw kościoła barokowo-klasycystyczny dwór z II poł. XVIII w. Uwagę przyciągają przede wszystkim mansardowy dach wraz z loggią. Niszczący po II wojnie światowej dwór został odrestaurowany dopiero w latach 60. XX wieku, kiedy został przejęty przez Uniwersytet Jagielloński jako siedziba „Domu Pracy Twórczej”. Obecnie mieści się tutaj Ośrodek Receptyjno-Konferencyjny Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, stanowiąc miejsce ważnych spotkań i konferencji.

Na trasę szlaku ruszamy główną drogą w kierunku północno-zachodnim, która prowadzi do Tomaszowic (1,5 km). Przed centrum wsi, na zakręcie szlak odbija w boczną uliczkę w pra-

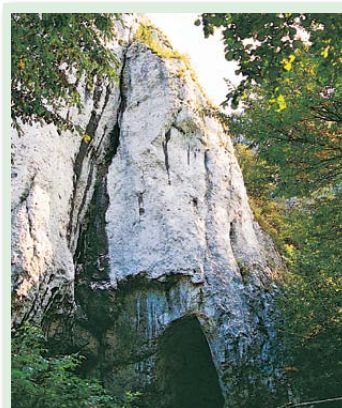
Dolina Kluczwoły, fot. UG Zabierzów

wo. Nieco dalej, przy głównej drodze znajduje się klasycystyczny dwór wraz z otaczającym go parkiem i zabudowaniami folwarcznymi. Dwór został wzniesiony w poł. XIX przez rodzinę Koнопków z sąsiedniej Modlnicy, którzy w 1830 r. przejęli tę średniowieczną wieś. Obecnie obiekt został odrestaurowany i zaadaptowany na ośrodek recepcyjny – Krakowskie Centrum Konferencyjne. Kierując się dalej szlakiem, przecinamy niewielki grzebiek wraz zabudowaniami przysiółka Podskalany i schodzimy do krótkiego, malowniczego Wąwozu Podkalańskiego. Obok kamiennego muru, gdzie asfalt skręca ostro w prawo (2,1 km), kierujemy się na zachód i początkowo dość szeroką, wygodną drogą, następnie leśną ścieżką idziemy w górę wąwozu, mijając wyniosłą Borsuczą Skałę z niewielką jaskinią o tej samej nazwie. Kilkaśmet metrów dalej opuszczamy coraz płytszą dolinę, odbijając nieco w lewo. Skrajem lasu, a następnie wśród pół wchodzimy na rozległy grzbiet tyśej Góry (3,4 km). Roztacza się stąd imponująca panorama: nieco na wschód – Kraków z pasmami Sikornika i Sowińca, na południu – Rów Krzeszowski z rozszanymi po nim wsiami, zielona plama Lasu Zabierzowskiego, a na horyzoncie Beskidy z wyniosłą Babią Górą, a niekiedy Tatrą. Tu nasz szlak łączy się z czarnym szlakiem rowerowym gminy Wielka Wieś. Drogami asfaltowymi schodzimy do dolnej części Doliny Kluczwoły (► str. 76) na obrzeżach Ujazdu. Szlak skręca w prawo i dalej meandruje (klucz!) szutrową drogą wzdłuż potoku Kluczwoły. Zbocza doliny są w tym miejscu łagodne i tylko częściowo zalesione. W przysiółku Gacki (6,0 km) potok zmienia kierunek o 90 stopni, a przed nami otwiera się zasadnicza część doliny o charakterze skalistego wąwozu. Zamykające dolinę zbocza są po obu stronach strome i porośnięte lasem, a także najeżone okazałymi skalami – na początku jedynie po wschodniej stronie, a nieco dalej również po zachodniej. W Gackach, z lewej strony dołącza

niebieski szlak pieszy Mników-Przybystawice i dalej na pewnym odcinku szlaki biegną razem. Jednocześnie po drodze odbijają szlaki rowerowe, które towarzyszyły nam na dotychczasowej trasie. Po prawej stronie mijamy skalne urwisko z wyniosłą skałą o nazwie Gackowa Baszta. Płaskie, ale niezbyt szerokie wejście do doliny jest dość gęsto zabudowane. Stwarza to pewne kłopoty z turystycznym zagospodarowaniem tego miejsca. Szczególnie jest to widoczne przy ostatniej zagrodzie, której ogrodzenie zajmuje dolinę na całej szerokości zamykając do niej wejście. Wprawdzie można przecisnąć się obok ogrodzenia po skalistym zboczu, ale jest to dość uciążliwe. Dlatego też, aby ominąć tę przeszkodę szlaki odbijają w prawo w małą, boczną dolinę i zmuszają do stromej wspinaczki na wysoką skałę. Nagrodą za trud jest wspaniały widok ze szczytu Leśnej Baszty. Przez kilkaśmet metrów szlak wiedzie krawędzią zbocza, po czym schodzi na dno doliny, przez którą przepływa potok Kluczwoła. Dalsze zbocza doliny zdobią skały, ale największą atrakcją jest dzika przyroda i spokój. Skaliste zbocza i nasłonecznione skały pokryte są murawami z charakterystycznymi gatunkami

Dolina Kluczwoły - słupy graniczne, fot. arch. Compass

Jaskinia Wierchowiska, fot. M. Sobula

roślin wapieniolubnych. Dolina i pozostałe zbocza porośnięte są krzaczastymi zaroślami z takimi gatunkami jak: bez czarna, leszczyna pospolita, wiciokrzew suchodrzew, trzmielina europejska, szlakak pospolity. W lesie, porastającym znaczną część doliny, rosną: graby, buki, klony jawory, jesiony, modrzewie i olchy czarne. Dla zachowania przyrody w nienaruszonym stanie zachodnie zbocze doliny objęto ochroną. W 1989 r. został tu utworzony rezerwat przyrody *Dolina Kluczwoły*, celem ochrony lasu łąkowego, muraw naskalnych i charakterystycznego krajobrazu. Granica rezerwatu zaczyna się właśnie w miejscu naszego zejścia do doliny. Pół kilometra dalej szlaki rozdzielają się (7,5 km) – niebieski odbija w prawo, w niewielką dolinę Wilczy Dół. Nasz szlak prowadzi wzdłuż potoku, zataczając wyraźny łuk w lewo. Na prawym (zgodnie z kierunkiem marszu), niezależnym zboczem pojawiają się zabudowania. Nieco dalej widoczne są skały: najpierw Kobyłka, a następnie Zamkowe Skały. Te ostatnie zasługują na szczególną uwagę, bowiem na ich wypłaszczonej szczycie znajdują się pozostałości niewielkiego zamku rycerskiego z I poł. XIV w. Ostatnie badania sugerują, że został on porzucony jeszcze przed zakończeniem budowy. W zamian wzniesiono zupełnie od nowa zamek w Korzkwi. Zaniedbanie budowy zapewne spowodowane było katastrofą budowlaną – obsunięciem się całej północnej i zachodniej części skały. Skała jest dość stroma z wszystkich stron, ale da się na nią wejść. U podstawy Skały Zamkowej położona jest nad Kluczwołą polanka, która jest ulubionym miejscem odpoczynku turystów. Od Zamkowych Skał leśną ścieżką idziemy w kierunku zachodnim w pewnym oddaleniu od potoku. W miejscu zbliżenia się Kluczwoły, ze zbocza po naszej lewej stronie schodzi czerwony szlak rowerowy i szlak spacerowo-dydaktyczny w formie pętli po Rezerwacie Kluczwoły. Na końcu tej części doliny, zamkniętej szosą Żelkówa-Biały Kościół (8,9 km) powstało ostatnio miejsce

odpoczynkowe z ławkami, wiatami, tablicami informacyjnymi. To kraina *Dolina Kluczwoły*, zrealizowana przez gminę w ramach programu *Jurajski Raj*. Nieco na północ strome wschodnie zbocze doliny wieńczy Mączne Skały, z których możemy podziwiać rozległą panoramę górnego odcinka doliny. Inną ciekawostką są stylizowane słupy graniczne Rosji i Austro-Węgier, ustawione na prywatnej posesji. Przypominają one, że w okresie zaborów dnem Doliny Kluczwoły, od Ujazdu poprzez miejsce, w którym znajdujemy się, a następnie odchodzącym w lewo Wąwozem Żelkowskim, przebiegała austriacko – rosyjska granica. Szlak biegnie jednak w kierunku przeciwnym niż dawna granica zaborów, skręcając w prawo, a następnie w lewo, w boczną szosę do Wierchowia. W centrum wsi (10,3 km) z naprzeciwką dochodzą dwa szlaki: żółty *Dolinek Jurajskich* i zielony z rezerwatu *Dolina Szklarki* i dalej biegną razem. Odbijamy w prawo w boczną uliczkę, która zaraz przyjmuje poprzedni kierunek. Obok tego rozwidlenia biją obfite źródła Kluczwoły. W otoczeniu wywierzyśka, po prawej stronie mijamy piękne stare drewniane zabudowania, usadowione u podnóża skał. Szlaki prowadzą w górę doliny, u podnóża zalesionej, skalnej grupy Berdo. W jej masywie znajdują się trzy jaskinie: Mamutowa, o dł. ok. 100 m, słynąca ze znalezisk z okresu górnego paleolitu, w tym wyrobów z ciosów mamuta. Kolejna to jaskinia Dzika, o dł. 61 m. Trzecią zaś jest jaskinia Wierchowicka Góra, druga co do wielkości po Jaskini Wiernej (1027 m) na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej. Jaskinia ta liczy 975 m długości, z czego na 700 m urządzono trasę turystyczną. Jej zwiedzanie (wyłącznie z przewodnikiem; ok. 50 min) urozmaicają rekonstrukcje wymarłych ssaków i człowieka pierwotnego oraz niewielkie ekspozycje poświęcone eksploatacji jaskiń. Koniec szlaku przed wejściem do jaskini (11,0 km).

Szlak zielony: Rudawa PKP
- Dolina Raclawki (nr 5)

(► mapa nr 11, str. 103)

Przebieg szlaku:

Rudawa PKP – Radwanowice (3,5 km) – most na Rudawce (4,4 km) – Dubie leśniczówka (5,2 km) – Dolina Raclawki, szlak żółty (6,6 km)

Szlak rozpoczyna się przy stacji PKP Rudawa i początkowo (1,1 km) biegnie razem z niebieskim szlakiem *Warowni Jurajskich*. Od rozwidlenia dróg szlak prowadzi drogą asfaltową do Radwanowic (► str. 63) w kierunku coraz wyraźniej rysującego się progu Wyżyny Olkuskiej, stanowiącego jednocześnie północną krawędź Rowu Krzeszowskiego. Z lewej strony, równoległe do szlaku, wije się porośnięty olchami potok Rudawka. W Radwanowicach (3,5 km) na pierwszym skrzyżowaniu szlak skręca w lewo w kierunku Dłubia. Znajduje się tu początek czarnego szlaku łącznikowego

Dolina Raclawki, fot. arch. Compass

do żółtego Szlaku Dolek Jurajskich i dalej do Szklar. Drogą asfaltową szlak łagodnie opada w dolinę potoku Rudawka. Po lewej stronie mijamy stawy rybne i znajdujący się przy nich bar (sezonowy), serwujący świeże ryby. Przed mostem na Rudawce znajduje się dawny młyn wodny Chechło. Na skrzyżowaniu (4,6 km) szlak prowadzi w prawo wzdłuż zabudowań Dłubia. Po 700 m, na kolejnym skrzyżowaniu szlak biegnie na wprost. W prawo odchodzi droga prowadząca doliną Szklarki do Szklar i dalej do Jerzmanowic. Niecały kilometr od skrzyżowania, u wylotu Dolinki Szklarki, znajduje się XIX-wieczna pstrągarnia „Różin” z zabudowaniami w stylu szwajcarskim, gdzie można zjeść lub nabyć pstrągi. Za skrzyżowaniem, po prawej stronie łączą się niewielki parking. Mostek „przeprawia” się potoki Szklarki i Raclawki, tworząc od tego miejsca potok Rudawki. Szlak prowadzi na północ doliną Raclawki. Po ok. 250 m za skrzyżowaniem, na wysokości boiska szlak

opuszcza drogę asfaltową i obiega zabudowania wzdłuż Potoku Raclawki. Po prawej stronie, na zboczu wzgórza Widoma, znajduje się mogiła partyzantów Armii Ludowej i żołnierzy sowieckich poległych w tutejszych lasach 23-24 sierpnia 1944 roku w boju z Niemcami. Wydarzenie upamiętnia pamiątkowy głaz znajdujący się nad potokiem, na skraju lasu. W lewo odchodzi boczna dolinka zwana Wąwozem Zbrza. Na jej zboczu funkcjonuje kamieniołom, w którym wydobywa się dolomit. Po kilkudziesięciu metrach szlak wraca na szosę, by na najbliższym zakręcie ponownie z niej odbić, tym razem w lewo i dalej biegnie dnem Doliny Raclawki. Przy końcu szosy znajduje się niewielki parking. Mostek „przeprawia” na drugą stronę Raclawki. Droga prowadzi do żółtego Szlaku Dolek Jurajskich, gdzie kończy się szlak zielony (6,6 km).

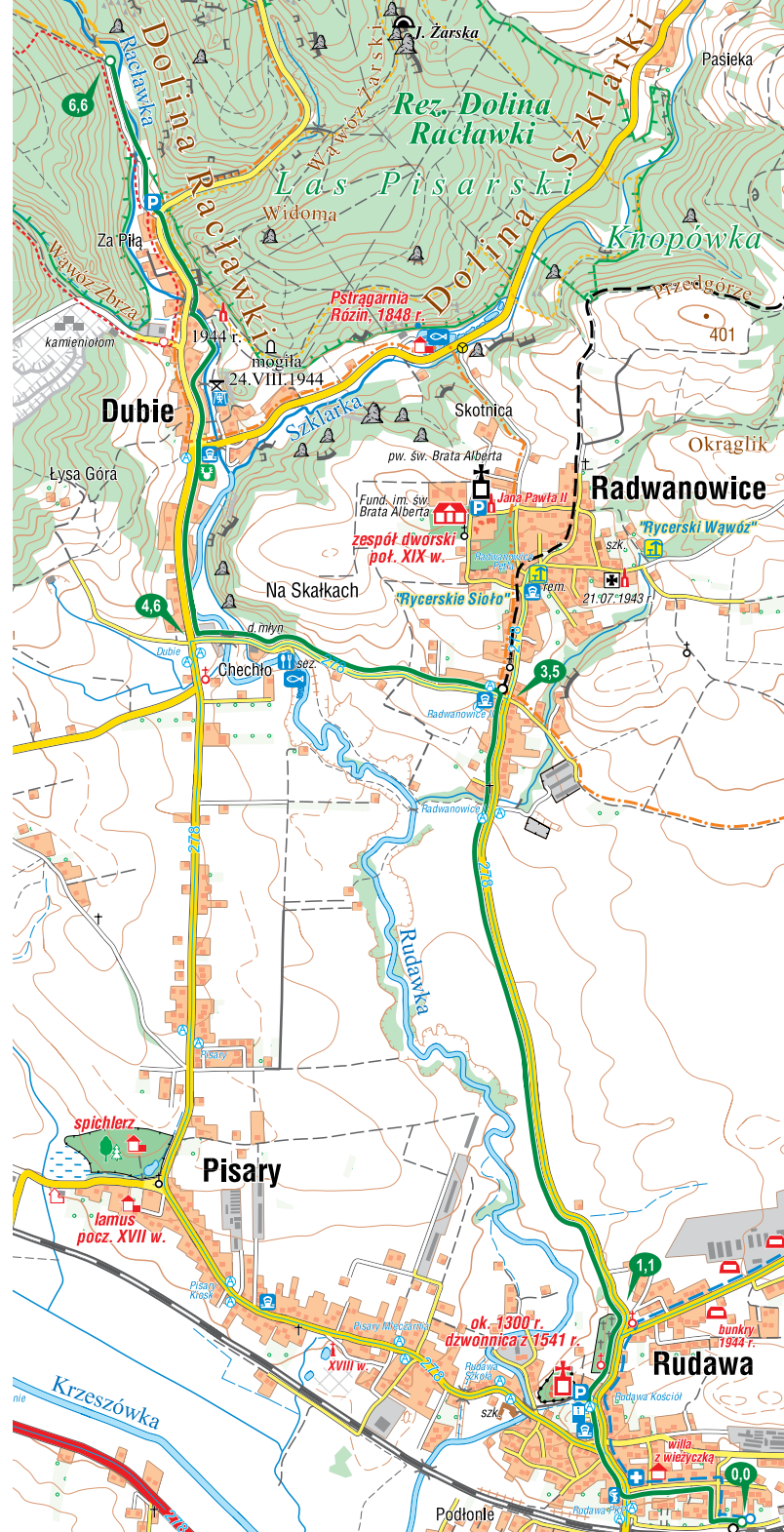
Czarny szlak łącznikowy:
Radwanowice – Szklarki (nr 6)
(► mapa nr 12, str. 105)

Przebieg szlaku:
Radwanowice – Grzybowa Góra 4,0 km –
Szklary PKS (Rezerwat Dolina Szklarki) 6,3 km

Szlak rozpoczyna się w południowej części Radwanowic (► str. 63), na skrzyżowaniu dróg do Rudawy i Dłubia. Łączy poprowadzone tymi drogami zielony szlak: Rudawa-Dolina Raclawki z czerwonym szlakiem okrężnym przez Rezerwat Dolina Szklarki. Biegnie główną drogą w kierunku centrum wsi, przechodząc obok kaplicy. Mija budynek remizy, sklep spożywczy, przystanek autobusowy i gustowne wiaty położone na niewielkim placu. To elementy *Jurajskiego Raju* (► str. 80), projektu unijnego zrealizowanego w 2011 r. przez gminę, a mającego

Mogiła w Dolinie Raclawki, fot. arch. Compass

Mapa 11. Szlak zielony Rudawa-Radwanowice
skala 1: 25 000

„Rycerski Wąwóz” w Radwanowicach, fot. K. Smiech

na celu wzbogacenie infrastruktury turystycznej. Zlokalizowano tutaj *Infomat*, dzięki któremu można korzystać ze strony: www.jurajskiraj.pl, zawierającej cenne informacje o atrakcjach turystycznych gminy.

W lewo odchodzą wąskie alejki, prowadzące do siedziby Fundacji im. św. Brata Alberta, a dalej do Doliny Szklarki. Nieco dalej, na skrzyżowaniu kierujemy się w lewo drogą wznoszącą się łagodnie pod górę. Droga prowadząca na wprost prowadzi do pomnika upamiętniającego ofiary pacyfikacji Radwanowic przez Niemców w lipcu 1943 r. Za ostatnimi zabudowaniami szlak prowadzi na wprost niewielkim zalesionym wąwozem, okrąży pierwsze wzniesienie Przedgórze (401 m n.p.m.) od strony północnej i dalej przecinając kolejny, płaski szczyt (422 m n.p.m.) prowadzi na Grzybową Górę (3,3 km). Dalej szlak wiedzie skrajem lasu. Należy zwrócić szczególną uwagę, gdyż kilkadziesiąt metrów dalej, niezbyt fortunne oznakowanie, sugeruje zejście w lewo w odchodzącą do Szklar bitą drogą. Szlak prowadzi

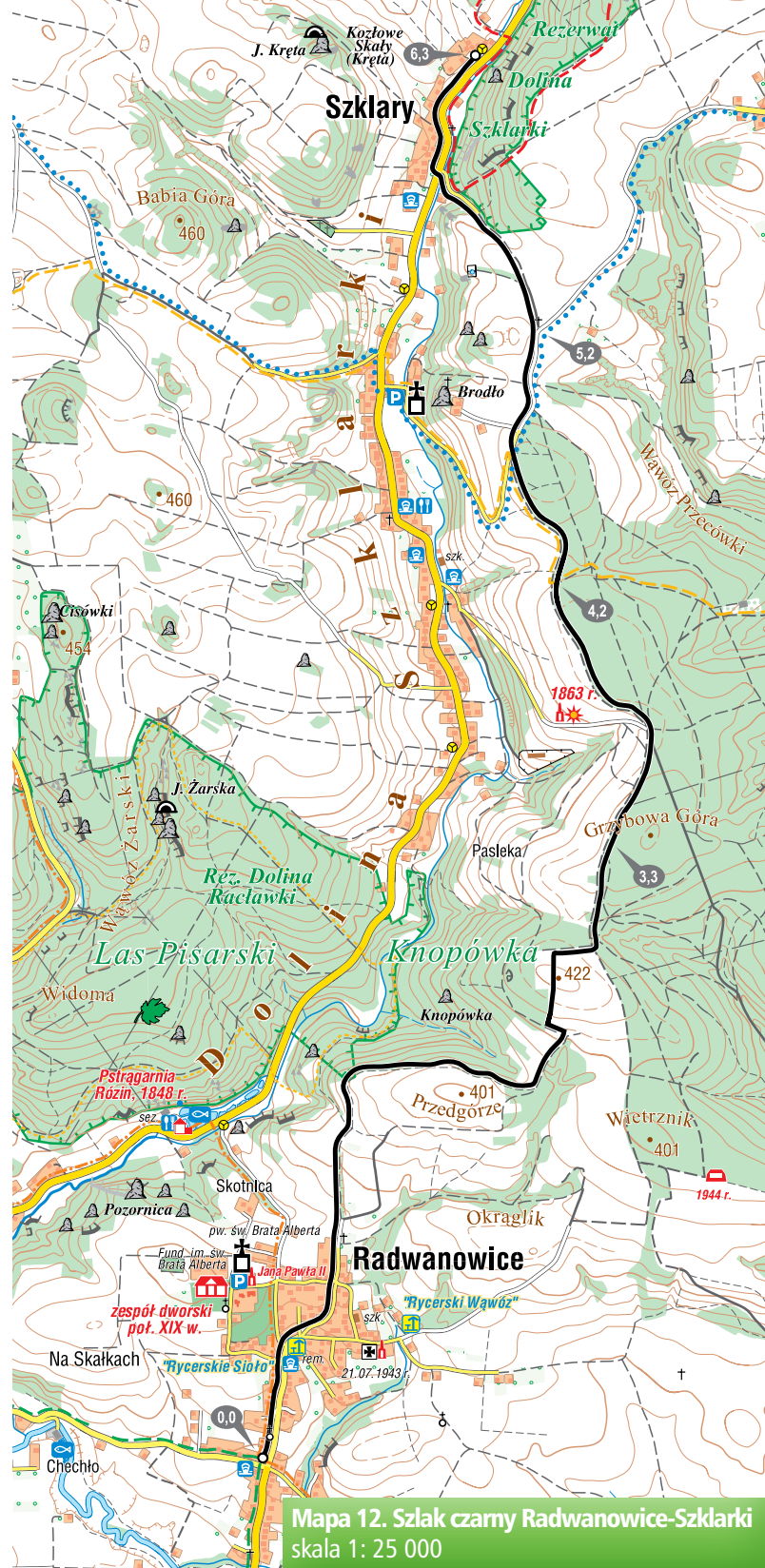
jednak na wprost, wzdłuż krawędzi lasu. Inna sprawa, że na chwilę warto zbroczyć ze szlaku tą drogą. W odległości około 400 m znajduje się pomnik powstańców styczniowych a także rozpościera się stąd wspaniały widok na Dolinę Szklarki. Podążając szlakiem spotykamy znaczki żółtego *Szlaku Dolinek Jurajskich*, które dołączyły z prawej strony (4,2 km). Z lewej strony rozciąga się piękna panorama Dolinki Szklarki, do której po około pół kilometra, odbija asfaltową drożką szlak żółty. Kolejna droga prowadzi do spektakularnie położonych zabudowań, na krawędzi stromego zbocza, w otoczeniu wystającej skały Brodło. Mijamy róg lasu, który wyznacza granice gminy Zabierzów, wcinającej się tutaj wąskim klinem. Dalej, na rozdrożu oznaczonym krzyżem, szlak odbija w lewo (5,2 km) i początkowo nieco zniszczoną ścieżką, a w końcowej części – wyasfaltowaną alejką, doprowadza nas do dna doliny. Z prawej strony dochodzi czerwony, okrężny szlak przez Rezerwat *Doliny Szklarki*. Główną drogą szlak prowadzi kilkaset metrów w górę doliny do przystanku PKS (6,3 km). Zachodnie zbocze doliny pokryte jest zwartą zabudową, wschodnie – zalesione, objęte jest ochroną przez Rezerwat *Dolina Szklarki*.

— Czarny szlak łącznikowy: (nr 7) Bolechowice – Dolina Bolechowicka

To króciutki (zaledwie 750 m) szlak, który prowadzi z centrum Bolechowic (skrzyżowanie ul. Jurajskiej i ul. Winnica) do Bramy Bolechowickiej. Biegnie ul. Leśną wzdłuż potoku Bolechowicka. łączy niebieski szlak Przybysławice (gmina Zielonki) – Mników (gmina Liszki) prowadzący do Zabierzowa a w drugą stronę do Doliny Kluczwydy z żółtym *Szlakiem Dolinek Jurajskich Chrzanów – Pleskowa Skała* z Karniowic do Zelkowa.

Widok na rezerwat „Dolina Szklarki”, fot. T. Gębus

Mapa 12. Szlak czarny Radwanowice-Szklarki skala 1: 25 000

Czarny szlak dojazdowy:
Rudawa PKP - Brzostkwinia (nr 8)
 (► mapa nr 13, str. 107)

Przebieg szlaku:

Rudawa PKP – Nielepice (2,2 km) –
 Brzostkwinia centrum (4,3 km)

Szlak rozpoczyna się przy stacji PKP Rudawa, gdzie początek mają także niebieski Szlak Warowni Jurajskich i zielony Doliny Raclawki, prowadzący przez Radwanowice. Szlak od razu przechodzi na drugą (południową) stronę torów i ul. Kolejową prowadzi na zachód, po czym główną szosą przez most na Rudawie prowadzi do drogi krajowej Kraków-Katowice (0,9 km). Przed mostem, z lewej strony – boisko piłkarskie KS Orleńca Rudawa i hala tenisowa Klubu Tenisowego Rudawa. Po 250 metrach szlak opuszcza ruchliwą drogę, skręcając lewo, w pierwszą uliczkę (ul. Podgórska) w kierunku zabudowań Nielepic (► str. 60) wznoszących się na nieodległym wzgórzu. Ostatni fragment podejścia prowadzi schodami. Po zachodniej stronie szlaku (niestety niewidoczne z ulicy) znajdują się niemieckie bunkry z okresu II wojny światowej (► str. 134). W centrum wsi (1,9 km), przy skrzyżowaniu z drogą powiatową: Morawica – droga krajowa 79, stoi kaplica, przy której swój początek bierze zielony szlak na Bukową Górę, gdzie skręcamy w lewo. Na końcu wsi, za placem rekreacyjnym, przy którym znajduje się pętla autobusowa linii 258, a po przeciwnej stronie drogi kapliczka, skręcamy w prawo. Opuszczamy zwartą zabudowę, kilkadziesiąt metrów dalej skręcamy w lewo, w kierunku widocznego grzbietu z imponującymi ostańcami. Szlak niestety w tym miejscu jest słabo oznakowany, gdyż prowadzi przez pola i nie ma tu możliwości wymalowania znaków.

Chata krakowska w Nielepicach, fot. P. Rudzki

Należy kierować się więc niniejszym opisem i mapą. Gdybyśmy na chwilę opuścili szlak idąc na wprost, po prawej stronie na szczycie ze skałą ujrzymy duży krzyż, wybudowany przez mieszkańców. Udając się szlakiem w kierunku grzbietu, spotykamy poprzeczną drogę, którą skręcamy w prawo, a zaraz potem ponownie w kierunku grzbietu. Dwieście metrów dalej ścieżka odbija w prawo, w kierunku skałek Kamyk. Nasz szlak biegnie dalej prosto wzdłuż porośniętego krzakami wąwozu, którym kiedyś prowadziła ścieżka na grzbiet. Uwaga – brak oznakowania. Rejon skałek to prywatne tereny użytkowane przez Stadnię Nielepice. Latem często można spotkać tu pasące się konie lub jeźdźców trenujących skoki przez przeszkody. Na wierzchołwie (3,2 km) skręcamy w lewo, na wschód. Wzdłuż ścieżki biegnie czerwony Szlak Rowerowy Orlich Gniazd Kraków-Częstochowa. Po niespełna 300 m, w prawo odchodzi polna ścieżka, która sprowadza nas do Brzostkwinia (► str. 51). Uwaga – brak oznakowania na rozwidleniu. Do wsi schodzimy tuż przy kościele i skręcamy w kierunku remizy. Koniec szlaku (4,3 km). Spotkamy tu niebieski szlak: Mników-Przybysławice.

Konie na tle skałek Kamyk, fot. J. Lipowski

Mapa 13. Szlak zielony i czarny, okolice Nielepic
 skala 1: 25 000

Szlak zielony:
Nielepice – Bukowa Góra (nr 9)
 (► mapa nr 13, str. 107)

Przebieg szlaku:
 Nielepice (kaplica) - Nielepice, skręt w dolinę (0,5 km) - Pierunkowy Dół, początek podejścia (1,1 km) - Bukowa Góra (2,2 km)

Szlak doprowadza z centrum Nielepic na Bukową Górę, popularnego węzła szlaków w Lesie Zwierzynieckim. Może on stanowić kontynuację wycieczki czarnym szlakiem ze stacji PKP w Rudawie i dalej od Bukowej Góry czerwonym szlakiem do Krzeszowic lub Czernichowa. Początek szlaku znajduje się przy kaplicy, gdzie przebiega czarny szlak z Rudawy do Brzskowin. Główną drogą szlak prowadzi w dół do dna niewielkiej Dolinki Nielepickiej. Na zakręcie odbija w lewo w boczną uliczkę, prowadzącą dnem dolinki *Pierunkowy Dół* w kierunku południowo-zachodnim. Po kilkunastu metrach, na rozwidleniu kontynuujemy marsz doliną. Początkowo, niezalesiony, z łagodnymi zboczami fragment doliny pokryty jest nowoczesną zabudową. Górna część wyraźnie zawęża się i jest porośnięta lasem. Na bardzo stromych zboczach odsłaniają się liczne skałki górnourajskich wapieni. Tworzą okazały wąwóz, z licznymi skalnymi basztami, iglicami, maczugami i urwiskami na kilkanaście metrów. Zaraz po wejściu do lasu, szlak skręca w lewo i bardzo stromym podejściem trawersuje wschodnie zbocze doliny. Przechodząc się między skałami wychodzi niemalże na szczyt wierzchołki i odbija nieco w prawo w kierunku południowo-zachodnim. W tym miejscu pojawiają się znaczki szlaku dojsciowego do kolejnego obiektu nielepickiej krainy *Pańskie Kąty*, urządzonej w ramach programu *Jurajski Raj* na Dębowej Górze. Nieco porośniętą ścieżką dochodzimy do rozdroża na Bukowej Górze (2,2 km). Tutaj spotykamy czerwony szlak pieszy i czerwony Szlak Rowerowy *Orlich Gniazd*.

Czarny szlak dojsciowy: Morawica – Las Zabierzowski (szlak niebieski) (nr 10)
 (► mapa nr 19, str. 122)

Przebieg szlaku
 Morawica, przystanek MPK – Aleksandrowice, droga do Kleszczowa (1,4 km) – Burów, Dolina Zbrza (2,8 km) – Las Zabierzowski, szlak niebieski (4,0 km)

Szlak umożliwia dojście z przystanku autobusowego w Morawicy (wsi leżącej już poza granicami gminy) do Lasu Zabierzowskiego i łączy się z niebieskim szlakiem Przybysławice-Mników. Trasa rozpoczyna się na przystanku *Morawica-Krzyżówka* – linii autobusowych nr 209 i 226; na skrzyżowaniu drogi z Krakow-

wa z drogą do centrum Morawicy i dalej do Liszek. Początkowo prowadzi główną drogą w kierunku Aleksandrowic (► str. 42), po czym skręca w lewo na drogę do Nielepic przez Brzskowinę. Po krótkim podejściu pod górę opuszcza szosę, skręcając w prawo w ścieżkę prowadzącą w kierunku zabudowań. Uwaga na brak dokładnego oznakowania. Szlak mija kolejne zabudowania Aleksandrowic, doprowadzając do brzegu lasu, który mija od strony wschodniej. Z prawej strony, na horyzoncie widoczne są zabudowania gospodarcze oraz stawy, a na zbiegu doliny – dwór z parkiem krajobrazowym. Nad północną częścią doliny góruje *Winną Górą*. Po kilkudziesięciu metrach spotykamy czerwone znaczki szlaku spacerowo-edukacyjnego: *Wokół Doliny Aleksandrowickiej*. Szlaki mijają staw, przecinają drogę z Aleksandrowic do Kleszczowa (1,4 km), przechodząc pomiędzy zagrodami, prowadzą do głębokiego, lessowego, zalesionego wąwozu. Szlak spacerowy wcześniej, tuż za budynkami odbija w lewo. Na skrzyżowaniu z drogą Balice-Kleszczów (2,4 km), szlak skręca w prawo. Dokładnie na wysokości skrzyżowania, po przeciwnej stronie, ujrzymy pomnik przyrody – 600-letni dąb, z niewielkim krzyżem, upamiętniający miejsce pochówku zmarłych na cholera mieszkańców Burowa i Kleszczowa w 1873 r. Na dnie doliny (2,8 km) szlak odbija w lewo, mija ujęcie wody, a następnie prowadzi na północ dnem Wąwozu Zbrza. Wąwóz ten jest boczną dolinką Doliny Aleksandrowickiej; w górnej części pokrytej Lasem Zabierzowskim. Z powodu występujących utworów lessowych jest ona mocno rozczłonkowana. Szlak kończy się w górnej części wąwozu, gdzie łączy się ze szlakiem niebieskim Przybysławice-Mników (4,0 km).

Dąb – pomnik przyrody w Kleszczowie, fot. A. Kwarciak

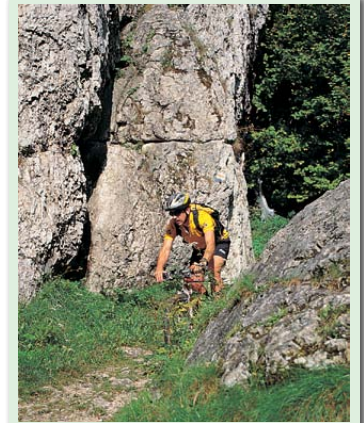
Mapa 14. Czarny szlak Doliny Kluczwody
 skala 1: 25 000

SZLAKI ROWEROWE

Czerwony szlak rowerowy
okrężny w Dolinkach Podkrakowskich

Początek i koniec: centrum Bolechowic,
przystanek autobusowy
Długość: 26,0 km; szlak trudny
(nr 11) (► mapa nr 15, str. 110)

Trasa: Bolechowice – Gacki (1,5 km) – Dolina Kluczwoły (4,9 km) – Wierchowie (Jaskinia Wierchowska Góma) (7,6 km) – Bębło (10,2 km) – Dolina Będkowska (11,2 km) – Łączki (17,2 km) – Kobylany (19,2 km) – Dolina Kobyłańska (19,7 km) – Góry Kamińskie (22,3 km) – Żelków (24,2 km) – Bolechowice (26,0 km).

Na szlaku w Dolinie Będkowskiej, fot. M. Sobula

Szlak trudny, adresowany raczej dla wytrawnych rowerzystów, tylko częściowo umożliwiający jazdę rekreacyjną – wzdłuż Doliny Będkowskiej. Trudność sprawiają strome podjazdy i wymagające zjazdy. Trasa biegnie drogami o zróżnicowanej nawierzchni, w połowie – polnymi i leśnymi ścieżkami, w połowie – asfaltowymi drogami.

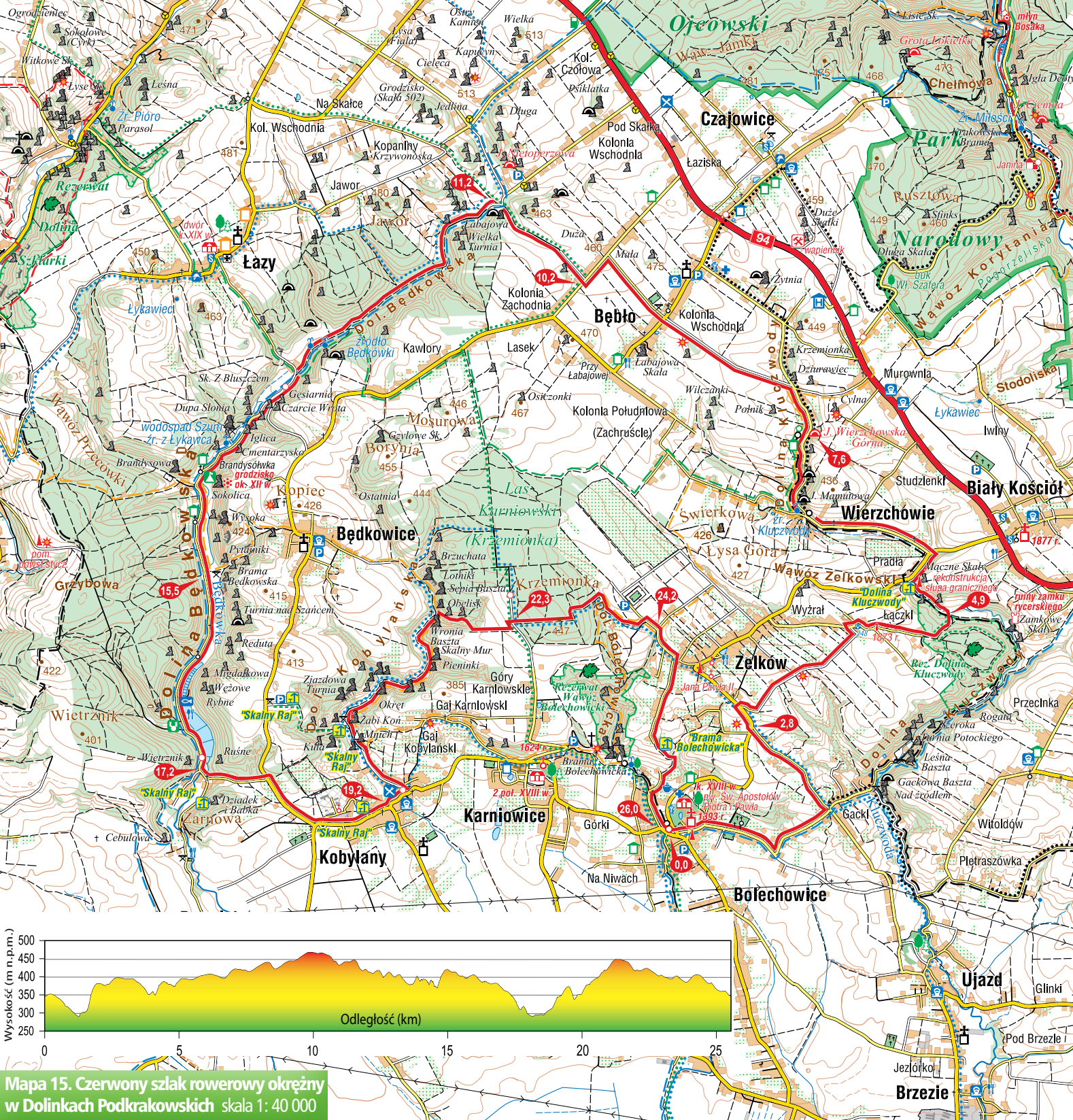
Szlak o walorach krajoznawczych - prezentuje piękno Dolinek Podkrakowskich. Na trasie znajdują się takie atrakcje jak: Dolina Kluczwoły z rezerwatem i Jaskinią Wierchowską, Dolina Będkowska, Dolina Kobyłańska i wiele punktów widokowych. Odpoczynek umożliwiają na trasie 3 kompleksy wraz z programem edukacyjnym Jurajskiego Raju.

Początek szlaku znajduje się w centrum Bolechowic (► str. 46) na przystanku autobusowym.

Na rozdrożu oprócz przystanku znajdują się: sklepy, tablice informacyjne z mapami. Nieopodal stoi murowany gotycki kościół z XIV w., z masywną wieżą zegarową, dobudowaną w latach 1912-13. Po jego północnej stronie, w zieleni parku ukrywa się klasycystyczny dwór z końca XVIII w. Budowlę przebudowano ok. 1880 r., natomiast w latach 70-tych XX w. została odrestaurowana. Obecnie dwór stanowi prywatną własność i nie jest udostępniony do zwiedzania. Z dawnego zespołu dworskiego zachował się jedynie fragment muru stajni. Na miejscu pozostałych zabudowań gospodarczych powstał w 1997 r. parking.

Ruszamy na wschód drogą asfaltową do Gacki. Po niespełna kilometrze skręcamy w lewo i po dość stromym podjeździe docieramy do tej miejscowości. Na grzbiecie wierzchołki znajdują się skrzyżowanie, a na nim węzeł szlaków rowerowych: koniec czarnego szlaku gminy Wielka Wieś z Wierchowie przez Dolinę Prądnika; po-

łączenie z okrężnym niebieskim Szlakiem Brzozowym z Brzezia oraz odgałęzienie niebieskiego szlaku pieszego do Przybysławic. Znajdujemy tu również tablicę z dokładną mapą Żelkowa. Skręcamy między zabudowaniami w lewo i dość wymagającym podjazdem, wąską asfaltową pniemy się na zbocza Wyżyny Olkuskiej. Po dotarciu do szosy Bolechowice-Żelków (2,8 km) warto zatrzymać się i obejrzeć panoramę: po lewej stronie Rów Krzeszowski, Garb Tenczyński i Beskidy. Jedziemy dalej pod górę w kierunku Żelkowa. Po 170 m, przed nowymi zabudowaniami skręcamy w prawo w boczną uliczkę (ul. Widokowa). Wzdłuż drogi powstaje wiele nowych domów jednorodzinnych. Sama nazwa ulicy wskazuje, że rozpościera się stąd doskonały widok na Dolinę Kluczwoły, a w oddali pojawia się rozległa panorama Krakowa. Droga skręca w lewo i kończy się przy ul. Kościuski. Skręcamy w prawo, mijamy pętlę autobusową, a za nią wybieramy odchodzącą nieco w prawo asfaltową alejkę w kierunku wschodnim. Utrzymujemy ten sam kierunek dalej (ul. Modrzewiowa), kiedy to po kilku metrach przy kapliczce drogi rozwidniają się. Łagodny zjazd prowadzi nas w kierunku Doliny Kluczwoły. Przejedźmy obok szlabanu i po 80 m skręcamy w pierwszą odchodzącą w lewo drogę leśną. Znajdujemy się na terenie rezerwatu Dolina Kluczwoły, utworzonego w 1989 w celu ochrony lasu grądowego, muraw naskalnych i charaktery-

Mapa 15. Czerwony szlak rowerowy okrężny w Dolinkach Podkrakowskich skala 1: 40 000

stycznego krajobrazu zachodniego zbocza Doliny Grzbietem, drogą na wprost odchodzą znaki szlaku spacerowego. Czeką nas teraz 200-metrowy, bardzo stromy zjazd w dół, gdzie skręcamy w lewo (4,9 km). Dnem doliny biegnie czarny szlak pieszy z Modlnicy, który będzie nam towarzyszył aż do Wierchowia. Nasz szlak prowadzi jedynie przez górną część doliny, warto więc na chwilę odbić w prawo, w dół wąwozu do okazałych Zamkowych Skał, oddalonych zaledwie o pół kilometra. Na płaskim szczycie znajdują się ślady niewielkiego zamku rycerskiego z I poł. XIV w. Kierując się w górę doliny, docieramy do szosy Żelków-Białe Kościół. Tuż przed końcem tego fragmentu doliny powstało ostatnio miejsce odpoczynkowe z ławkami, wiatami, tablicami informacyjnymi. Kraina Dolina Kluczwydy powstała w ramach programu *Jurajski Raj*. Kolejną ciekawostką są stylizowane słupy graniczne Rosji i Austro-Węgier, ustawione na prywatnej posesji. Przypominają one o dawnej granicy pomiędzy tymi dwoma zaborami, która biegła dnem Doliny Kluczwydy, poprzez Ujazd, a następnie Wąwozem Żelkowskim.

Szlak biegnie jednak w kierunku przeciwnym niż dawna granica zaborów. Skręcamy w prawo, a po 150 m w lewo. Łagodnym podjazdem docieramy do wsi Wierchowia. W centrum wsi, tuż przy rozjeździe dróg znajdują się obfite źródła Kluczwydy, które zachowały częściowo swój naturalny charakter. W otoczeniu wywierzyśka, po prawej stronie mijamy piękne, stare drewniane zabudowania usadowione u podnóża skał. Znajduje się tam nieoznakowane dojście do Jaskini Mamutowej, położonej 15 m ponad dnem doliny.

Jaskinia Mamutowa – długość: ok. 100 m; znana z szeregu górnopaleolitycznych znalezisk, w tym wyrobów z ciosów mamuta.

Pół kilometra dalej znajduje się Jaskinia Wierchowska Górna (7,6 km). Zwiedzać ją można tylko z przewodnikiem, po wykupieniu biletów. Czynna codziennie w okresie od kwietnia do końca listopada. Opiekunem Jaskini i organizatorem zwiedzania jest Biuro Usług Turystycznych „Gacek”, tel. (12 411 07 21)

Jaskinia Wierchowska - fragment ekspozycji, fot. S. Kotarba

Jaskinia Wierchowska Góra – druga (po Jaskini Wiemej) na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, o długości ok. 950 m; uznana za pomnik przyrody. Jest ważnym stanowiskiem archeologicznym reprezentującym głównie neolit. Odnaleziono tu kości: m. in. lwa, renifera, hieny i niedźwiedzia jaskiniowego. We wrześniu 1939 roku schroniła przed okupantem kilkaset osób, które wraz z inwentarzem przez dwa tygodnie przebywały w jej wnętrzu. Na oświetlonej trasie turystycznej, obejmującej 370 m korytarzy i korytarzy, można zobaczyć m.in. wystawę poświęconą jaskini, rekonstrukcję wymarłych ssaków oraz człowieka neandertalskiego. Wejście do jaskini blokuje rumowisko potężnego bloku skalnego, który zawałił się w lipcu 1997 r. ze wznoszącej się nad jaskinią Wierchowskiej Turni.

Przy jaskini kończą swój bieg szlaki piesze: zielony z rezerwatu Dolina Szklarki i czarny do Doliny Kluczwydy z Modlnicy. Jedziemy dalej 200 m szosą i po minięciu zabudowań, skręcamy w lewo. W prawo odbił żółty szlak pieszy. Teraz czeka nas 200-metrowy stromy podjazd, następnie 300-metrowy płaski odcinek i ponownie podjazd, ale tym razem łagodny. Dojeżdżając do zabudowań Bębła po lewej stronie widzimy sterzącą nad wsią okazałą skałę, na której znajduje się krzyż. Mijamy Kolonię Wschodnią Bębła i drogą asfaltową jedziemy na wprost do Kolonii Zachodniej. Tutaj skręcamy w lewo i po 200 m spotykamy zielony szlak rowerowy z Zabierzowa (10,2 km). Skręcamy w prawo w polną drogę (na początku wysypaną kamieniami) i łagodnym zjazdem docieramy do górnego wlotu Doliny Będkowskiej (► str. 56). Tutaj spotykamy kolejny szlak rowerowy – niebieski okrężny z Jerzmanowic oraz pieszy niebieski Szlak Warowni Jurajskich. Po lewej stronie mijamy okazałą skałę i Jaskinię Tabajową (11,2 km). Natomiast w pewnym oddaleniu od szlaku, w kierunku północnym, położona jest Jaskinia Nietoperzowa – zagospodarowana i udostępniona do zwiedzania.

Skręcamy na południe w dół doliny. Dobra, utwardzona droga pozwala nam nieco rozpuścić rower. Niestety przy zabudowaniach kończy się dobra nawierzchnia i dalej, przez pewien odcinek jedziemy leśną ścieżką dnem wyraźnie opadającej doliny. Wkrótce opuszcza nas niebieski szlak rowerowy, a 500 m dalej z lewej dochodzi zielony pieszy. Tuż przed kolejnymi zabudowaniami mijamy Źródła Będkówki, dalej szlak zielony odchodzi w lewo na łązy, a my ponownie bitą drogą jedziemy w dół doliny. W lewo odchodzi utwardzona droga, która przez *Czarcie Wrota* stromym podjazdem prowadzi na grzbiet wierchowiny, którą biegnie szosa do Będkovic. Dalsza

Na szlaku w Dolinie Kobylańskiej, fot. D. Leśniak

droga na całym odcinku aż do końca doliny jest wyasfaltowana. Wjeżdżamy w „strefę” wspinaczy skałkowych. Najpierw mijamy popularne wśród tego środowiska skały o nazwach zainspirowanych kształtami: *Iglіce*, *Dupę Słonia*, największy na Jurze wodospad Szum, a następnie *Brandysówkę* – zaplecze biwakowe, z miejscami nidegowymi i bufetem. Nieco dalej, po lewej stronie mijamy ścianę Sokolicy, najwyższej w całej Jurze Krakowsko-Częstochowskiej skały wspinaczkowej. Liczy ona ponad 70 m wysokości, a na jej szczycie znajdują się pozostałości średniowiecznego grodziska. Naprzeciwko – wylot doliny Przeczówki i dochodzący z prawej żółty szlak pieszy *Dolinek Jurajskich*. Dolina rozszerza się, mijamy pojedyncze zagrody oraz kapliczkę po prawej stronie. Po lewej Brama Będkowska (15,5 km), w kierunku której odchodzi żółty szlak do Będkovic. Nieco dalej, po lewej znajduje się willa „Szaniec” z 1931 r., a następnie stawy rybne i leśniczówka. Na końcu doliny zabudowania – łączki Kobylańskie. Szlak niebieski odchodzi w prawo, a my dojeżdżamy do kapliczki i skręcamy w lewo (17,2 km). Przed nami stromy, około 500-metrowy podjazd do szosy Kobylany-Będkowie. Skręcamy w prawo i długim łukiem w lewo zjeżdżamy do Kobylan (► str. 54) (19,2 km). W centrum wsi, na niewielkim placu obok remizy znajduje się punkt wypoczynkowy *Jurajskiego Raju*. Pozostałe elementy krainy *Skałny Raj* znajdują się w pierwszej bocznej dolinie Doliny Kobylańskiej. W centrum Kobylan, obok restauracji, za znaczkami skręcamy w lewo do Doliny Kobylańskiej (► str. 56).

Wzdłuż potoku Kobylanka dojeżdżamy do Bramy Kobylańskiej. Z prawej dochodzi żółty szlak pieszy. Przed nami jazda wzdłuż doliny. Najpierw po lewej stronie odchodzą dwie dolinki, następnie dwie kolejne z prawej. U wylotu

drugiej spotykamy znak, który nakazuje skręcić w prawo. Czeką nas bardzo stromy odcinek. Jazda jest raczej niemożliwa, więc pozostaje nam prowadzenie roweru. Idziemy najpierw lewą stroną wąwozu, aby w połowie przejść za znakami na jego prawą stronę. Docieramy na skraj lasu i dalej, polną drogą dojeżdżamy do Lasu Karniowskiego (22,3 km). Nasza trasa krzyżuje się tutaj z zielonym szlakiem z Zabierzowa. Ponadto spotykamy tutaj niebieski Szlak Brzozowy z Brzezia, który do Żelkowa prowadzi wspólną trasą. Miejsce widokowe. Skręcamy w lewo, by zaraz po kilku metrach ponownie skierować się na wschód w leśną przecinkę. Przejeżdżając przez płaskie wzgórze Krzemionka docieramy na skraj lasu, gdzie po przecięciu bardzo już płytkiej w tym miejscu Doliny Bolechowickiej, skręcamy w prawo. Polną ścieżką dojeżdżamy do alejki asfaltowej i pierwszych zabudowań Żelkowa (24,2 km). W lewo, ul. Ojcowską odbija żółty szlak pieszy, który dołączył w miejscu przejazdu doliny. Skręcamy w drugą ulicę w prawo (ul. Górska). Po 700-metrach pojawia się wspaniała panorama – to krawędź zapadliska tektonicznego, powszechnie określanego Rowem Krzeszowickim, tworzącej jednocześnie południowy próg Wyżyny Olkuskiej (zwanej także Płaskowyżem Ojcowskim). Doskonale warunki do odpoczynku w tym uroczym miejscu stwarzają obiekty *Jurajskiego Raju*. Do dyspozycji turystów oddano tu wiaty, stajaki na rowery, tablice edukacyjne oraz *infomat*. Bardzo stromą ścieżką, mijając z lewej strony ciąg tablic edukacyjnych, a następnie asfalem w lewo dojeżdżamy do ul. Leśnej – łączącej centrum Bolechowic z Bramą Bolechowicką. Szlak prowadzi w lewo i po 500 metrach kończy się w centrum Bolechowic, tj. miejscu rozpoczęcia wycieczki (26,0 km). My jednak proponujemy jeszcze „zahaczyć” o Bramę Bolechowicką.

Zielony szlak rowerowy łącznikowy w Dolinkach Podkrakowskich

Początek: Zabierzów dworzec PKP;
koniec: Jerzmanowice
Długość: 17,0 km; szlak trudny
(nr 12) (► mapa nr 16, str. 115)

Trasa: Zabierzów PKP – Bolechowice (3,8 km)
 – Karniowice (5,0 km) – Kawłowy (8,6 km)
 – Bębło Kolonia Zachodnia (9,8 km) – Dolina Będkowska (10,8 km) – Jerzmanowice Kolonia Zachodnia (17,0 km).

Węzeł szlaków, fot. B. Czerwiński

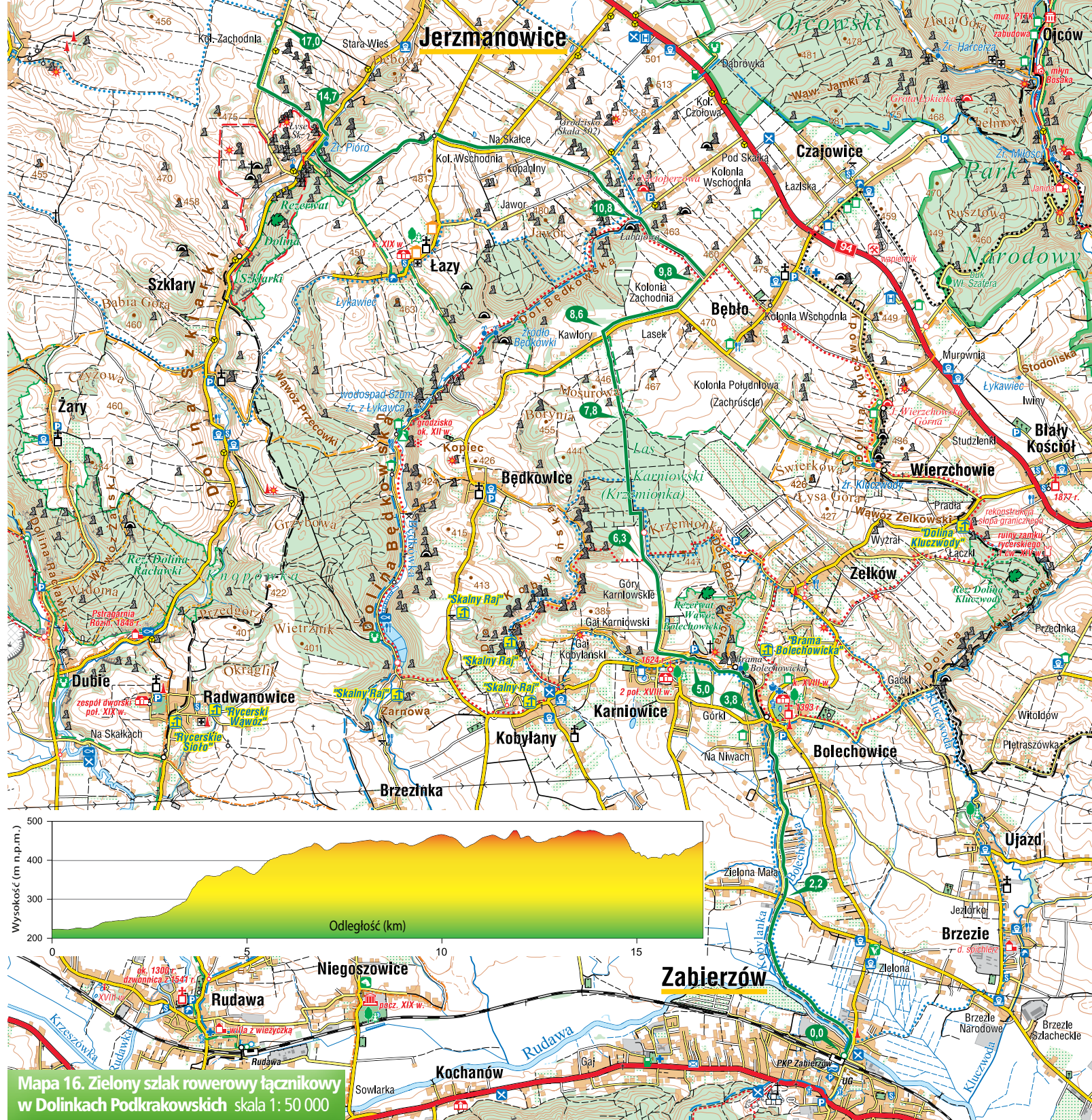
Szlak stanowi połączenie dworca PKP w Zabierzowie z pętlami szlaków po Dolinkach Podkrakowskich. Wszystkie pętle przecina wielokrotnie, co umożliwi różnorodne modyfikowanie tras wycieczkowych. Bezpośrednio prowadzi do wylotu Dolinki Bolechowskiej, górnej części Doliny Będkowskiej i przecina Dolinę Szklarki. Biegnie między majestatycznymi ostańcami po wierzchołkach Wyżyny Olkuskiej. Podobnie jak trasy okrężne jest dość trudny z uwagi na stromizny i wymaga pewnego przygotowania kondycyjnego. Trasa bardzo atrakcyjna widokowo. Występują różne rodzaje nawierzchni: polne i leśne ścieżki, a także drogi asfaltowe.

Ruszamy ze stacji PKP w Zabierzowie (► str. 73) i trzymając się oznaczeń szlaku (towarzyszy nam również niebieski szlak pieszy), przejeżdżamy przez most na Rudawie. Obok dawnego młyna skręcamy w lewo i wałem jedziemy wzdłuż rzeki. Za mostem spotykamy niebieski okrężny Szlak Brzozowy z Brzezia. Jest to szlak jednokierunkowy, wyznakowany w odwrotnym do naszego kierunku jazdy, więc znaczki tego szlaku nie będą dla nas widoczne. Po przejechaniu ok. 1 km, kilkanaście metrów przed wpływającym do Rudawy potokiem Kobylanka, kierujemy się w prawo, w mało uczęszczaną i zarośniętą trawą ścieżkę pro-

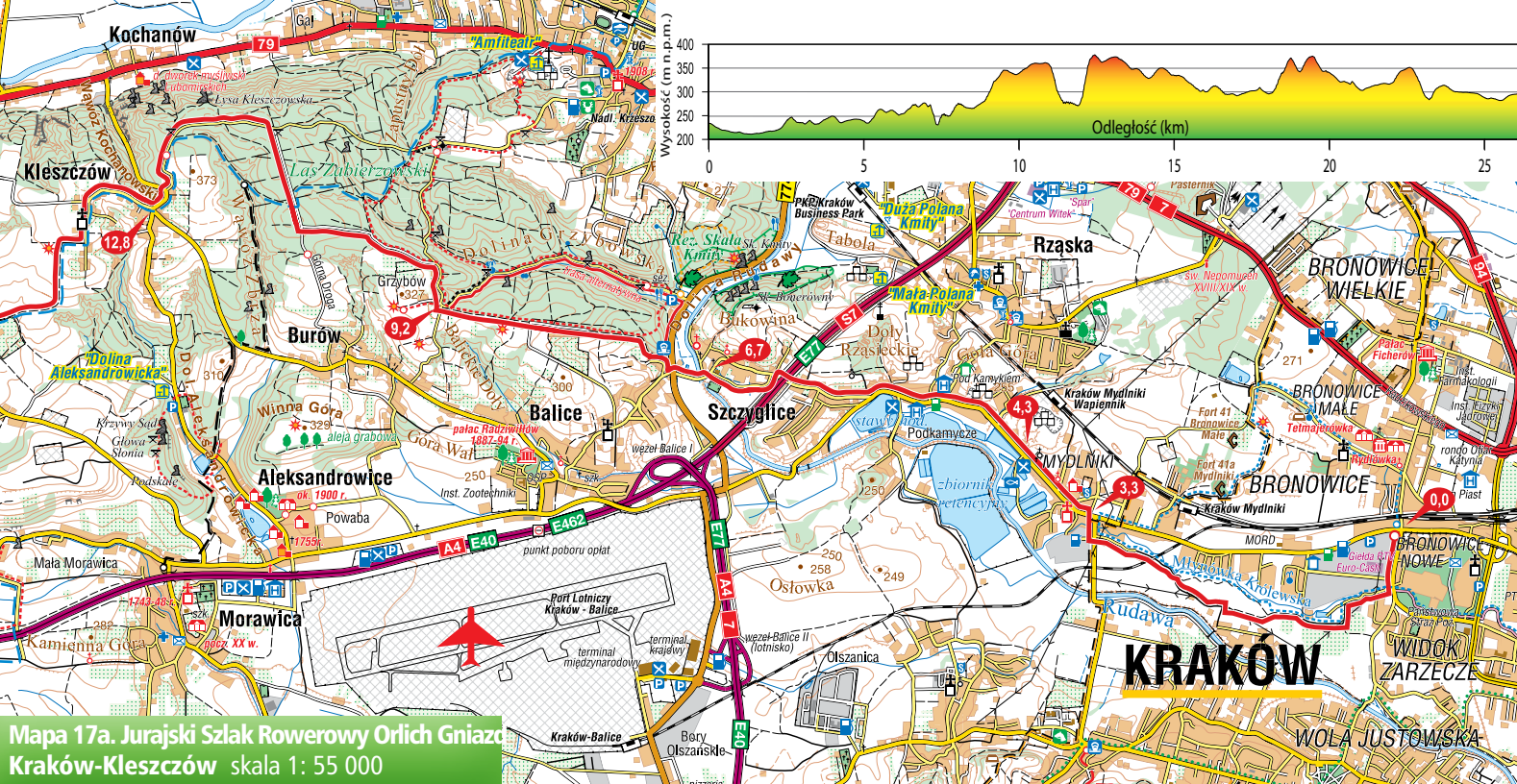
wadzącą przez łąki. Przekraczamy kładkę na Kobylance i ścieżką wzdłuż potoku dojeżdżamy do skrzyżowania z ul. Zieloną (2,2 km). Zachowując ostrożność, przecinamy skrzyżowanie i kontynuujemy jazdę na północ zabudowywaną nowymi osiedlami ul. Turystyczna. Zaraz za metalową kładką ul. Turystyczna odbija w lewo, natomiast my jedziemy na wprost ul. Na Potokiem wzdłuż Bolechówki. Przekraczając wielokrotnie potok z jednej na drugą stronę, szlak prowadzi wśród zabudowań gospodarskich do centrum Bolechowic (► str. 46) (3,8 km).
 Tutaj znajduje się początek pętli czerwonego Szlaku Dolinek Podkrakowskich (► str. 111). Wspólnie ze znakami tego szlaku (który wkrótce odbija w prawo) i czarnego szlaku pieszego, jedziemy ul. Leśną w kierunku Doliny Bolechowskiej (► str. 48). Przed Bramą Bolechowską, na wysokości źródła, odbijamy w lewo (również żółty szlak) w ścieżkę wspinającą się nieco na strome zbocze krawędzi Rowu Krzeszowickiego.

Brama Bolechowska, fot. B. Czerwiński

Mapa 16. Zielony szlak rowerowy łącznikowy w Dolinkach Podkrakowskich skala 1: 50 000

Na szczycie tej krawędzi znajduje się żelazny krzyż, wzniesiony przez mieszkańców Karniowic w 1990 r. Z miejsca tego rozciąga się rozległa panorama. W połowie zbocza ścieżka staje się coraz bardziej płaska. Mijamy osiedla nowych domów i dojeżdżamy do ostrego zakrętu drogi asfaltowej prowadzącej z Karniowic. Droga tę odbija niebieski Szlak Brzozowy. W Karniowicach znajduje się odrestaurowany dwór z końca XVIII w. oraz barokowa kaplica z początku XVII w. Aby te obiekty zobaczyć należy zjechać do centrum wsi. Wjeżdżamy na tą drogę i mając niewielki parking (5,0 km) mozolnie pokonujemy pozostałą, górną część zbocza. Droga zakręca w prawo i między zabudowaniami przysiółka Góry Karniowskie (piękne widoki) wspinamy się dalej na wierzchołkę Wyżyny Olkuskiej. Kilkadziesiąt metrów za ostatnimi zabudowaniami osiągamy krawędź lasu Karniowskiego (Krzemionka). Za naszymi plecami pojawia się coraz szersza panorama. Powyżej, na zachodniej granicy lasu, na zboczu wzgórza Krzemionka (6,3 km) – węzeł szlaków rowerowych. Trasa naszego szlaku przecina się z trasą okrężną czerwonego Szlaku Dolinki Krakowskie (► str. 111) i łączy się z niebieskim Szlakiem Brzozowym, który tym razem biegnie w tym samym kierunku. Jedziemy dalej prosto, łagodnie pod górę, drogą prowadzącą przez las. Na wypłaszczeniu skręt w lewo i zaraz potem w prawo. Następnie odbicie szlaku niebieskiego w lewo, prowadzącego na dno Doliny Kobyłańskiej. Droga fragmentami bardzo trudna do przejechania (błoto, koleiny). Na granicy lasu (7,8 km), gdzie po prawej stronie pojawia się zielony szlak pieszy, jedziemy prosto w kierunku wierzchołki, a dalej w stronę widocznych ze szczytu zabudowań przysiółka Kawiory (8,6 km). Szosą Będkowie-Bębło kierujemy się w prawo (zielony szlak pieszy odbija w lewo), a na rozwidleniu dróg, po przejechaniu ok. 600 m w lewo. Po chwili dojeżdżamy do Bębła Kolonia Zachodnia i odchodzącej między domami w lewo bitej drogi. Tutaj ponownie spotykamy czerwony Szlak Dolinek Podkrakowskich (9,8 km). Zaliczamy kilkadziesiąt metrów trudnego i miejscami niebezpiecznego zjazdu połąką (kamienie!) w kierunku węża szlaków w północno-wschodnim krańcu Doliny Będkowskiej (10,8 km). Szlak czerwony prowadzi w dół Doliny Będkowskiej. Spotykamy kolejną, trzecią pętlę szlaku – szlak niebieski gminy Jerzmanowice-Przeznica.

dotarciu do skrzyżowania, obok którego stoi krzyż, kontynuujemy jazdę na wprost wznoszącą się asfaltową drogą. Po ok. 1 km dochodzi droga z prawej. Nie zmieniając kierunku, jedziemy do kolejnego skrzyżowania z kapliczką. Zachowując ostrożność, przejeżdżamy przez skrzyżowanie z drogą Jerzmanowice-Łazy. Dalej kierujemy się w lewo, w stronę lasu, w którym czeka nas stroma i niebezpieczna jazda kamienią na samo dno Doliny Szklarki. Pokonujemy mostek i wjeżdżamy na szosę w Jerzmanowicach, na której kierujemy się w prawo (w pobliżu źródła – Pióro) (14,7 km). Po przejechaniu ok. 300 m skręcamy ostro w lewo (nie do zabudowań!) i wspinamy się na kolejną wierzchołkę. Przed nami najtrudniejszy odcinek na trasie. Pierwsze metry wytrawni rowerzyści zapewne zdołają podjechać, ale bliźniasta i bardzo stroma serpentynta przez las zmusza zazwyczaj do prowadzenia roweru. Po wyjściu z lasu ścieżka i szlak słabo widoczne (mierzymy cały czas pod górę). Zdobyć góry rekompensuje widok z położonymi po lewej stronie tysiami Skalami. Następnie po krótkim zjeździe docieramy do drogi asfaltowej. Skręcamy w prawo, mijamy Słoneczne Skąły (popularne wśród wspinaczy) i po krótkim zjeździe ponownie napotykamy znaki niebieskiego szlaku rowerowego, gdzie kończy się nasza trasa (17,0 km).

 Jurajski Szlak Rowerowy Orlich Gniazd – odcinek Kraków-Zamek Tęczyn w Rudnie

Początek: oś. Bronowice Nowe (dawniej Widok); **koniec:** Rudno (parking)
Długość: 32,2 km, szlak łatwy (nr 13) (► mapa nr 17a, 17b, str. 116)

Trasa: Kraków (oś. Widok) – Rząska (4,3 km) – Szczyglice (6,7 km) – Kleszczów (12,8 km) – Brzoskwina (16,0 km) – L. Kopce (20,8 km) – Rudno (26,5 km)

Szlak, o długości prawie 190 km, został wytyczony w latach 1998-99. Łączy Kraków z Częstochową i prowadzi po najciekawszych zakątkach Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Po drodze możemy

Dolina Będkowska – patrz opis szlaku czerwonego Dolinki Podkrakowskie (► str. 111)
 Kierujemy się prosto pod górę. Po

Na szlaku, fot. arch. Compass

Na szlaku, fot. arch. Compass

zwiedzić wiele zamków: Tenczyn, Rabsztyn, Bydlin, Smoleń, Ogrodzieniec, Morsko, Bobolice, Mirów, Ostrężnik, Olsztyn oraz ruiny strażnic. Przejechanie całej trasy zajmuje co najmniej dwa dni. Początkowa część, a dokładnie od 4,3 do 20 km szlaku, prowadzi przez gminę Zabierzów. W niniejszym przewodniku przedstawiamy jego początkowy odcinek. Szlak jest w miarę łatwy i poza jednym dość wymagającym fragmentem (poniżej podajemy alternatywny wariant) nadaje się do rekreacyjnej jazdy. Ciekawy krajobrazowo szlak w większej części biegnie przez lasy.

Początek szlaku obok pętli tramwajowej na osiedlu Bronowice Nowe (dawniej Widok). Z ul. Balickiej wjeżdżamy w ul. Na Błoniach i po 400 m (za pętlą autobusową) skręcamy w ul. Filitrową. Początkowo asfaltem, następnie drogą bitą, potem polną i znowu za torem kolejowym asfaltem, dojeżdżamy w Mydlnikach do ul. Balickiej (3,3 km). Skręcamy w lewo w kierunku Balic. Niestety, ostatnio jest to dość ruchliwa droga, dlatego należy zachować szczególną ostrożność. Kilkadziesiąt metrów za niewielkim cmentarzem przebiega administracyjna

granica Krakowa. Zaczyna się Rząską (4,3 km), a następnie jedziemy przez Szczyglice. Mijamy ciągnące się wzdłuż szlaku stawy hodowlane. Przy jednym z nich, zaraz za zakrętem, zjeżdżamy z ul. Balickiej w prawo w ul. Długą. Przejedźdżamy pod autostradą. 100 metrów dalej skręcamy w lewo w boczną uliczkę (ul. Sportowa). Mijamy zespół boisk sportowych Orlik w Szczyglicach (6,7 km) i przejeżdżamy na drugą stronę Rudawy. Skrzyżowanie ruchliwej drogi 781 przekraczamy na wprost, a po paru metrach skręcamy w prawo. Za zakrętem, po 100-metrach ponownie w prawo i głębokim wąwozem wspinamy się wzdłuż granicy lasu na wierzchowinę Garby Tenczyńskiego pokonując różnicę wysokości wynoszącą ponad 60 m. Ten odcinek podjechać są w stanie tylko wytrenowani rowerzyści. Ze szczytu rozległa panorama na Balice i dalej na Kraków.

Osobom o słabszej kondycji, preferującym rekreacyjną formę przejażdżki, proponujemy pewną modyfikację tego fragmentu trasy, umożliwiającą wyjazd na garb. Wariant ten jest niestety mniej widokowy. Prowadzi drogą asfaltową dnem Doliny Grzybowskiej. Dlatego też, dojeżdżając do drogi wojewódzkiej, zamiast jazdy na wprost, skręcamy w prawo. Po 600 m, za dwoma zagrodami skręcamy w lewo w asfaltową alejkę. Mijamy plac parkingowy, budynek dawnej restauracji Kmita i początkowo łagodnym, a później nieco bardziej stromym fragmentem jedziemy w górę doliny. Na grzbiecie spotykamy oznakowanie szlaku, skręcamy w prawo i jedziemy zgodnie z opisem.

Stawy rybne w Szczyglicach, fot. UG Zabierzów

Skręcamy w prawo, dalej obok przysiółka Grzybów (9,2 km) alejką asfaltową jedziemy na północ wzdłuż krawędzi lasu. Po wjechaniu w las, kilkadziesiąt metrów dalej opuszczamy asfalt i utwardzoną drogą odbijamy w lewo. Łagodnym podjazdem docieramy do poprzecznej szutrówki, gdzie skręcamy w prawo. Przećcinamy niebieski szlak pieszy i docieramy do asfaltowej alejki, biegnącej grzbietem Garbu Tenczyńskiego. Skręcamy w lewo i łukiem zjeżdżamy do Kleszczowa. W połowie zjazdu, z lewej strony dołącza (mijamy wcześniej) niebieski szlak pieszy, który biegnie tą samą trasą aż do Brzoskwini. Na skrzyżowaniu w centrum Kleszczowa (12,8 km) z pętlą autobusową nr 218, skręcamy w prawo i kontynuujemy jazdę grzbietem, wśród zabudowań wsi. Około 150 m za kościołem odbijamy ponownie w prawo w polną drogę. Przed nami piękna, rozległa panorama. Uwaga: w tym miejscu nie ma niestety żadnych oznakowań, a szlak po kilkudziesięciu metrach skręca w lewo, w odchodzącą na południe polną ścieżkę. Znaczek zauważymy 50 m dalej na drzewie owocowym, znajdującego się poniżej niewielkiego sadu. Ścieżką tą, zataczając łuk, zjeżdżamy uprawnymi polami do Brzoskwini (► str. 51). Mijamy pierwsze skrzyżowanie i niespełna 400 m dalej, tuż za remizą (16,0 km) skręcamy w prawo. Nieco wcześniej w lewo, w Dolinę Brzoskwini odbij niebieski szlak pieszy. Przed nami stromy podjazd. Zaczyna się przy remizie i prowadzi obok szkoły aż na grzbiet. Obok nowych domków jednorodzinnych skręcamy w lewo i polną drogą wspinamy się na szczyt wierzchowiny. Na szczycie punkt widokowy. W przysiółku Kamyk skręcamy w lewo, jedziemy kilkadziesiąt metrów wśród zwartej zabudowy, by przed ostatnimi zabudowaniami skręcić w prawo. Leśnymi drogami wspinamy się na Bukową Górę (370, 2 m n.p.m.), gdzie spotykamy węzeł szlaków (19,1 km). Kierując

się na zachód najpierw drogą bitą, potem leśną przecinką stromo opadającą w dół, dojeżdżamy do leśniczówki Kopce (20,8 km). Przećcinamy szosę Krzeszowice-Frywałd. 300 m dalej na skrzyżowaniu obok niewielkiego leśnego parkingu skręcamy w lewo. Jadąc na zachód wyasfaltowaną Drogą Krakowską, po niespełna kilometrze przećcinamy szosę dojazdową do kamieniołomu, a następnie: tory kolejowe i szosę Tenczynek-Zalas. Docieramy w końcu do kolejnego skrzyżowania. Przed nami kapliczka, nieco po lewej stronie parking leśny u podnóża zamku Tenczyn w Rudnie (26,5 km). Szlak prowadzi w prawo do Krzeszowic. My proponujemy podejście (bo stromizna pozwala podjechać tylko wytrawnym rowerzystom) na szczyt góry, by zwiedzić ruiny zamku. Doprowadzi nas tam czarny szlak rowerowy i żółty szlak pieszy.

Niebieski Szlak Brzozowy (jednokierunkowy, okrężny)

Początek i koniec: Brzezie, przy szkole
Długość: 20,9 km; trasa trudna

(nr 14) (► mapa nr 18, str. 121)

Trasa: Brzezie szkoła – Gacki (3,3 km) – Las Krzemionka (szlak czerwony) (7,6 km) – Dolina Kobylańska (szlak czerwony) (9,7 km) – Kobylany centrum (11,9 km) – Bolechowice centrum (15,0 km) – Zabierzów młyn (18,8 km) – Brzezie szkoła (20,9 km)

Szlak rozpoczyna i kończy się przed budynkiem szkoły w Brzeziu. Został oznakowany tylko w jednym kierunku. Szlak prowadzi przez atrakcyjne miejsca widokowe, malownicze dolinki i lasy. Po drodze pozwala zwiedzić Dolinę Kluczwydy, Góry Karniowskie, Dolinę Kobylańską, rezerwat Wąwóz Bolechowicki oraz miejscowości Brzezie, Ujazd, Zelków.

Szkoła w Brzeziu, początek szlaku, fot. UG Zabierzów

Brama Bolechowicka, fot. UG Zabierzów

skrzyżowaniu przy remizie skręcamy w prawo i dalej w lewo wzdłuż potoku Kobylanki. Po lewej stronie pozostałości zespołu dworskiego z XIX w. Obecnie znajdują się one w rękach prywatnych i są odbudowywane. W ramach zajęć edukacyjnych można rozpoznać tu gatunki drzew oraz wskazać drzewa zasługujące na miano „pomnika przyrody”. Wzdłuż potoku Kluczwody dojeżdżamy do Gacek (3,3 km) – malowniczego przysiółka Zelkowa. U wylotu Doliny Kluczwody, zamkniętej stromymi krawędziami i okazałą Gackową Basztą na prawym zboczu. W miejscu odpoczynkowym znajdują się tablice edukacyjne. Warto się tu zatrzymać, bo przed

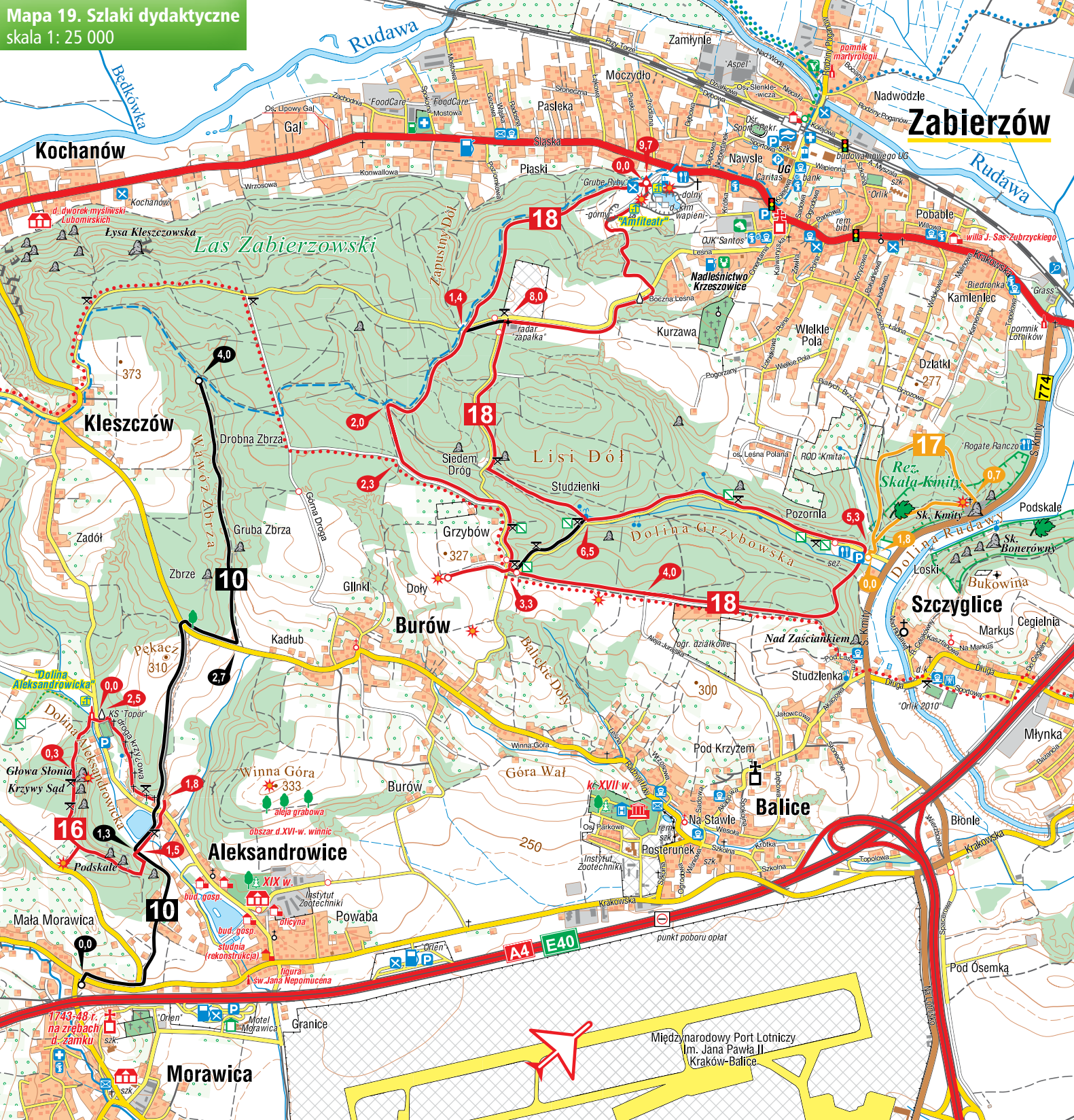
Rowerowy Szlak Brzozowy z elementami dydaktyki został utworzony w 2006 r. w ramach projektu „Szlaki turystyczne gmin Zabierzów, Krzeszowice jako miejsce aktywnej edukacji ekologicznej i kulturowej”, realizowanego przez Towarzystwo na Rzecz Ochrony Przyrody i Szkołę Podstawową w Brzeziu. Nazwa szlaku wywodzi się od nazwy miejscowości Brzezie i popularnej tu niegdyś brzozy. Dlatego wyznakowaniu szlaku towarzyszyło sadzenie wzdłuż jego trasy brzoź. Wprawdzie autorzy szlaku informują, „że szlak nie jest trudny, w przeważającej części prowadzi drogami polnymi, leśnymi zapewniającymi swobodną jazdę w izolacji od ruchu samochodowego i jest dedykowany do młodzieży szkół podstawowych”, my jednak pozwalamy nie zgodzić się z tą oceną i uznać szlak jako dość wymagający, a w wielu miejscach wręcz nieprzejezdny dla mniej wprawnych rowerzystów. Na trasie przyjdzie nam dwa razy pokonać stromą krawędź Rowu Krzeszowickiego. Trasa oczywiście jest niezwykle interesującą krajobrazowo i przyrodniczo. W zamysle autorów ma nie tylko poprawiać kondycję i umożliwiać oglądanie atrakcyjnych miejsc widokowych, ale także przyczynić się do pogłębienia wiedzy przyrodniczej. W tym celu na trasie zostało wyznaczonych dziewięć atrakcyjnych punktów, zwanych przystankami. W przypadku wycieczek w dzieciom na przystankach można przeprowadzać zajęcia dydaktyczne. Jak podają autorzy szlaku, konspekty zajęć edukacyjnych dostępne są na stronie internetowej www.tnrop.most.org.pl. Zadania dostosowane są do możliwości uczniów kl. IV-VI.

Z Brzezia (► str. 49) kierujemy się w kierunku Ujazdu. To łatwy, płaski odcinek, prowadzący szosą. Zaraz za szkołą mijamy pozostałości założenia dworsko-parkowego z zachowanym budynkiem dawnego spichlerza, nieco dalej kościół oraz sklep. W Ujeździe (► str. 71) na

nami jeden z dwóch najtrudniejszych podjazdów. Przyjdzie nam pokonać całą wysokość krawędzi Rowu Krzeszowickiego i „wdrapać się” się na Wyzinę Olkuską; różnica wzniesień –130 m. Podjazd prowadzi drogami asfaltowymi, co ułatwia zadanie. Do Zelkowa wspinamy się ul. Turystyczną, a od skrzyżowania – ul. Krakowską. Na skrzyżowaniu dołączył czerwony szlak *Dolinek Jurajskich*, który niebawem odbije w prawo. Na połączeniu z drogą Bolechowice-Zelków (4,5 km) wspinaczkę mamy już praktycznie za sobą, gdyż znajdujemy się prawie na najwyższej położonej krawędzi tektonicznego osuwiska. Pozostaje jeszcze 30 m w górę. Po lewej stronie rozpościera się rozległa panorama na Rów Krzeszowicki, Garb Tenczyński i Beskidy.

Kilkaset metrów dalej, w centrum Zelkowa (► str. 75) znajduje się pomnik Jana Pawła II. Szlak odbija naprzeciwko pomnika w ul. Sportową. Ponownie napotykaemy czerwony szlak rowerowy, z którym razem za niewielką dolinką odbijamy w lewo w polną ścieżkę. Po drodze mijamy kolejne stanowisko dydaktyczne. Łukiem przecinamy górny fragment Doliny Bolechowickiej (6,2 km) i rozpoczynamy kolejną, tym razem dużo krótszą wspinaczkę przez najwyższe położony fragment szlaku – płaskie wzgórze Krzemionki. Znajduje się na nim kolejny przystanek, dzięki któremu można zapoznać się z różnorodnością biologiczną lasu mieszanego. Wyjeżdżamy na zachodni skraj lasu, gdzie znajduje się węzeł szlaków (7,0 km): szlak czerwony biegnie na wprost do Doliny Kobylańskiej, z dołu dołącza szlak zielony z Zabierzowa, który na kolejnym odcinku biegnie tą samą trasą. Miejsce to stanowi doskonały punkt widokowy z rozległą panoramą. Skręcamy w prawo, w leśie kilkaset metrów za podwójnym zakrętem zostawiamy szlak zielony i odbijamy w lewo. Początkowo łagodną, później bardziej stromą

ścieżką zjeżdżamy w jedną z najpiękniejszych dolinek jurajskich, tj. Dolinę Kobyłańską (8,2 km). Z prawej strony dochodzi żółty szlak pieszy *Dolinek Jurajskich*, który dalej prowadzi tą samą trasą aż do Bramy Bolechowskiej (z wyjątkiem niewielkiej odrębności w rejonie wylotu z Doliny Kobyłańskiej).

Opis tego odcinka trasy – patrz żółty szlak Dolinek Jurajskich (od 61,2 km do 65,5 km – ► str. 98); odległości etapów podane są na mapie.

Jazda dnem Doliny Kobyłańskiej jest dość utrudniona z uwagi na kiepski stan ścieżki, zabagnienia, nierówności i wielokrotne przekraczanie potoku w bród. Jak wspomniano powyżej, wyjazd z Doliny Kobyłańskiej nieco różni się od trasy żółtego szlaku. Szlak rowerowy prowadzi uliczką wzdłuż potoku, wśród zabudowań Kobyłan, prawie do głównej ulicy. Kilkanaście metrów wcześniej skręca w lewo w boczną uliczkę (10,7 km) i po opuszczeniu zabudowań pnie się prostopadle do zbocza na górą krawędź Rowu Krzeszowickiego w Gaju Kobyłańskim. Tam ponownie spotykamy żółty szlak. W pobliżu Bramy Bolechowskiej (12,9 km), zamykającej wylot Doliny (► str. 48) wypływa źródło krasowe – pomnik przyrody nieożywionej. Tu znajduje się kolejny przystanek dydaktyczno-edukacyjny. Stąd aż do Zabierzowa trasa prowadzi wspólnie z zielonym szlakiem rowerowym, a od centrum Bolechowic w kierunku Szczyglic, zamykającej wylot Doliny (13,6 km) (► str. 46). Na rozdrożu znajduje się przystanek autobusowy, sklepy, tablice informacyjne z mapami. Nieco dalej stoi murowany gotycki kościół z XIV w. z masywną wieżą, obudowaną w latach 1912-13. Obiekt dostępny jest dla zwiedzających po uprzednim telefonicznym zgłoszeniu

(12 285 11 87). Tuż za kościołem, po jego północnej stronie, w zieleni zabytkowego parku ukrywa się klasycystyczny dwór z końca XVIII w., przebudowany ok. 1880 r. i odrestaurowany w latach 70-tych XX w. Stanowi prywatną własność i nie jest udostępniony do zwiedzania. Z dawnego zespołu dworskiego zachował się jedynie fragment muru stajni. Na miejscu pozostałych zabudowań gospodarczych powstał w 1997 r. parking.

Opuszczamy centrum Bolechowic i wąską uliczką Nad Potokiem, przejeżdżając wielokrotnie z jednej na drugą stronę Bolechówki, wśród zabudowań gospodarskich kierujemy się na południe. Przed mostkiem, wykonanym z metalowej kratki, z prawej strony dołącza uliczka Turystyczna, której nazwę przyjmuje asfaltowa droga prowadząca prosto. Przecinamy potok Kobyłanka, następnie ruchliwą drogę powiatową Modlniczka-Rudawa (15,4 km) i kontynuujemy jazdę na wprost. Wkrótce kończy się asfalt, polna ścieżka biegnąca wzdłuż Kobyłanki przechodzi na jej drugą stronę i doprowadza na wały Rudawy w Zabierzowie (16,4 km). Ścieżka prowadzi łąkami i jest niestety porośnięta gęstą trawą, co utrudnia jazdę. Wałami Rudawy jedziemy do budynku starego młyna (17,3 km). Obok mostu przekraczamy drogę do Bolechowic i uliczką na wprost opuszczamy Zabierzów. Za ostatnimi zabudowaniami polna ścieżka prowadzi przez cenne przyrodniczo łąki, których obszar, pn. *Łąki nad Rudawą* planowano nawet objąć programem *Natura 2000*. Występują tu fragmenty szuwarów trzciniowych, zbiorowiska wysokich turzyc, łąki ostrożeńiowe i piękne kwitnące łąki rdostowe. Tu znajduje się ostatni przystanek, pozwalający poznać różnorodność biologiczną łąki. Ulicą łąkową wyjeżdżamy na szosę. Na skrzyżowaniu skręcamy w kierunku szkoły, gdzie kończy się szlak (20,9 km).

Jurajski Raj w Kobyłanach, fot. UG Zabierzów

ŚCIEŻKI DYDAKTYCZNE

Po Rezerwacie Dolina Kluczwydy
(► mapa nr 14, str. 108)

długość całkowita 1,6 km, długość pętli 1,2 km

Szlak umożliwia zwiedzanie Rez. Dolina Kluczwydy, który chroni porastające prawe zbocze Doliny Kluczwydy bujne lasy, głównie zespoły mieszanego lasu grądowego, buczyny karpackiej, boru mieszanego oraz roślinność naskalną i kserotermiczną.

Szlak rozpoczyna się w środkowej części doliny, przy zbiegu szlaków: czarnego szlaku pieszego z Wierchowia do Modl-

Dolina Kluczwydy, fot. B. Czerwiński

nicy oraz czerwonego szlaku rowerowego Dolinek Podkrakowskich.

Przebieg szlaku: Dno Doliny Kluczwydy między mącznymi Skałami a Zamkowa Skała (0,0 km) - początek pętli po rezerwacie Dolina Kluczwydy (0,2 km) odejście czerwonego szlaku rowerowego do Gacków - koniec pętli po rez. Dolina Kluczwydy (1,4 km) połączenie z czerwonym szlakiem rowerowym z Gacków - powrót do początku ścieżki (1,6 km)

Po Lesie Zabierzowskim + Przez Dolinę Grzybowską - szlak geologiczno-przyrodniczy

(► mapa nr 19, str. 122)

długość całkowita 9,5 km

Szlak w formie pętli, wyznaczonej w Lesie Zabierzowskim, łączy dawny kamieniołom w Zabierzowie z Rezerwatem Skała Kmity (po którym prowadzi żółta pętla). Dogodne miejsca do rozpoczęcia wycieczki to zarówno kamieniołom, jak i parking u wylotu Doliny Grzybowskiej (przy drodze 774), w sąsiedztwie Skały Kmity. My proponujemy początek w dawnym kamieniołomie wapienia. W obrębie kamieniołomu stanowiska wycieczkowe *Jurajskiego Raju* i restauracja „Grube Ryby”. Z dworca PKP doprowadzi nas tutaj niebieski szlak Przybysławice-Mników, który zresztą na pierwszych 2 kilometrach biegnie tymi samymi ścieżkami.

Nieczynny kamieniołom wapieni jurajskich znajduje się nieco na płd. – zach. od centrum Zabierzowa, tuż przy drodze Kraków-Krzyszowice. Usytuowany jest na północnych stokach Garbu Tenczyńskie-

Las Zabierzowski, fot. arch. Compass

go, na obrzeżach Lasu Zabierzowskiego. Wyrobisko składa się z dwóch odrębnych części, z których dolną zajmuje rozległy staw. Północne stoki Garbu stanowią jednocześnie południową krawędź Rowu Krzeszowickiego, uformowaną jako system równoległych do siebie uskoków schodowych, tnących wapienie górnej jury i przykrywające je wapienie i margle kredy górnej. Eksploatacja w kamieniołomie została przerwana na przełomie lat 80/90-tych ubiegłego wieku. W jego ścianach odsłaniają się interesujące skały i struktury geologiczne. Odsłaniające się w kamieniołomie skały jurajskie i kredowe dokumentują wiele procesów geologicznych. Jedyne odsłonięcie rzadkiej odmiany wapieni skalistych oraz jedne z najlepszych profili kredy, unikalne stanowiska kopalnych paleogeńskich form krasowych oraz doskonale widoczne struktury tektoniki nieciągłej sprawiają, że kamieniołom w Zabierzowie jest wyjątkowy z dydaktycznego i naukowego punktu widzenia.

Przebieg szlaku: Kamieniołom Zabierzów (0,0 km) - (1,4 km) leśna aleja asfaltowa, odejście łącznikowej czarnej ścieżki dydaktycznej koło radaru /0,45 km/ - (2,0 km) odejście niebieskiego szlaku pieszego - (2,3 km) połączenie szlaku rowerowego - (3,3 km) przysiółek Grzybów, rozwidlenie alejek asfaltowych, odgałęzienie do wzgórza widokowego 327 m n.p.m. nad Burowem /0,3 km/ odejście łącznikowej czarnej ścieżki dydaktycznej przez Dolinę Grzybowską /0,65 km/ - (4,0 km) odejście Alei Jurajskiej- (5,3 km) Dolina Grzybowska, parking przy dawnej rest., początek i odejście żółtej ścieżki dydaktycznej po Rez. Skała Kmity - (6,5 km) źródło, odejście łącznikowej czarnej ścieżki do Grzybowa /0,65 km/ - (8,0 km) radar, odejście łącznikowej czarnej ścieżki dydaktycznej /0,45 km/ - Zabierzów d. kamieniołom wapienia (9,7 km)

Po Rez. Skała Kmity

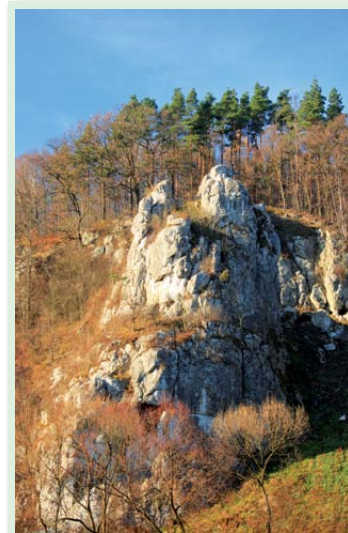
(► mapa nr 19, str. 122)

długość całkowita 1,8 km

Szlak prowadzi z parkingu u wylotu Doliny Grzybowskiej po Rezerwacie Skała Kmity, doprowadzając również na wierzchołek tej słynnej skały. Prawie dwukilometrowa pętla z 5 przystankami omawiającymi problematykę gospodarki leśnej i ochrony przyrody wraca boczną dolinką, łączącą drogę 774 z południowymi obrzeżami Zabierzowa. Rezerwat Skała Kmity

chroni krajobraz, który tworzy fragment przełomu rzeki Rudawy przez Garb Tenczyński oraz malownicze skały wapienne pokryte roślinnością kserotermiczną.

Przebieg szlaku: droga Zabierzów-Balice parking u wylotu Doliny Grzybowskiej (0,0 km) - Skała Kmity (0,6 km) - parking (1,8 km)

Skała Kmity, fot. B. Czerwiński

Szlak spacerowo-edukacyjny Dolina Aleksandrowicka

(► mapa nr 19, str. 122)

długość całkowita 2,5 km

Czerwony szlak spacerowo-dydaktyczny został wykonany z inicjatywy mieszkańców Aleksandrowic, którzy wcześniej uporządkowali i przystosowali do turystycznego zagospodarowania zaniedbane zbocze doliny. Umożliwia poznanie najciekawszych zakątków Doliny Aleksandrowickiej.

Szlak prowadzi na widokowy szczyt legendarnej skały Krzywy Sąd a także obok wielu malowniczych skałek zboczowych po stronie zachodniej i drogą krzyżową na krawędzi wschodniego zbocza. Na jego trasie spotkamy punkty widokowe, tablice z informacjami przyrodniczo-historycznymi, a także miejsca do odpoczynku.

Przebieg szlaku: Parking naprzeciw stacji KS „Topór” (0,0 km)- Skała Krzywy Sąd (0,3 km)-Dolina Aleksandrowicka odejście czarnego szlaku (1,5 km)- Dolina Aleksandrowicka szosa (1,8 km)- boisko sportowe (2,5 km)

SZLAKI KONNE

Tereny gminy Zabierzów to także bardzo atrakcyjny rejon wędrowek konnych. Bazę dla osób preferujących zwiedzanie okolic w siodle stanowią dwa ośrodki jeździeckie: Stadnina Koni Huculskich „Nielepice” oraz OJK „Santos” w Zabierzowie. Natomiast planowanie tras wycieczek ułatwiają wytyczone z myślą o turystach konnych specjalne szlaki. Zgodnie z instrukcją PTTK szlaki konne oznakowane są pomarańczowym kółkiem o średnicy 3 cm na tle białego kwadratu o boku 15 cm. W gminie Zabierzów znajduje się łącznie około 38 km szlaków konnych. Stanowią one początkowy fragment **Transjurajskiego Szlaku Konnego** PTTK, który aktualnie prowadzi z Ośrodka Rekreacji i Rehabilitacji Konnej „Tabun” w podkrakowskiej Olszance przez Nielepice do Ośrodka Jeździeckiego „Pegaz” pod Częstochową. Głównym punktem na szlaku w gminie Zabierzów jest Stadnina Koni Huculskich w Nielepicach, stąd wycieczki swego rodzaju węzeł, z którego szlaki rozchodzą się w 3 różnych kierunkach.

Transjurajski Szlak Konny jest jednym z pierwszych i najatrakcyjniejszych szlaków w Polsce przeznaczonych dla turystów konnych. Początkowo prowadził z Nielepicy do Częstochowy. W 2011 r. wytyczono dodatkowy odcinek z Krakowa do Nielepicy, łącząc w ten sposób, wzorem szlaku pieszego i szlaku rowerowego, Kraków z Częstochową. Szlak biegnie przez najatrakcyjniejsze przyrodniczo i krajoznawczo rejonu Jury z uwzględnieniem, co bardzo istotne, wymogów ochrony przyrody. Odcinek szlaku z Nielepicy do Pustyni Błędowskiej prowadzi dwoma wariantami. Od trasy głównej wytyczono również odcinki boczne, łączące do ośrodków jeździeckich. łącznie wyznakowano około 270 km szlaków, przy czym trasa główna z Krakowa do Częstochowy ma około 220 km długości.

Na szlaku konnym, fot. K. Smółka

Przebieg Szlaku:

(► mapa nr 20, str. 127)

Odcinek: Olszanica – Nielepice

Umożliwienia wyjazd z Krakowa na jurajskie trasy. Z Olszanki prowadzi na północ i dalej wałami Rudawy do Szczyglic. Tutaj przekracza drogę wojewódzką 774 i aż do Doliny Aleksandrowskiej biegnie przez Las Zabierzowski. Dalej polnymi ścieżkami i zalesionym wąwozem *Wodny Dół* wiedzie do stadniny w Nielepicach. Ten odcinek szlaku ma około 17 km długości, z czego 14 km znajduje się na terenie gminy Zabierzów.

Odcinek: Nielepice - Pustynia Błędowska (Wariant I) Stadnina Koni Huculskich „Nielepice” - centrum Nielepicy - Rudawa-Niegoszowice - Radwanowice - Dolina Radawski - Paczółtowiec - Zawady - Rabsztyn - ruiny XIV w. zamku - Pomarażanki Skalki - Pustynia Błędowska (Wariant II) Stadnina Koni Huculskich „Nielepice” - leśniczówka Kopce - Wola Filipowska - Psary - Płoki - Bukowno - Sławków - Pustynia Błędowska

Odcinek Pustynia Błędowska

Pustynia Błędowska - Biała Przemsa - Chęcho - Podzamcze - Karlin - Żerkowice-Zdów-Bołobice - Mirów - Łutowiec - Złoty Potok - Zrębice - Olsztyn - Stajnia „Pegaz”

Na terenie gminy Zabierzów znajduje się 19 km wariantu I oraz 5 km wariantu II tego szlaku. Poza tymi szlakami krótkie trasy wycieczkowe miłośnicy terenowej jazdy konnej znajdują w północnej części Lasu Zabierzowskiego, przygotowane przez OJK „Santos”.

Transjurajski Szlak Konny, fot. K. Smółka

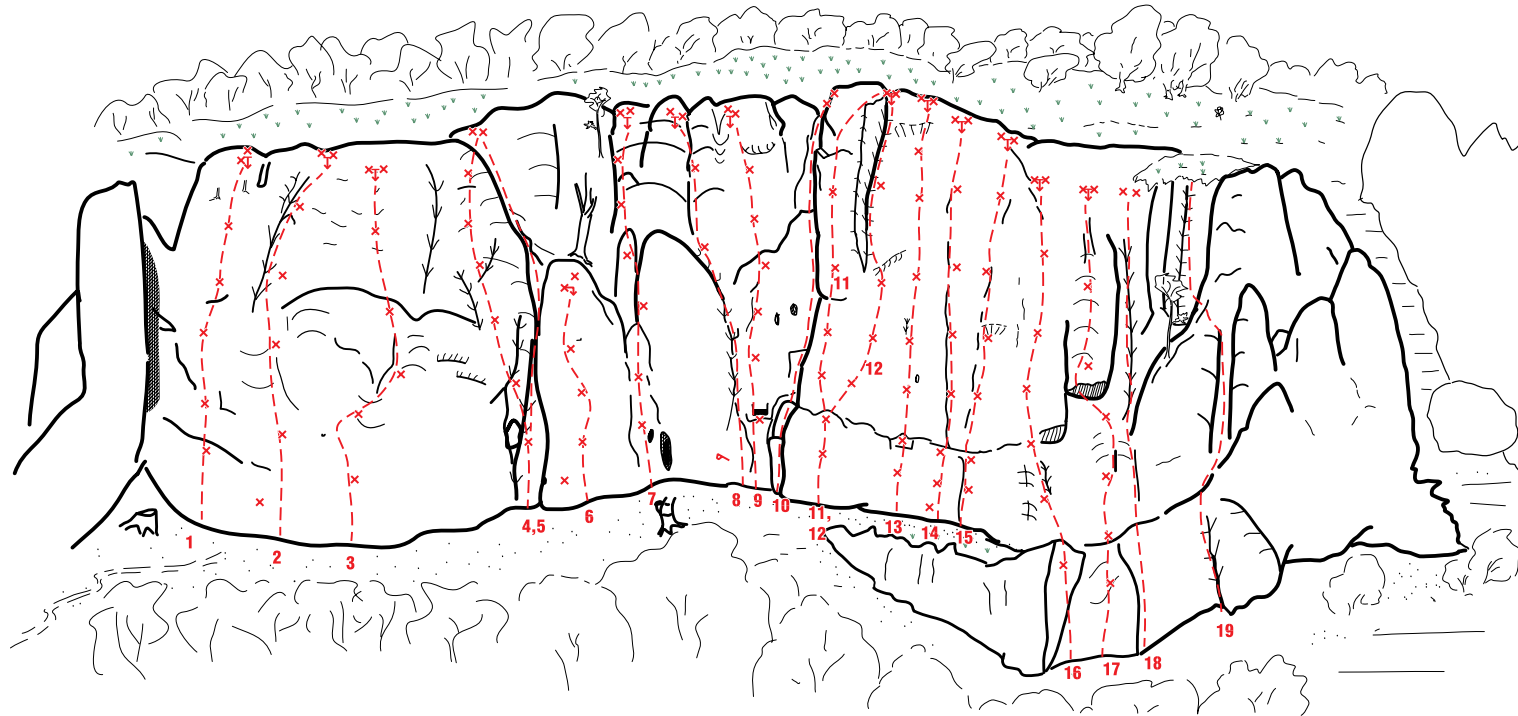
Mapa 20. Szlaki konne skala 1 : 80 000

Skalny Mur w Dolinie Kobyłańskiej

- wysokość skały do 18 metrów
- wystawa północno-zachodnia

1. Lewizna V+ (5R+ST)
A. Fischer, A. Skwirczyński, 2008
2. Upadki Chodzą po Ludziach IV+ (4R+ST)
A. Fischer, A. Skwirczyński, 2008
3. Dziwadło VI.1 (5R+ST)
T. Ślusarczyk, 2007
4. Płatna Protekcja IV (6R+ST)
A. Fischer, A. Skwirczyński, 2008
5. Wierny Ogrodnik V (TRAD+ST)
M. Biedrzycki, 2009
6. Z Pijanym Nie Tańczę VI.2+ (3R+ST),
ogrU – ścianką bez rys
T. Ślusarczyk, 2006
7. Imaginoskop V (6R+ST)
A. Fischer, A. Skwirczyński, 2008

8. Ponura Ryska IV+ (5R+ST)
A. Fischer, A. Skwirczyński, 2008
9. Ponurak V+ (6R+ST)
G. Rettinger, A. Forma, T. Ślusarczyk, 2008
10. Ponury Komin IV (TRAD+ST)
A. Górka, K. Paszucha, 1936
11. Jancio Wodnik VI.4+ (6R+ST)
P. Górecki, 1994
12. Kurtykówka (Prostowanie Kurtykówki) VI.3
(6R+ST)
J. Farat, 1985
13. Cyrulik Kobyłański VI.4+ (7R+ST),
ogrU – bez rysy po prawej
G. Rettinger, 2003

14. Sukces Kurdupla VI.2+ (6R+ST)
P. Górecki, 1994
15. Kolektorówka VI.1 (6R+ST)
TR: R. Urbanik, 1972
RP: T. Opozda, 1979
16. Kuźnia Champignonów VI.3+ (6R+ST)
RP: M. Jodłowski, G. Rettinger, 2009
17. Pro Memoria VI.2+ (6R+ST)
W. Drzymała, R. Nowak, 1995
18. Rysa w Filarze VI+ (TRAD+ST)
G. Rettinger, 2008
19. Przez Drzewko IV (TRAD)
A. Górka, T. Marcinkiewicz, 1936

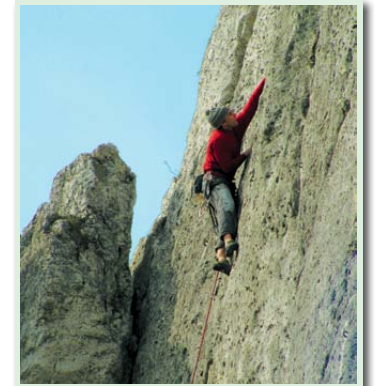
WSPINANIE W GMINIE ZABIERZÓW

Wapienne skałki, będące charakterystycznym elementem krajobrazu gminy Zabierzów, są popularnym miejscem uprawiania wspinaczki przez liczne grono amatorów tego pięknego sportu. Rejony wspinaczkowe na terenie gminy zgrupowane są w dwóch obszarach: północnym – będącym skrajem Wyżyny Olkuskiej, rozciętej Dolinkami Podkrakowskimi oraz południowym – utworzonym przez zrzęb tektoniczny Garbu Tęczyńskiego. Strome zbocza wyżyny, garbu oraz dolinek rozcinających obie formacje, to miejsca występowania licznych skałek i ostańców wapiennych przyciągających wspinaczy.

Obszar północny

Dolina Bolechowicka

Jednym z najbardziej popularnych miejsc, gdzie można spotkać wspinaczy jest Dolina Bolechowicka – zwana również Wąwozem Bolechowickim. Zasadniczą część tego w sumie niewielkiego rejonu tworzą dwie przeciwległe skalne zerwy,

Wspinaczka na Filarze Pokutników,
fot. arch. T. Ślusarczyk

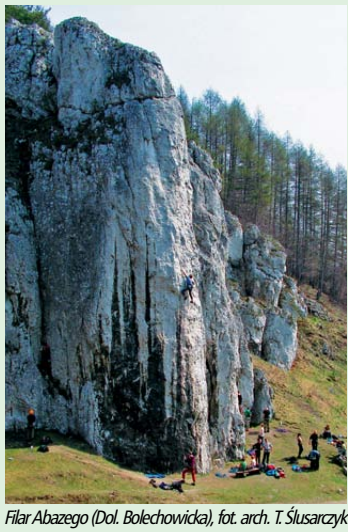
treningowy przed poważniejszymi wyzwaniem w Tatrach. Tę szkoleniową funkcję pełni dolina do dziś, gdyż najczęstszymi gośćmi w tym miejscu są właśnie nowi adeptci wspinaczki, stawiający pierwsze kroki. Jednak zanim porwano się na największe tatrzańskie zerwy, najambitniejsi ów-

Brama Bolechowicka, fot. arch. T. Ślusarczyk

tworzące bramę i opadające prawie 30-metrowymi ścianami do samego dna dolinki. Po wschodniej stronie dominuje Filar Abazego, a po zachodniej nieco wyższy Filar i Mur Pokutników oraz położona nieco dalej Zamarła Turnia. Poza niewątpliwymi walorami wspinaczkowymi: wysokimi ścianami, dobrej jakości skałą oraz szerszym wyborem dróg w każdym stopniu trudności, Dolina Bolechowicka posiada dla wspinaczy szczególne znaczenie historyczne. Na przestrzeni całego XX wieku miały tutaj miejsce spektakularne wydarzenia, będące wielokrotnie kamieniem milowym w rozwoju wspinaczki skałkowej. W połowie lat 20. zeszłego wieku dolinka została odkryta przez taterników Sekcji Taternickiej AZS, którzy dostrzegli w otaczających skałach poligon

cześni wspinacze, w tej niewielkiej dolince pod Bolechowicami, dokonywali przetomowych wyczynów, pokonując kolejne, coraz większe stopnie wspinaczkowych trudności. W 1926 r. Karol Wallisch przeszedł klasycznie (korzystając tylko ze skalnych stopni i chwytów) wybitną rysę w prawej części Filara Abazego. Była to pierwsza skalna droga o wycenie „V-” (dolna granica stopnia nadzwyczaj trudna), obecnie zwana Rysą Wallischa. W latach 40. i 50. pokolenie wspinaczy nazwane *Pokutnikami* – od pobrzękujących haków, jakie mieli w zwyczaju nosić ze sobą – dokonało arcytrudnych, jak na owe czasy, przejść hakowych (łapiąc się i obciążając haki wbijane w szczeliny skalne) najbardziej spionowanych formacji skalnych doliny. Efektem tego treningu były sukcesy

Filar Abazego (Dol. Bolechowicka), fot. arch. T. Ślusarczyk

na tatrzańskich ścianach: na Kazalnicy Miękuszo-wickiej i Mnichu. Do przedstawicieli pokolenia *Pokutników* należeli: Kazimierz Paszucha (*Abazy*), Czesław Łapiński, Mieczysław Babiński, Adam Górka, Tadeusz Marcinkiewicz, Marian Pauly. Ich nazwiska lub pseudonimy często są utrwalone w nazwach dróg lub formacjach skalnych Bramy Bolechowickiej. W 1953 r. w Dolinie Bolechowickiej Andrzej Pietsch i Ryszard Zagajewski pokonali klasycznie drogę Ryski nad Tablicą VI+ (Filar Abazego). Był to jeden z największych przełomów w klasycznej wspinaczce skałkowej, gdyż trudności drogi wykraczały poza szósty stopień, wyrażany opisem: skrajnie trudno. W latach 60. przewspinalo hakowo najbardziej gładkie poacie ścian, wytyczając w ten sposób nowe, wydawać by się mogło niemożliwe do pokonania klasycznie drogi. Były to płytowe formacje na Filarze Pokutników i Abazym, a w następnych latach nazwane już m. in. drogi: Przez Napis, Chiński Maharadża (Filar Pokutników) oraz Abazy (Filar Abazego). Dopiero dwie dekady później kolejne pokolenie wspinaczy zwane *Kaskaderami* rozprawiło się klasycznie z liniami wytyczonymi przez *Pokutników*. W 1979 r. Tomasz Opozda pokonał: Rysę Babińskiego (VI.2+), Zacięcie w Abazym (VI.2+), Sinusoidę (VI.3). Każda z tych dróg trudnościami znacznie przekraczała stopień: skrajnie trudno (VI) i w celu wyrażenia takich trudności zaczęto używać nowej skali zaproponowanej przez Wojciecha Kurtykę. Do szóstego, skrajnie trudnego stopnia zaczęto dodawać cyfrę arabską, wyrażającą kolejny poziom trudności. W ten sposób powstała skala krakowska, nazywana również skalą Kurtyki.

Osobom, które nigdy się nie wspiwały, ciężko wyobrazić sobie trudności wyrażone skalą kra-

kowską, dlatego warto wiedzieć, że dawne drogi do stopnia „skrajnie trudno”, czyli do wyceny „VI”, dzisiaj uważane są za łatwe. Drogi powyżej stopnia „skrajnie trudno”, od „VI.1” do „VI.3+” – uważane są za średnio trudne, a od „VI.4” i więcej, aż do „VI.8” – odpowiednio za bardzo trudne, aż do dróg ekstremalnych, dostępnych tylko najlepszym wspinaczom na świecie.

Szczytowym osiągnięciem wspinaczki skałkowej w Dolinie Bolechowickiej było wytyczenie przez Piotra Korczaka – przedstawiciela następnego pokolenia wspinaczy, tak zwanej *Nowej Fali* – dróg: Chiński Maharadża (Filar Pokutników) i Montokwas 212 (Filar Abazego). Obie zostały poprowadzone w 1985 r. i wraz z kolejną drogą tego samego autora, powstała dwa lata później: Przybyciem Tytanów (VI.5+) (Filar Abazego), były to najtrudniejsze wspinaczki w Polsce. Jednak najbardziej spektakularne wydarzenie miało miejsce w 1993 r., kiedy to nasz najlepszy himalaista – Wojciech Kurtyka, pokonał bez żadnej asekuracji wspomnianego wcześniej Chińskiego Maharadżę. Należy zdać sobie sprawę, że na tej drodze każdy pojedynczy ruch jest skrajnie trudno, a kulminacją trudności znajduje się blisko 20 metrów nad podstawą ściany (ziemią). Do dnia dzisiejszego jest to największy wyczyn wspinaczki solowej (bez asekuracji) w naszych skałach.

Warto wiedzieć, że poza efektywną bramą skalną, charakterystycznym elementem krajobrazu wawozu, jest również grupa zapaleńców starających się zdobywać gładkie ściany wapiennych skałek.

Podsumowanie:

Ilość dróg: 80

Trudności: III-VI.5+

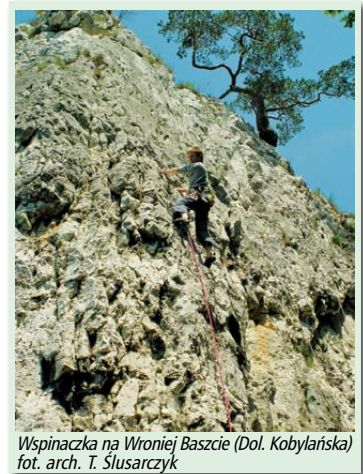
Parking: centrum Bolechowic – 10-15 minut dojazdu pieszo do skał

Dolina Kobylańska

Kolejnym miejscem cieszącym się jeszcze większą popularnością wśród wspinaczy jest Dolina Kobylańska. Tworzy ją wąwóz rozciągający się na odcinku około 4 km. Teren Gminy Zabierzów obejmuje całą atrakcyjną, wspinaczkową część doliny. Rozciąga się ona od drogi dojazdowej z Będkowiec (żółty szlak turystyczny) do wylotu doliny w Kobylanach. W górnej części tego odcinka, od grupy skalnej zwanej Lotnikami do porzeczonych tumizek Pienników, wszystkie skały znajdują się na wschodnim zboczu doliny. Wśród nich najciekawszymi sektorami wspinaczkowymi są: Lotniki, Jastrzębia Turnia wraz z Szeroką i Dziurawą Turnią, mocno przewieszona Sępia Baszta, Obelisk, masyw Wroniej Baszty oraz Skalny Mur. Poza kilkoma drogami bardzo trudnymi, z których jednak żadna nie przekracza stopnia „VI.5”, w tej części doliny dominują drogi łatwe i średnio trudne. Z perspektywy historycznej przełomowymi drogami były: Obelisk (na Obelisku) – pierwsza

droga o trudnościach „VI.1” pokonana klasycznie z dolną asekuracją (prowadząc linę od dołu) przez Ryszarda Malczyka w 1971 r.; Prawa Sępia (VI.1+) pokonana w ten sam sposób w 1972 r. przez Ryszarda Malczyka oraz Witolda Sasa-Nowskińskiego.

Kolejny, środkowy odcinek jest uboższy w skały, i tylko na wybitniejszych z nich znajduje się zaledwie parę dróg wspinaczkowych. W tej części szczególnie wyróżnia się ściana Okrętu – wybitna, przewieszona turnia, osadzona wysoko nad dnem doliny. Jej środkiem biegnie wytyczona przez R. Malczyka (z górą asekuracją) w 1985 r. bardzo trudna droga o wycenie „VI.5.” Wspinaczkowe serce Doliny Kobylańskiej stanowi jednak dolna część doliny, ciągnąca się od skały zwanej Cycówką do samego wylotu w Kobylanach. Na tym odcinku liczne położone są na obu zboczach, z tym że te najciekawsze, za wyjątkiem Żabiego Konia i Mnicha, znajdują się po zachodniej stronie. Najczęściej odwiedzanymi skałkami są: Turnia Długosza, Zjazdowa Turnia, Turnia z Krokciem, Wysoka i Szara Płyta, a także tworząca odrębną masyw Kula. Jednak najbardziej charakterystyczną skałą i dominującą nad pozostałymi w dolinie, jest wrosnięty we wschodnie zbocze, 50-metrowy Żabi Koń, który nazwę zawdzięcza podobieństwu do tatrzańskiego szczytu. Turnia ta jest często zdobywana przez kursy wspinaczkowe lub średnio zaawansowanych wspinaczy, gdyż mimo wysokości, wytyczone na niej drogi nie są trudne. Sportowego charakteru dolinie nadają jednak drogi znajdujące się na wymienionych już wcześniej skałach. Do najtrudniejszych należą: Rozgrzeszenie (VI.6+) na Zjazdowej Turni, Turek w Łazience (VI.6) na Turni Długosza, Pasja Życia (VI.5+/6) na Wysokiej Płycie oraz Kaplica, Przyjadciu! (VI.5+) również na Zjazdowej Turni. Jednak największą ofertę dróg wspinaczkowych mogą

Wspinaczka na Wroniej Baszcie (Dol. Kobylańska) fot. arch. T. Ślusarczyk

acyjni lub średnio zaawansowani. Skałkami, które można szczególnie polecić są: Przydrożna Skała 2, Kula, Żabi Koń, Turnia z Krokciem oraz położone w górnej części doliny: Skalny Mur, Wronia Baszta, Szeroki Mur i Dziurawą Turnie oraz Lotniki.

Podsumowanie:

Ilość dróg: ponad 500

Trudności: III-VI.6+

Parking:

- Będkowiec centrum – 15-20 minut dojazdu pieszo do skał w górnej części doliny
- *Jurajski Raj* przy drodze Będkowiec-Kobylany – 15 minut dojazdu do skał w dolnej części doliny;
- Kobylany – 10 minut dojazdu do skał w dolnej części doliny.

Dolina Będkowska

Ostatnim rejonem wspinaczkowym w północnej części gminy jest Dolina Będkowska, położona na zachód od Doliny Kobylańskiej. W obszarze gminy Zabierzów znajduje się co prawda tylko niewielki fragment doliny, jednak obejmuje on bardzo interesujące pod względem wspinaczkowym trzy grupy skalne: Migdałkową z Rodzynkiem, Węzowe Skały oraz Rybne Skały. Wszystkie wymienione sektory położone są wysoko na wschodnim zboczu doliny, tuż nad stawami ośrodka wędkarskiego. Odwiedzając te skałki możemy powspinać się przeważnie po drogach łatwych lub średnio trudnych. Tylko cztery linie przekraczają stopień „VI.4”.

Podsumowanie

Ilość dróg: 28

Trudności: IV-VI.5

Parking:

- *Jurajski Raj* przy drodze Będkowiec-Kobylany – 15 minut dojazdu do skał.

Wspinaczka na Skalnym Murze (Dol. Kobylańska), fot. A. Kopta

Wspinaczka na Migdałkowej (Dol. Będkowska)
 fot. arch. T. Ślusarczyk

Obszar południowy

Południowe obszary gminy Zabierzów obejmują swoim zasięgiem wschodnią część Garbu Tenczyńskiego. Występujące tutaj dolinki są mniej wybitne: krótsze i o niższych zboczach, a wapienne skałki występują mniej licznie. Z tego powodu ta część Garbu Tenczyńskiego bardzo długo wydawała się wspinaczom niezbyt atrakcyjna. Wyjątkiem była dolina potoku Brzozkwinka, który na odcinku od wsi Brzozkwina do Chrosnej wcina się głęboko w wierzchołwie odslaniając na obu zboczach wapienne skały. Jednak i ta piękna dolinka do lat 90. ubiegłego wieku nie była prawie w ogóle odwiedzana przez wspinaczy. Wtedy miejscem tym zainteresowało się kilku czołowych krakowskich wspinaczy. Efektem ich działalności było powstanie zaledwie dwóch trudnych dróg oraz kilka ekstremalnych projektów. Prace nad nowymi drogami zostały przerwane wskutek konfliktu z właścicielami posesji, na których znajdowały się skały. Można powiedzieć, że do 2000 r. w tej części Garbu Tenczyńskiego praktycznie nie było możliwości do uprawiania wspinaczki skałkowej. Jednak w ostatnich latach sytuacja ta uległa zmianie. Najpierw w **Dolinie Aleksandrowickiej**, w związku z inicjatywą miejscowej społeczności zmierzającej do uporządkowania i zagospodarowania turystycznego Doliny, na niewielkiej skale nazwanej przez wspinaczy Głową Ślonia oraz na wybitnej turni Krzywego Sądu powstało w latach 2000-2007 kilkanaście dróg wspinaczkowych, przeważnie o średnich trudnościach. W następnych latach udostępniona do wspinania została **Łysa Kleszczowska** (12 dróg) położona na północnym zboczu Garbu Tenczyńskiego w Lesie Zabierzowskim, około 1 km na wschód od Wąwozu Kochanowskiego. Obecnie przygotowywane są drogi wspinaczkowe w **Pierunkowym Dole** na skale Kubinka w Nielepicach oraz kilku skałach położonych na północnym

stoku nad drogą 79 pomiędzy Kochanowem a Nielepicami. Autorem większości dróg na wymienionych skałach jest krakowski wspinacz Przemysław Rostek.

Z niewielu rejonów wspinaczkowych w tej części Garbu Tenczyńskiego, jeden z nich zasługuje na szczególne wyróżnienie – jest nim **Dolina Brzozkwinki**. W 2010 roku udało się zawrzeć porozumienie i uzyskać zgodę prywatnego właściciela odnośnie wspinania na wschodnim zboczu doliny. W przeciągu dwóch sezonów, głównie za sprawą Jacka Trzemzańskiego, powstało tutaj kilkadziesiąt dróg wspinaczkowych cieszących się obecnie bardzo dużą popularnością. W trakcie prac przygotowawczych na większości turni odnajdywano jednak pojedyncze, stare haki lub drewniane kołki świadczące o wcześniejszej wizycie wspinaczy w Dolinie Brzozkwinki, co najmniej sprzed kilkadziesiąt lat. Jak się wkrótce okazało, byli to śląscy wspinacze, którzy kilkakrotnie przyjeżdżali do dolinki w latach 70. ubiegłego stulecia. Jednym z nich był nasz słynny himalaista Jerzy Kukuczka.

Odwiedzając to miejsce należy pamiętać, że wschodnia strona doliny jest udostępniona tylko i wyłącznie wspinaczom. Pozostali turyści muszą zadowolić się nie mniej urokliwą zachodnią stroną doliny, należącą do gminy Liszki.

Podsumowanie:

Dolina Aleksandrowicka

Ilość dróg: 14

Trudności: V-VI.4+

Parking: – Aleksandrowice, stadion KS *Topór* – 5 minut dojazdu do skał wyznakowaną ścieżką dydaktyczną.

Łysa Kleszczowska

Ilość dróg: 12

Trudności: IV-VI.1+

Parking: – centrum Kleszczowa – 25 minut dojazdu do skały; z centrum miejscowości asfaltową drogą wzdłuż niebieskiego szlaku do miejsca wypoczynkowego, a następnie leśnymi ścieżkami po krawędzi zbocza w kierunku północno-wschodnim.

Pierunkowy Dół – Kubinka

Ilość dróg: 10

Trudności: IV-VI.4

Parking: – centrum Nielepic – 15 minut dojazdu: zielonym szlakiem w kierunku południowo-zachodnim, następnie skrajem lasu w górę południowego zbocza.

Dolina Brzozkwinki – część wschodnia

Ilość dróg: około 100

Trudności: III-VI.6

Parking: – wylot doliny przed miejscowością Chrosna – 5 minut dojazdu do skał: dnem doliny, a następnie przez kładkę z informacją „Teren prywatny – tylko dla wspinaczy”.

POZOSTAŁE ATRAKCJE

Rogate Ranczo i Wioska Indian

Jest obiektem umożliwiającym wspólną zabawę i odpoczynek dzieciom i ich rodzicom oraz różne biesiady w warunkach plenerowych.

Rogate Ranczo położone jest na obrzeżu Lasu Zabierzowskiego, tuż obok legendarnej Skały Kmity, w malowniczym przełomie Rudawy. Jest pięknie wkomponowanym w otaczający teren kompleksem drewnianych budynków, stylistycznie nawiązujących do Dzikiego Zachodu, których charakter sprawia, że każdy odwiedzający Rogate Ranczo poczuje się jak prawdziwy mieszkaniec gorącego Texasu. Można tu odwiedzić Chatę Trapera, Szalą Kowboja, Domek Apacza, a w Saloonie spotkać szeryfa.

Rogate Ranczo to przede wszystkim miejsce przyjazne maluchom, gdzie z pewnością mali goście nie będą się nudzić, korzystając z wielu atrakcji, jakie dla nich zostały tu przygotowane. Główną z nich jest Mini-Zoo, w którym dzieci mogą zetknąć się z żyjącymi tu, m. in., kozami domowymi, baranem kameruńskim, kozłami, świniami wietnamskimi, kucykami, kurami, gołębiaми. Strzelanie z łuku, wyścigi na wieloosobowych nartach, łowienie rybek w piaskowym stawie, ujeżdżanie drewnianego mustanga to niektóre z wielu atrakcji, które czekają na blade twarze w Wiosce Indiańskiej. Niezapomnianą zabawę zapewnią plemię Indian, które osiedliło się na Rogatym Ranczo.

Rogate Ranczo, fot. arch. Rogate Ranczo

Z myślą o dorosłych w *Rogatym Ranczo* przygotowano chaty biesiadne, z pięknym domkiem grillowym (oferującym różne potrawy), szalasy pasterskie oraz miejsce na ognisko. W sumie Rogate Ranczo może ugościć w jednym czasie do 220 osób. Rogate Ranczo stanowi więc świetną bazę na przyjęcia okolicznościowe, biesiady staropolskie, integracyjne imprezy firmowe, jubileuszowe. W okresie zimowym Ranczo zaprasza na kuligi z pochodniami, ogniskiem, grzańcem i kielbaskami, a latem na liczne pikniki, koncerty i festyny.

Odwiedzaniu Rogatego Rancza sprzyja bardzo dogodny dojazd drogą 774 oraz obszerny parking, urządzone przy wejściu na teren Rancza.

Więcej na stronie www.rogateranczo.pl

Wioska Indian, fot. Rogate Ranczo

Fortyfikacje z okresu II wojny światowej na terenie Gminy Zabierzów

Kiedy w 1944 roku, po przeprowadzonych na wielką skalę operacjach ofensywnych, Armia Czerwona przesunęła linię frontu nad Wisłę, dowództwo Armii Niemieckiej podjęło decyzję o pośpiesznej rozbudowie umocnień między Wisłą a Odrą. Przyjęto koncepcję budowy linii obronnych (niem. *Stellung*) w oparciu o doraźne fortyfikacje polowe (okopy, stanowiska strzeleckie, rowy przeciwpancerne, schrony drewniano-ziemne, itp.) układające się w szereg linii usytuowanych w przybliżeniu „południkowo”, w odległościach około kilkudziesięciu kilometrów od siebie. Rejony o strategicznym znaczeniu, takie jak mosty, miejsca przecięcia linii obronnych z szlakami komunikacyjnymi (drogi, tory kolejowe) były dodatkowo wzmocniane schronami żelbetowymi (bunkrami), tworzącymi punkty oporu.

Na terenach dzisiejszej Polski wytyczono kilkadziesiąt takich linii fortyfikacyjnych. Jedną z nich, linia b-1, przebiegała od Orawskiej Polhory przez teren Jury Krakowsko-Częstochowskiej, a następnie wzdłuż Warty do Bałtyku. Do budowy umocnień na terenie Rowu Krzeszowickiego w rejonie miejscowości Rudawa przystąpiono latem 1944 roku. Całością prac budowlanych, które trwały aż do stycznia 1945 roku kierowała niemiecka Organizacja Todt. Przy wznoszeniu umocnień, oprócz wyspecjalizowanych oddziałów wojskowych, główną siłę roboczą stanowiła okoliczna i miejscowa ludność. Budowane w pośpiechu, ale z wielkim rozmachem, umocnienia nie powstrzymały jednak nacierającej Armii Czerwonej.

Po wojnie niechciane i zapomniane schrony ulegały zniszczeniu. Jedne zniknęły pod warstwą ziemi, roślinności i śmieci, inne, położone na prywatnych posesjach, zostały wkomponowane w budynki gospodarstwa czy mieszkalne.

Na terenie gminy Zabierzów do obecnych czasów zachowało się: 22 żelbetonowych i betonowych obiektów, a także pozostałości po umocnieniach polowych w postaci wykopów pod schrony drewniano-ziemne oraz rowów dobiegowych i stanowisk strzeleckich (potocznie zwanych „okopami”). Obiekty te można podzielić na 4 grupy w zależności od lokalizacji (patrząc od południa):

1. Umocnienia polowe w rejonie Nielepic
2. Główna pozycja ryglowa przy drodze krajowej nr 79: Rudawa/Werbownia-Młynka
3. Rudawa, droga wylotowa do Brzezinki
4. Dolina Będkowska, Łączki Kobylańskie

W ostatnim czasie dzięki staraniom grup miłośników architektury militamej i fortyfikacji wojennej, część obiektów została poddana pracom porządkowo – rewitalizacyjnym, mającym na celu przywrócenie im dawnego wyglądu. Udostępnienie obiektów do zwiedzania zawdzięczamy pasjonatom skupionym w *dwoch organizacjach*:

- *Małopolskim Stowarzyszeniu Miłośników Historii „Rawelin”* Krakowa, które od 2007 r. opiekuje się dwoma bliźniaczymi obiektami w Rudawie oraz w Młynce
- *Stowarzyszeniu Przyjaciół Nielepic „Nasze Nielepice”* z terenu Gminy Zabierzów, które również od 2007 r. prowadzi prace przy grupie czterech schronów położonych na wzgórzu w Nielepicach oraz firmie *K&J Paintball ATV*, która opiekuje się obiektami w Rudawie - Werbowni.

Umocnienia polowe w rejonie Nielepic (od wzgórza Klicówka do Góry Chełm)

Omawiana grupa schronów została zbudowana po południowej stronie szosy Zabierzów-Krzeszowice na północnym zboczu Garbu Tenczyńskiego. Ciągnie się na odcinku od wzgórza Klicówka w Nielepicach do stoków Góry Chełm. Z racji górującego nad okolicą położenia wraz z doskonałym widokiem na całą szerokość Rowu Krzeszowickiego, grupa ta mogła wspierać dowodzenie obroną na obszarze Rowu. Stanowiła również rozwinięcie i wzmocnienie obrony wzdłuż drogi od głównej pozycji w Młynce-Werbowni aż po Górę Chełm. Linie zachowanych okopów i stanowisk strzeleckich biegną równolegle do drogi, aż do wysokości parkingu przy dawnej rest. „Graność”. Dokładnie na przeciwko, po północnej stronie drogi znajduje się kolejna grupa schronów żelbetonowych, przy drodze Rudawa-Brzezinka. Takie ukształtowanie obrony pozwoliło prowadzić ostrzał drogi równocześnie z kierunku północnego i południowego na długości 2 km. Ta część fortyfikacji do czasu zakończenia działań wojennych była w trakcie budowy.

W omawianym paśmie umocnień zachowało się do dnia dzisiejszego sześć obiektów żelbetonowych: 3 schrony Regelbau 668, 2 schrony bojowe Ringstand 58c i schron obserwacyjno-bojowy typu „Kochbunker”.

- Trzy schrony bieme **Regelbau 668**: – wybudowany na północno-wschodnim stoku wzgórza, prawie u jego szczytu. Znajduje się w głębokim na około 5 metrów wykopie (wykuty w skale) o wymiarach 10×10 m. Obiekt jest ogólnodostępny, choć zachowany w nienajlepszym stanie;

beton jest mocno skorodowany (tzw. korozją węglanową), a wewnątrz obiektu tworzą się malownicze wapienne nacieki i stalaktyty – znane z jaskiń jurajskich. Nie zachowały się w nim żadne elementy pancerne (lok. GPS: N50.06.42.83 E19.42.12.09).

– położony na zachodnim stoku, po prawej stronie niewielkiej dolinki przy wzgórzu. Zachowany w bardzo dobrym stanie. Obiekt dostępny do zwiedzania, tak jak poprzednie, znajduje się na działce gminnej. Cechą charakterystyczną tego schronu jest niespotykana wśród innych obiektów tego typu na opisywanej pozycji „nadbudowa” okapu ochronnego nad wejściem do wnętrza. (lok. GPS: N50.06.41.61 E19.42.14.58).

– położony w niewielkim lasku, nieco na wschód od wzgórza. Zachowany w stanie dobrym, choć prawie w całości zasypany ziemią oraz porośnięty trawą i krzewami. Znajduje się na terenie prywatnym, więc jego dostępność może być ograniczona.

- Dwa schrony bojowe typu **Ringstand 58c „Tobruk”**. Położone nieco poniżej szczytu wzgórza, na północnych jego stokach, z doskonałym widokiem na cały brzoński obszar. Schrony zachowane są w dobrym stanie i dostępne do zwiedzania bez ograniczeń – znajdują się na działce gminnej. Pierwszy z „Tobruków” mógł poza ostrzałem drogi wspomagać obronę grupy schronów w Młynce/Werbowni – gdyż znajdowały się w zasięgu jego widoczności. Drugi „Tobruk”, położony nieco wyżej, po północno-wschodniej stronie wzgórza, poza ostrzałem drogi mógł prowadzić ostrzał obszaru na wschód, wzdłuż linii okopów w kierunku Góry Chełm (lok. GPS: N50.06.43.63 E19.42.12.42)

• Stanowiska obronne na stokach Góry Chełm składały się głównie z linii okopów wraz ze stanowiskami strzeleckimi, schronów drewniano – ziemnych, miejscami wzmocnianych żelbetowymi schronami typu „**Kochbunker**”. Dzięki położeniu na skraju lasu znaczna część okopów jest nadal czytelna w terenie.

Przy tej grupie schronów prace porządkowe prowadzi członkowie stowarzyszenia „Nasze Nielepice”, okoliczni mieszkańcy i młodzież. Efekty tych prac są już widoczne w terenie.

Główna pozycja ryglowa przy drodze krajowej nr 79 Rudawa/Werbownia-Młynka

Biegająca dnem Rowu Krzeszowickiego droga (obecnie DK nr 79) posiadała w czasie wojny strategiczne znaczenie, ponieważ stanowiła najważniejsze połączenie drogowe ze stolicy Generalnego Gubernatorstwa, Krakowa, z terenami III Rzeszy. Głównym zadaniem umocnień linii OKH b-1, budowanych w okolicach Rudawy, było blokowanie właśnie tej drogi. Z uwagi na największe zagrożenie linii obrony na kierunku spodziewanego ataku jednostek zmechanizowanych, prowadzonego wzdłuż drogi, została ona wzmocniona obiektami żelbetowymi w miejscowości Młynka

Wnętrze schronu Regelbau 668, fot. D. Krzyształowski

i przysiółku Rudawy zwanego Werbownią. Na niewielkim wzniesieniu, po obu stronach drogi w tych miejscowościach zbudowano osiem żelbetonowych schronów; zarówno bojowych jak i biernych, stanowiących kryjówkę dla żołnierzy oraz uzbrojenia z pobliskich stanowisk polowych. Wzniesienie, na którym wybudowano obiekty, daje dobry widok na przedpole bronionej pozycji. Dzięki temu, że droga na wysokości pozycji obronnej zakręca nieco, zwiększało to możliwość prowadzenia ostrzału bocznego w kierunku wschodnim. Płaskie dno Rowu Krzeszowickiego pozwalało na prowadzenie ognia bezpośredniego, a więc najskuteczniejszego dla zwalczania broni pancernej na znaczne odległości. Stanowiska strzeleckie oraz polowe stanowisko amaty przeciwpancernej (znajdujące się w północnej części opisywanego obszaru), zapewniały blokadę drogi oraz terenu w kierunku torów kolejowych.

W „północnej” grupie obiektów znajdują się:

- Schron dla drużyny piechoty **Regelbau 668**, wersja z kompletnie zachowanym pancernym peryskopu (lok. GPS: N50.06.56.15 E19.41.55.35).
- Schron bierny **Regelbau 701** stanowiący ukrycie dla amaty przeciwpancernej. Znajduje się kilkanaście metrów na zachód od Regelbau 668. Warto go zobaczyć ze względu na doskonały stan oraz fakt, że jest jedynym obiektem (spośród trzech zbudowanych na pozycjach obronnych w okolicach Rudawy) w pełni udostępnionym do zwiedzania (również wewnątrz). W terenie czytelne są zarysy stanowiska amaty i stanowisk obrony dla piechoty. Schron posiada dobrze zachowane deskowanie przeciwdopryskowe stropu. Obiekt znajduje się w wykopie ziemnym.

• Schron bojowy **Ringstand 58c „Tobruk”**. Zbudowany został kilkanaście metrów na południe od schronu Regelbau 701. Jego głównym zadaniem była obrona grupy schronów biernych. Obecnie jest trudny do odnalezienia w terenie, ponieważ jest praktycznie cały obsypany ziemią i porośnięty trawą (lok. GPS: N50.06.57.02 E19.41.52.87)

Grupa tych trzech schronów znajduje się w największym zagajniku górującym nad okolicą. Obecnie jest to teren prywatny, na którym firma *K&J Paintball-ATV* urządziła tor quadrowo/motocrossowy oraz strzelnicę paintballową. Zwiedzanie schronów możliwe jest za zgodą właścicieli terenu.

Schron Regelbau 668 w Rudawie, fot. D. Krzyształowski

W południowej części (po przeciwnej stronie drogi) znajdowała się grupa silniejsza. Poza obiektami analogicznymi, jak w grupie poprzedniej, zawierała jeszcze dodatkowy schron piechoty oraz schron bojowy dla wieży czołgowej (Panzerstellung 67) zapewniający wsparcie przed atakiem zmotoryzowanych jednostek nieprzyjaciela – także od strony Krzeszowic. Zadaniem grupy „południowej” było blokowanie, za pomocą ognia broni maszynowej oraz artyleryjskiego, drogi w kierunku wschodnim oraz obrona pobliskiego „wzgórza Klicówka” w Nielepicach.

Z tej grupy obiektów zachował się tylko schron Regelbau 668, które otoczenie oraz wnętrze zostało uprzątnięte i można go bezpiecznie zwiedzać. Przed obiektem stowarzyszenie Rawelin umieściło tablicę z opisem schronu. Aby dotrzeć do schronu należy zaraz po zjeździe z drogi krajowej do Młynki skręcić w pierwszą boczną uliczkę w prawo.

Fortyfikacje niemieckie w Rudawie: (droga wylotowa do Brzezinki)

Kolejna grupa żelbetowych schronów w okolicach Rudawy zbudowana została po dwóch stronach drogi Rudawa – Brzezinka. Po wojnie na tym terenie wybudowano PGR i niewielkie osiedle bloków mieszkalnych. Część obiektów znajdujących się w pobliżu drogi została zniszczona podczas budowy gospodarstwa. Zadaniem tej grupy było blokowanie drogi Brzezinka – Rudawa oraz położonej na południe linii kolejowej z Krakowa na Śląsk. Poza tym grupa miała wspierać pozostałe obiekty obronne: wysunięte stanowiska leżące na stokach Góry Chełm oraz pozycje obronne w łązkach Kobylańskich, na północ. W skład grupy wchodziły stanowiska obronne wraz ze schronami bojowymi piechoty oraz stanowiska obrony przeciwpancernej wraz ze schronem pełniącym funkcję „garażu” dla armaty.

W opisywanej grupie zachowało się kilka obiektów:

- Schron typu Regelbau 701, stanowiący ukrycie dla armaty przeciwpancernej. Schron znajduje się po północnej stronie drogi, na terenie dawnego PGR. Obiekty tego typu służyły jako „garaże” kryjące przed ostrzałem i bombardowaniem artylerię używaną na pobliskich stanowiskach polowych.

Schron Regelbau 701

- Stanowiska bojowe piechoty w postaci rowów strzeleckich (okopów) były wzmocnione bojowymi schronami piechoty do ognia okrężnego typu Ringstand 58c. Obecnie jedynym swobodnie dostępnym i widocznym „tobrukiem” jest obiekt dobudowany do schronu biernego Regelbau 668 przy zbiorniku wodnym

- Schrony biernie, ukrycia dla drużyny piechoty, typu Regelbau 668. W Rudawie zachowane są dwa obiekty tego typu: jeden, prawie całkowicie zasypany na zachód od osiedla bloków; drugi, na wąskiej działce, na południe od drogi, przy widocznym zbiorniku wodnym

Schron ten od roku 2007 został objęty opieką *Małopolskiego Stowarzyszenia Miłośników Historii „Rawelin”*. Został uporządkowany, odnowiony i udostępniony do zwiedzania. Obecnie obiekt jest w doskonałym stanie, posiada (jako jeden z dwóch na tym terenie) pancerne drzwi wejściowe oraz (jako jedyny) pancerne drzwi z przedsiönka do głównej izby załogi. Na jego stropie zachowały się również pancerne osłony anten. W schronie można zobaczyć częściowo odtworzone wyposażenie, a także wystawę poświęconą niemieckim fortyfikacjom z okresu II wojny światowej na terenie gminy Zabierzów. Przy obiekcie ustawiono tablicę informacyjną. Obiekt można zwiedzać od maja do października w każdą drugą sobotę miesiąca w godzinach 10-14

Schron typu „Kochbunker”

Fortyfikacje niemieckie w okolicach Rudawy: Łączki Kobylańskie – Dolina Będkowska

Na terenie gminy Zabierzów najdalej na północ wysuniętym fragmentem linii OKH b-1 są pozostałości umocnień polowych zbudowanych na zachodnim stoku Doliny Będkowskiej: od Łączki Kobylańskich dalej w kierunku północnym.

Są to ślady schronów drewniano-ziemnych, linii okopów, wzmocnianych niewielkimi obiektami obserwacyjno-bojowymi tzw. „Kochbunkrami”. Z racji swego położenia: w lesie i na terenie niezagospodarowanym przez człowieka, umocnienia te są czytelne w terenie i łatwe do odszukania. „Kochbunkry” były to najmniejsze schrony bojowo-obszerniacyjne ustawiane na pozycjach w okolicach Rudawy. Ich obsługę stanowił załadowany jeden żołnierz. Schrony te były masowo wykonywane w zakładach betonarskich, dostarczane następnie na miejsce budowy umocnień i tam osadzone w wybranych miejscach. Była to konstrukcja lekka, dająca żołnierzowi schronienie przed pociskami broni ręcznej i odłamkami pocisków artyleryjskich. Schrony te były wykopywane w ziemię i obsypane aż po otwory strzelnicze. Wchodziło się do nich bezpośrednio z linii okopów. Większość tych obiektów została po wojnie usunięta przez służby saperkie Wojska Polskiego.

BAZA NOCLEGOWA I GASTRONOMICZNA

Hotele i noclegi

Hotel Pod Kamykiem
Rząska, Balicka 51
30-199 Kraków
tel. 12 636 17 48
www.podkamykiem.pl

Pałac Radziwiłłów w Balicach
Krakowska 1 (Instytut Zootechniki)
32-083 Balice
tel. 512 363634
www.lastrada-balice.pl

NEOHOTEL Rząska
Rząska, Topolowa 12
30-199 Kraków
tel. 12 626 06 88
www.neohotel.pl

M O D R w Karniowicach
os. XXXV-lecia PRL-9
32-082 Bolechowice
tel. 12 285 21 13
www.modr.pl

Burowianka
Burów 16B
32-083 Balice
tel. 601 07 84 84

Gospodarstwa agroturystyczne

Gospodarstwo Agroturystyczne Danuta Wrona
Winnica 23-25
32-082 Bolechowice
tel. 12 285 19 14

Gospodarstwo Agroturystyczne Barbara Mikołajewicz
Nielepce 196
32-064 Rudawa

Pokoje Turystyczne Ewa Swiech
Rząska, Topolowa 21
30-199 Kraków
tel. 12 627 02 80

Pokoje Gościnne Andrzej Bartosiewicz
Legionów Polskich 84
32-064 Rudawa
tel. 12 283 93 99

Artur Mleczko, „DOM U MLECZKI”
Rząska, Sadowa 12
30-199 Kraków
tel. 12 636 57 76

Tadeusz Walczowski
Radwanowice 7
32-064 Rudawa
tel. 12 283 82 47
www.agrorad.pl

Gastronomia

Restauracja „PANORAMA”
Kpt. Medweckiego Lotnisko Balice
32-083 Balice, tel. 12 295 32 76

Restauracja „GRUBE RYBY”
Śląska 57, 32-080 Zabierzów
tel. 12 258 02 10
www.gruberyby.pl

Restauracja „Feat”
Krakowska 280 (budynek KBP-1)
32-080 Zabierzów, tel. 12 257 60 97
www.feat.com.pl

Lunch Bar Dollar
Krakowska 280 (budynek KBP-2)
32-080 Zabierzów
tel. 12 257 61 09
www.dollar-dollar.pl

Restauracja „KOCHANÓW”
Kochanów 126, 32-064 Rudawa
tel. 12 285 37 97
www.restauracja.kochanow.pl

Grill Bar „RIO”
Śląska 55, 32-080 Zabierzów
tel. 12 285 25 33

Kawiarnia „KLUCZOWODA”
Ujazd 80, 32-080 Zabierzów
tel. 12 285 18 38
www.kawiarniakluczowody.pl

Lokal Gastronomiczny „SEN O DOLINIE”
Kobyłany 89, 32-080 Bolechowice
tel. 12 257 93 03

Pizzeria MaRco Moni’Ola
Polna 2, 32-080 Zabierzów
tel. 12 285 13 20

Pizzeria Gołonarkia
Krakowska 118, 32-080 Zabierzów
tel. 12 258 09 00

Pizzeria&Lunch Bar Arizona Dream
Niepodległości 36, 32-064 Rudawa
tel. 12 283 81 22
www.ludwig-catering.pl

PUH ANGELA Małgorzata Bigaj
Krakowska 163, 32-080 Zabierzów

Bistro 304
Krakowska 304, 32-080 Zabierzów
tel. 12 285 48 29
www.bistro304.pl

Gospodarstwo Rybackie Dolina Będkowska
Kobyłany 175, 32-082 Bolechowice
tel. 12 285 35 73
www.naszaryba.pl

Krakowskie Przedmieście Restauracja
Krakowska 280, 32-080 Zabierzów
tel. 12 257 61 09
www.krakowskieprzedmiescie.eu

Legenda:

	teren zabudowany, przemysłowy
	las, sad (ogródki działkowe)
	teren zamknięty, zarośla (młotnik)
	cmentarz, cmentarz żydowski
	droga krajowa, droga wojewódzka
	droga asfaltowa, przystanek autobusowy
	droga utwardzona, zakaz wjazdu
	inna droga, przecinka, ścieżka, most
	ogrodzenie, mur
	tory kolejowe, stacja kolejowa
	budynki użyte, publicznej, dom, ruina
	krzyż, mogiła, figurka
	kaplica, kapliczka, kapliczka zabytkowa
	kaplica zabytkowa: murowana, drewniana
	kościół, kościół zabytkowy: murowany, drewniany
	miejsce martyrologii, cmentarz wojenny
	park zabytkowy, pomnik przyrody
	miejsce odpoczynku, wiata turystyczna
	skała, kamienie (rumowisko skalne)
	urwisko skalne, jaskinia, jaskinia do zwiedzania
	rezerwat przyrody
	granica parku narodowego
	warstwica, skarpa ziemna
	jezioro, staw
	bagnó, źródło, wodospad
	rzeka, potok, strumień, strumień okresowy
	stadion, boisko
	kamieniołom: czynny, nieczynny

	pałac, dwór, ruina dworu
	inny zabytek, inny zabytek drewniany
	zamek, ruina: zamku, małego zamku
	zabytkowy młyn, ruina młyna
	muzeum, pomnik, zabytkowy dom
	fort (schron)
	poliția, służba zdrowia
	restauracja, bar, kawiarnia, pub
	poczta, informacja turystyczna
	hotel, inne noclegi, agroturystyka
	schronisko: całoroczne, sezonowe
	pole namiotowe, camping
	kapielisko, basen kryty
	stacja benzynowa, stacja paliw, LPG
	leśniczówka, ośrodek jeździecki
	parking, kort tenisowy
	pole golfowe, łowisko
	plac zabaw, bankomat
	kopalnia nieczynna, weterynarz
	punkt widokowy, grodzisko
	wieża: przekątnikowa, inna
	szlaki turystyczne piesze PTTK
	początek szlaku turystycznego
	szlaki dydaktyczne i spacerowe
	szlaki rowerowe
	szlak konny
	odległość od początku szlaku

Schrony niemieckie z II wojny światowej:

istniejący / nieistniejący

	schron bierny dla piechoty (Regelbau 668)
	schron na działopanc 88 mm (Regelbau 701)
	stanowisko ckm (Ringstand 58 c)
	stanowisko pod wieżę czołgową (Ringstand 67)

Krainy "Jurajski Raj"

	"Jurajski Raj"
	"Jurajski Raj" wyposażony w infomaty
	"Jurajski Raj" z ścieżką edukacyjną